

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ: ЕКОНОМІКА, ФІНАНСИ, ПРАВО

Науковий журнал

Виходить 6 разів на рік

Заснований у січні 2010 р.

Журнал визнано МОН України

як фахове видання з юридичних наук

категорії «Б»

2021
№1 (114)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

МАЗАРАКІ Анатолій Антонович, д. е. н., професор, ректор КНТЕУ

Заступник головного редактора

ПРИТУЛЬСЬКА Наталія Володимирівна, д. т. н., професор,
перший проректор з науково-педагогічної роботи КНТЕУ

Відповідальний секретар

МЕЛЬНИЧЕНКО Світлана Володимирівна, д. е. н., професор,
проректор з наукової роботи КНТЕУ

Члени редакційної колегії (за галузями наук)

з економічних наук:

БЄЛОСТЕЧНИК Григорій, д. е. н., професор, ректор Академії економічних досліджень Молдови.
БЛАНК Ігор Олександрович, д. е. н., професор, професор кафедри економіки та фінансів підприємства КНТЕУ.
БОХАН Аліна Василівна, д. е. н., професор кафедри світової економіки КНТЕУ.
ВОЛОСОВИЧ Світлана Василівна, д. е. н., професор, професор кафедри фінансів КНТЕУ.
ГАЙДУКЕВИЧ Агнешка, д. е. н., професор кафедри міжнародної торгівлі Краківського економічного університету (Польща).
ГОНЕТ Войцех, д. е. н., доцент Університету природничо-гуманітарних наук у Седльце (Польща).
ГОСПОДАРОВИЧ Анджей, д. е. н., професор Вроцлавського економічного університету (Польща).
ДОБЯ Мечислав, д. е. н., професор Краківського університету економіки (Польща).
ДУТІНЕЦЬ Ганна Володимирівна, д. е. н., доцент, завідувач кафедри світової економіки КНТЕУ.
КАЛЮЖНА Наталія Геннадіївна, д. е. н., доцент кафедри світової економіки КНТЕУ.
КВАЧ Ярослав Петрович, д. е. н., професор, директор Одеського торговельно-економічного інституту КНТЕУ.
ЛАНЕ Наталя, д. е. н., професор Ризького технічного університету (Латвія).
МЕЛЬНИК Тетяна Миколаївна, д. е. н., професор, завідувач кафедри міжнародного менеджменту КНТЕУ.
САЙ Валерій Миколайович, к. е. н., доцент, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків КНТЕУ.
ФЕДУН Ігор Леонідович, д. е. н., професор кафедри світової економіки КНТЕУ.
ШЛОСАРЧИК Богуслав, д. е. н., професор Жешувського університету (Польща).

з юридичних наук:

ВАЩЕНКО Юлія Вячеславівна, д. ю. н., професор кафедри адміністративного права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна).
ГУРЖІЙ Тарас Олександрович, д. ю. н., професор, завідувач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права КНТЕУ.
ГУРЖІЙ Анна Валеріївна, к. ю. н., доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права КНТЕУ.
КАВКА Інга, д. ю. н., професор Інституту права, адміністрації та економіки Краківського педагогічного університету (Польща).
КАЛЮЖНИЙ Ростислав Андрійович, д. ю. н., професор, заступник декана юридичного факультету Юридичного інституту Національного авіаційного університету (Україна).
КОПИЛЕНКО Олександр Любимович, д. ю. н., професор, народний депутат України дев'ятого скликання (Україна).
КУЗЬМЕНКО Оксана Володимирівна, д. ю. н., професор, заступник директора інституту з наукової роботи ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Україна).
ЛАНДЕ Роберт, професор права Балтиморського університету (США).
МАЗАРАКІ Наталія Анатоліївна, д. ю. н., доцент, завідувач кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права КНТЕУ.
МОНТЕЙРО ФЕРНАНДЕС Антоніо, д. ю. н., професор Нового університету Лісабону (Португалія).
ОЛІШНИК Олег Вікторович, д. ю. н., с. н. с., професор кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу КНТЕУ.
ОНДРОВА Драгоміра, д. ю. н., завідувач кафедри державної політики і теорії державного управління, факультет державного управління, Університет Павла Йозефа Шафарика у Кошиці (Словаччина).
ОСИКА Сергій Григорович, к. ю. н., професор кафедри світової економіки КНТЕУ.
ПРИМАК Володимир Дмитрович, д. ю. н., професор кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права КНТЕУ.
ПУСТОВІТ Юлія Юрївна, к. ю. н., доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права КНТЕУ.
СОБАКАРЬ Андрій Олександрович, д. ю. н., професор, завідувач кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (Україна).
ХМЕЛКО Ірина, д. ф. н., доцент, Університет Теннессі в Чаттануга, штат Теннессі (США).
ЯКУШЕВИЧ Адам, д. ю. н., доцент Інституту права, адміністрування та менеджменту Університету Казимира Великого в Бидгощі (Польща).

Засновник, редакція,
видавець і виготовлювач

**КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТОРГОВЕЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Завідувач редакції

І. В. Кривицька

Редактори: Е. Ю. Кириченко,

М. В. Дубко

Художньо-технічний редактор

Л. В. Чорнокозинська

Підписано до друку 16.02.2021.

Тираж 200 пр. Зам. 45.

Адреса редакції, видавця,
виготовлювача:

вул. Чигоріна, 57, м. Київ,
Україна, 01042

Телефон редакції: 529-50-24

E-mail: zt@knute.edu.ua

Свідоцтво
про державну реєстрацію
серія КВ № 22092-11992ПР
від 16.05.2016

Індекс журналу в Каталозі видань
України на 2021 рік – 09641

Надруковано на обладнанні КНТЕУ
Свідоцтво суб'єкта видавничої
справи серія ДК № 4620
від 03.10.2013

Видається за рекомендацією
Вченої ради КНТЕУ
(протокол засідання № 6
від 28.01.2021)

Статті проходять рецензування.
Передрук і переклади матеріалів,
опублікованих у журналі,
дозволяються лише зі згоди
автора та редакції

Журнал представлено в міжнародних і національних наукометричних базах: Індекс Копернікус (Index Copernicus); реферативні бази даних «Україніка наукова», а також у пошуковій системі Академії Google (Google Scholar)

© Київський національний торговельно-економічний університет, 2021

З М І С Т

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

ГОНЧАРЕНКО О.	Міжнародний комерційний арбітраж як саморегульована інституція	4
РОМАНДЗЕ Л.	Універсальний кодекс етики медіатора: утопія чи реальність?	14

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

ЗАХАРЧУК А.	Інститут приватної власності	23
ІЛЬЧЕНКО Г.	Організаційно правові форми юридичних осіб: англійське та українське право	32
НЕСКОРОДЖЕНА Л., ЛИТВИН Ю.	Інформаційно-правові відносини в мережі Інтернет	43
БАБАДЖАНЯН Г.	Договір купівлі-продажу товарів: загальні обмеження саморегулювання	54

ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

МОЖАЙКІНА О., КОНОНЕЦЬ О.	Медіація в політичних конфліктах	63
АЛЬОНКІН О.	Мирні зібрання в Україні: забезпечення права	71
БОНДАРЕНКО Н.	Громадянське суспільство в умовах пандемії	80

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

НІКІТЕНКО В.	Європейські стандарти забезпечення прав суб'єктів кримінальних правопорушень	90
---------------------	--	----

C O N T E N T

INTERNATIONAL LAW

HONCHARENKO O.	International commercial arbitration as a self-regulatory institution	4
ROMANADZE L.	The universal mediator's code of ethics: utopia or reality?	14

CIVIL LAW

ZAKHARCHUK A.	The institute of private property	23
ILCHENKO H.	Organizational and legal forms of legal entities: English and Ukrainian law	32
NESKORODZHENA L., LYTVYN Yu.	Information and legal relations on the Internet	43
BABADZHANIAN H.	Contract of purchase and sale of goods: general restrictions on self-regulation	54

PUBLIC LAW

MOZHAIKINA O., KONONETS O.	Mediation in political conflicts	63
ALIONKIN O.	Peaceful assemblies in Ukraine: ensuring the right	71
BONDARENKO N.	Civil society in a pandemic	80

CRIMINAL LAW

NIKITENKO V.	European standards for ensuring the rights of subjects of criminal offenses	90
---------------------	--	----

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.63 | DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(114\)01](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(114)01)

ГОНЧАРЕНКО Олена

Д. ю. н., доцент, професор кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

E-mail: o.goncharenko@knute.edu.ua

ORCID: 0000-0002-0178-2003

МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ АРБІТРАЖ ЯК САМОРЕГУЛІВНА ІНСТИТУЦІЯ

Розглянуто особливості міжнародного комерційного арбітражу як саморегулівної інституції. Встановлено, що враховуючи генезу та завдяки наявності широкого обсягу якісних і кількісних можливостей саморегулювання, міжнародний комерційний арбітраж здатний ефективно реагувати на виклики сьогодення. Визначено, що третейський суд, який є частиною системи інституціоналізації саморегулівних механізмів, посів одне з важливих місць та вказує на спроможність бізнесу врегулювати суперечки самостійно, не звертаючись до державних інструментів. З'ясовано функціональне призначення міжнародного комерційного арбітражу як саморегулівної інституції, зокрема швидко змінюватися й водночас бути універсальною та зрозумілою процедурою для бізнесу, що походить із різних держав.

Ключові слова: міжнародний комерційний арбітраж, саморегулювання, третейський суд, саморегулівна інституція, бізнес, господарська діяльність, розгляд спорів.

Постановка проблеми. Проблематика розгляду міжнародного комерційного арбітражу через призму саморегулювання не вивчена в усіх ракурсах і різноманітті. Це питання є особливо актуальним, коли комерційні підприємства звертаються за захистом своїх порушених прав до міжнародного комерційного арбітражу в умовах гібридної війни. Важливо визначити, якими особливостями наділений міжнародний комерційний арбітраж як процесуальний засіб саморегулювання; чи здатний міжнародний комерційний арбітраж надати ефективного захисту суб'єктам господарювання в сучасних умовах, враховуючи

© Гончаренко О., 2021

виклики, пов'язані з цифровою економікою (яка є найдинамічнішим саморегульним механізмом), екологічними змінами, гібридними війнами тощо.

Метою дослідження є визначення особливостей міжнародного комерційного арбітражу як саморегульної інституції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику саморегулювання бізнесу та відповідних інституційних засобів з точки зору права в різні часи вивчали: М. Коен та А. Сундарараджан, Г. Куніберті, Р. Аппельбаум, В. Фельстінер, В. Геснер, Ів. Дезалай, Б. Гарт, О. Подцерковний, В. Хауфлер [1–6].

М. Коен та А. Сундарараджан, досліджуючи питання саморегулювання та інновацій в економіці, розглядають саморегулювання як природний побічний продукт економічного обміну [1, с. 132]. Г. Куніберті пропонує фундаментальне переосмислення консенсусної основи арбітражу та стверджує, що арбітраж має стати типовим (за замовчуванням) способом вирішення міжнародних комерційних спорів (*the default mode of resolution in international commercial disputes*) [2]. Однак попри активну роль міжнародного комерційного арбітражу у врегулюванні спорів між суб'єктами господарювання, питання засад, елементів та інших особливостей саморегулювання арбітражу не досліджено належним чином.

Матеріали та методи. Під час дослідження використано як загальнонаукові, так і спеціальні методи пізнання: діалектичний, системний, синергетичний, формально-логічний, узагальнення, функціональний, порівняльне правознавство. Інформаційною базою дослідження стали міжнародні договори, національне законодавство, рішення міжнародних комерційних арбітражних судів, державних судів, праці вітчизняних і закордонних науковців.

Результати дослідження. Існування міжнародного комерційного арбітражу пояснюють фактором міжнародної саморегуляції (*international self-regulation*) у міжнародному бізнесі [3]. В. Хауфлер розглядає питання саморегулювання галузі у глобалізаційному вимірі через публічну роль приватного сектору (*a public role for the private sector*) [6]. Ів. Дезалай та Б. Гарт визначають міжнародний комерційний арбітраж як приватний арбітраж, автономне правове поле (*private arbitration, autonomous legal field*) [4]. О. Подцерковний зазначає, що «...глибоко опанувати питання міжнародного комерційного арбітражу, як і будь-якої іншої спеціальної сфери, можна лише якщо перейнятися духом відповідного регулювання, тонкою гранню взаємодії саморегулятивних засад арбітражу й публічного правопорядку у державі» [5]. Не зайвим буде зазначити, що одним із дієвих інструментів саморегулювання сфери господарювання буде побудова системи врегулювання спорів, яка серед іншого включає міжнародний комерційний арбітраж (МКА).

МКА є особливим «псевдосудовим» механізмом врегулювання спорів, що застосовується суто за згодою сторін. Винятком з цього правила є особлива категорія інвестиційних спорів, яка врегулюється на основі так званих «парасолькових угод», тобто спеціальних міжнародних договорів, у яких держава надає згоду на обов'язковість врегулювання спорів за допомогою арбітражів. Саме демократія забезпечує діяльність різноманітних організацій, сприяє їхній автономії, вільному розв'язанню питань у певних сферах суспільства незалежно від органів державної влади [7, с. 30]. МКА є основним інституційним механізмом для врегулювання спорів між сторонами й не може бути додатковим для державного судового процесу або ж передувати йому. Саморегульним елементом у цьому разі буде можливість сторін на власний розсуд обрати арбітраж (інституційний чи разовий) та укласти арбітражну угоду, домовитися про місце арбітражу, мову, кількість арбітрів, можливість оскарження рішення тощо (тобто про низку можливих елементів, що включає арбітражна угода та які допускаються у межах арбітражу).

Медіація, консоліація, переговори та інші альтернативні методи врегулювання спорів можуть бути обов'язковою попередньою підставою для вирішення спору між сторонами в разі їхньої домовленості, що також характеризує арбітраж як саморегульний інструмент. Ознаки саморегулювання альтернативних механізмів врегулювання спорів визначають у своїх працях Н. Мазаракі [8], О. Можайкіна [9]. Якщо ж за їхньою допомогою неможливо врегулювати спори, сторони можуть звернутися до основних механізмів: державного судового розгляду або міжнародного комерційного арбітражу.

Альтернативні методи врегулювання спору виникли раніше, ніж судова система, і саме завдяки саморегульним властивостям використовуються зараз як ефективні методи. Середньовічні гільдії практикували саморегулювання у формі встановлення правил торгівлі, перевірки ринків, оцінювання якості товарів і визначення методів, за допомогою яких врегулювався спір. Суди ринків, ярмарків і портів, купецьких гільдій міст та їхніх союзів намагалися виносити свої рішення відповідно до принципів *ex aequo et bono* (тобто як «дружній посередник», справедливо) і в максимально короткий строк. В Україні перші об'єднання ремісників утворювалися ще за часів Київської Русі. Прототипи саморегульних організацій у державах європейського регіону існували доволі давно. Розв'язання спорів у рамках таких організацій залишилося у спадок і для нас. Пристосування тих чи інших систем саморегулювання до історичних умов породило різноманіття його історичних форм та інструментів. У складі сучасних саморегульних організацій утворюються третейські суди. Як бачимо – це успадкована традиція від середньовічних саморегульних організацій.

Міжнародний комерційний арбітраж є автономною, унікальною системою з особливими закономірностями зародження, становлення та

розвитку. Цей інструмент створений як певний уніфікований механізм врегулювання спорів, що є зрозумілим та зручним для представників бізнес-середовища всіх держав. Об'єктивність розгляду спорів і незалежність арбітрів є безумовною перевагою. МКА має ознаку адаптивності, що підкреслюється швидкістю та гнучкістю удосконалення правового регулювання його діяльності відповідними саморегулювними організаціями [10, с. 227].

Усі суб'єкти комерційних відносин потенційно мають здатність до саморегулювання. Ініціативність і самостійність ведення комерційної діяльності є тому запорукою. Підприємець на початковому етапі саморегулювання обирає собі контрагента, визначає умови договору, порядок врегулювання спору. На вторинному рівні суб'єкти комерційної діяльності створюють відповідні саморегулювні організації для представництва, захисту своїх інтересів. За таких саморегулювних організацій і формуються відповідні арбітражні суди.

Міжнародні комерційні арбітражні суди (МКАС) створюються переважно при саморегулювних організаціях. Саморегулювні організації розрізняються за критеріями відповідно до: галузі (сфери, ринку, є також міжгалузеві), рівня (міжнародні, національні, локальні), назви, організаційної форми та інше. Як правило, великі саморегулювні організації до своєї структури включають органи врегулювання спорів, зокрема й третейські суди. Потужні міжнародні торгові палати, торгово-промислові палати, зовнішньоторгові комісії, спеціалізовані бізнес-асоціації як саморегулювні організації створюють у своїй структурі МКАС з метою кваліфікованого та об'єктивного врегулювання спорів між учасниками комерційних спорів. Завдяки важливості та ролі, яку відіграють МКАС, вони зазвичай реєструються як окрема від торгової палати юридична особа.

Арбітраж – це механізм, що актуально врахує потреби бізнес-спільноти та визначає особливу процедуру захисту їхніх інтересів. У цьому проявляється функціональне призначення МКА як саморегулювної інституції: швидко змінюватися й водночас бути універсальною та зрозумілою процедурою для бізнесу, який походить із різних держав [10, с. 226].

Рішення третейського суду може бути визнано та виконано відповідно до Конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року – універсального міжнародного договору. Жодного міжнародного договору, що визнавав би силу рішень державних судів на глобальному рівні, не існує. Отже, міжнародна спільнота підтвердила довіру до недержавних саморегулювних інституцій. Третейський суд, який є частиною системи інституціоналізації саморегулювних механізмів, посів одне з важливих місць і вказує на спроможність бізнесу врегулювати суперечки самостійно, не звертаючись до державних інструментів. Взаємодія між контрагентами в арбітражі відбувається на основі принципу диспозитивності, рівності у межах,

визначених законодавством та міжнародними договорами, регламентом відповідної арбітражної інституції. Ключову роль відіграє угода між учасниками арбітражного процесу, яка є першоджерелом відносин між сторонами. Міжнародний комерційний арбітраж належить до елементів інституційної системи саморегулювання. Він діє в межах імперативних норм держави та на основі міжнародних договорів.

Таке міжнародне сприяння діяльності третейських судів призвело до того, що їх сприймають відділено від саморегулювних організацій, при цьому на національному рівні окремої держави приймається закон, що регулює діяльність цього інструменту саморегулювання. Отже, третейські суди можуть визнаватися як самостійний механізм врегулювання спорів між суб'єктами господарювання.

Вивчення проблематики протидії та захисту від гібридної війни за допомогою МКА є важливим напрямом сучасних наукових досліджень. Він відрізняється від інших засобів захисту в умовах гібридної війни, що вже стали «традиційними»: інформаційних, організаційних, суто військових. Міжнародний комерційний арбітраж є фактично приватним засобом захисту, який, однак, має важливий політичний і публічний ефект. Це напрям доволі багатоаспектний та обумовлений особливостями МКА.

Для України та держав Європейського Союзу показовим є розгляд спорів у арбітражах, спрямований на захист інвестицій, відповідачем у яких є Російська Федерація. Правовою підставою для юрисдикції МКА у справах щодо націоналізації та експропріації власності на території Криму є Угода між Кабміном України та урядом РФ про заохочення та взаємний захист інвестицій від 27.11.1998 р. Реакція на позитивні рішення арбітражних судів для українських підприємств з боку держави-агресора доволі передбачувана: вона не визнає рішення, а також вказує на відсутність юрисдикції арбітражного суду щодо цих спорів. Російські компанії також позивалися проти України на основі Угоди між Кабміном України та урядом РФ про заохочення та взаємний захист інвестицій від 27.11.1998 року. Відома справа *РАО Tatneft v Ukraine* [11].

Перелік інвестиційних справ, що розглядаються МКА, позивачами у яких є українські підприємства проти Російської Федерації, є доволі великим. Можна спрогнозувати, що у результаті вже постановлених на користь українських підприємств рішень такий список буде значно доповнений завдяки позовам від інших українських підприємств, а також фізичних осіб. Крім того, такий позитивний досвід є показовим і для інших держав, що втратили частину території внаслідок сучасної російської агресії. Зокрема компаній Грузії, Молдови та інших держав на основі позитивних прецедентів, а також міжнародних договорів, що можуть звертатися до міжнародних комерційних судів.

Так діє Угода між урядом Російської Федерації і урядом Республіки Молдова про заохочення та взаємний захист капіталовкладень від 17 березня 1998 року, в якій передбачено аналогічний механізм вибору арбітражного суду, як і в тому, де стороною є українська держава.

Оскарження, визнання та виконання рішень міжнародних комерційних судів – це провадження, що пов’язані з державною судовою системою, тож і елементів саморегулювання арбітражу тут доволі мало. Арбітражні рішення мають бути подані у відповідній формі, процедурі, можуть бути скасовані з визначених підстав. Проте навіть скасоване арбітражне рішення можна виконати через неоднозначне тлумачення ст. 5 Нью-Йоркської конвенції про визнання й приведення у виконання іноземних арбітражних рішень (далі – Нью-Йоркська конвенція). Наприклад, суди Франції (справа *Hilmarton*), США (справа *Chromalloy*) надавали дозвіл на виконання таких рішень. У цьому зв’язку можна пригадати також справи *Yukos*. Так, скасовані в РФ рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті РФ (Визначення ВАС РФ від 10.12.2007. № 14955/07, № 14956/07*) визнані та виконані в Нідерландах (*Netherlands*, 2010. No. 34, *ОАО Rosneft (Russian Federation) v. Yukos Capital s.a.r.l. (Luxembourg)* [12] і США (*Yukos Capital S.A.R.L. v. OJSC Oil Company Rosneft*) [13] через упередженість суддів, які розглянули питання про скасування та недовіру до судової системи РФ.

У разі відмови у скасуванні рішення МКАС можна визнавати та виконувати рішення в усіх країнах – учасниках Нью-Йоркської конвенції. Звичайно, не йдеться про виконання рішень на території Росії. Практика визнання та виконання рішень, постановлених МКА на користь українських компаній, у Росії негативна в останні роки. Російські суди, посиляючись переважно на невідповідність публічному порядку, відмовляють у визнанні та виконанні рішень арбітражних судів. Наприклад, у справі *LLC «Агропродэкспорт» (Україна) до LLC «Викейт плюс»* у виконанні рішення відмовлено на підставі невідповідності публічному порядку, до того ж не зазначено, у чому полягала ця невідповідність (Ухвала від 08.02.2019 р. за справою № А41-15132/2018). Ще в одній справі Приватного акціонерного товариства «Термолайф» (Україна) до *LLC «Термолайф РУС»* також відмовлено у визнанні та виконанні рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при ТПП України на підставі невідповідності публічному порядку, однак «цікавою», з точки зору міжнародного та національного права, є аргументація щодо розуміння змісту «публічного порядку». Спочатку арбітражний суд м. Москви відмовив у задоволенні заяви про виконання рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при ТПП України, аргументуючи тим, що застосовано Віденську конвенцію про договори міжнародної купівлі-продажу 1980 року і не

* Усі цитати з іншомовних джерел наведено у перекладі автора статті.

застосовувалося матеріальне право України, яке узгоджено сторонами в п. 6.12 Договору, а також відсутністю доказів належного повідомлення відповідача про розгляд за його фактичною адресою. Хоча зазначена Конвенція є частиною національного законодавства України. Потім Верховний Суд РФ не погодився з такою аргументацією і навів нову, не менш абсурдну: «Згідно з рішенням іноземного третейського суду позивач надав до МКАС при ТПП України лист від 28 вересня 2016 р., підписаний генеральним директором «Термолайф РУС» і адресований цьому третейському суду, в якому відповідач підтвердив наявність заборгованості. Зазначені обставини свідчать про фактичну відсутність спору між вищеназваними сторонами. Подібна поведінка учасників цивільного обороту є способом незаконного використання третейського розгляду, оскільки спрямована не на звернення до третейського суду як засобу вирішення спору згідно з його правовою природою, а на використання третейського розгляду з метою зловживання правом. Вказані інтереси порушують публічний порядок РФ і судовому захисту не підлягають» (Постанова ВАС РФ від 25.01.2018. № А40-169144/17). Такі приклади стали звичайною практикою російських судів щодо підприємств з України та є частиною гібридної війни вже в приватноправовій площині, де задіяні органи державної влади (суди).

Враховуючи особливість міжнародного комерційного арбітражу як глобальної саморегульованої інституції, виконання рішення якої базується на універсальному міжнародному договорі, ексекватування рішень можливе у різних державах світу. Врегулювання спорів в умовах гібридної війни можна назвати «гібридними інвестиційними спорами» або ж «гібридними комерційними спорами» залежно від об'єкта спору.

Висновки. Міжнародний комерційний арбітраж є інструментом саморегулювання. Враховуючи генезу розвитку арбітражу, можна дійти висновку, що саме завдяки наявності широкого обсягу якісних і кількісних можливостей саморегулювання МКА здатний ефективно реагувати на виклики сьогодення.

Комерційні підприємства можуть захищати свої інтереси в умовах сучасної гібридної війни, використовуючи різноманітні юрисдикції, включаючи приватний міжнародний арбітраж як засіб саморегулювання на глобальному рівні. Міжнародний комерційний арбітраж у певних категоріях спорів фактично є єдиним реальним інструментом захисту порушених прав суб'єктів господарської діяльності в умовах гібридної війни. Явними його перевагами є наявність міжнародних «парасолькових» угод про взаємний захист інвестицій та універсального механізму забезпечення виконання рішень. Відповідно до цього механізму рішення можуть бути виконані у будь-якій державі, де знаходиться майно боржника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cohent, M. and Sundararajant, A. Self-Regulation and Innovation in the Peer-to-Peer Sharing Economy University of Chicago Law Review Online. 2017. Vol. 82. Iss. 1. Art. 8. P.116-133.
2. Cuniberti, G. Rethinking international commercial arbitration: Towards default arbitration. Edward Elgar Publishing, London. 2017.
3. Appelbaum, Richard P., Felstiner, William L. F. and Gessner, Volkmar. 2001. Rules and networks: the legal culture of global business transactions. Oxford; Portland: Hart Pub. 427 p.
4. Dezalay, Y. and Garth, Bryant G. 1996. Dealing in Virtue: International Commercial Arbitration and the Construction of a Transnational Legal Order. University of Chicago Press.
5. Подцерковний О. П. Процедури міжнародного комерційного арбітражу та порядок виконання (оспорювання) його рішень як новий правовий кластер. Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень: 60-річна історія успіху. Збірник доповідей і статей до V Міжнародних арбітражних читань пам'яті академіка І. Г. Побірченка. Київ: 2019. с. 94-101. URL: <https://coordynata.com.ua/procedurimiznarodnogo-komercijnogo-arbitrazu-ta-poradok-vikonanna-osporuvanna-jogorisen-ak-novij-pravovij-klaster>.
6. Haufler, V. 2001. A Public Role for the Private Sector: Industry Self-Regulation in a Global Carnegie Endowment for International Peace. Carnegie Endowment for Int'l Peace (August 1, 2001). 160 p.
7. Гончаренко О. М. Конституційні засади саморегулювання господарської діяльності. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1 (84). С. 28-36.
8. Мазаракі Н. А. Основоположні ідеї інституту альтернативного вирішення спорів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 6. С.112-118.
9. Можайкіна О. С. Сутність принципу добровільності в медіації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2020. Т. 1. Вип. 61. С. 77-79.
10. Гончаренко О. М. Теоретико-правові засади саморегулювання господарської діяльності: дис. ... докт. юрид. наук за спеціальністю 12.00.04. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака. Національна академія правових наук України. Київ, 2020. 489 с.
11. PAO Tatneft v Ukraine [2018] EWHC 1797 (Comm) (13 July 2018) England and Wales High Court (Commercial Court) Decisions. [online]. URL: [https://www.bailii.org/cgi-bin/format.cgi?doc=/ew/cases/EWHC/Comm/2018/1797.html&query=\(Ukraine-Russia\)+AND+\(BIT\)](https://www.bailii.org/cgi-bin/format.cgi?doc=/ew/cases/EWHC/Comm/2018/1797.html&query=(Ukraine-Russia)+AND+(BIT)). (accessed 31 January 2019).
12. Netherlands, 2010. No. 34, OAO Rosneft (Russian Federation) v. Yukos Capital s.a.r.l. (Luxembourg), Hoge Raad [Supreme Court], First Chamber, 09/02565 EE, 25 June 2010. Yearbook Commercial Arbitration. Vol. XXXV. P. 423-426.
13. Yukos Capital s.a.r.l. v. OJSC Oil Company Rosneft [online]. URL: <http://www.pravo.ru/store/interdoc/doc/131/Yukos.pdf>. (accessed 21 October 2017).

Стаття надійшла до редакції 23.01.2021.

Honcharenko O. International commercial arbitration as a self-regulatory institution.

Background. *It is important to determine the features of international commercial arbitration as a procedural means of self-regulation. Is international commercial arbitration able to provide effective protection to businesses in today's environment, considering the challenges of the digital economy (which is the most dynamic self-regulatory mechanism), environmental changes, hybrid wars, and so on?*

Analysis of recent research and publications. *The issues of principles, elements and other features of arbitration self-regulation have not been properly investigated.*

The aim of the study is to determine the features of international commercial arbitration as a self-regulatory institution.

Materials and methods. *During the study, both general scientific and special methods of cognition were used: dialectical, systemic, synergetic, formal-logical, generalization, functional, comparative jurisprudence. Information base of the research – international agreements, national legislation, decisions of international commercial arbitration courts, decisions of state courts, works of domestic and foreign scientists.*

Results. *International commercial arbitration is an autonomous, unique system with special laws of origin, formation and development. This tool was created as a unified dispute settlement mechanism that is clear and convenient for the business community of all countries. International commercial arbitration has a sign of adaptability, which is emphasized by the speed and flexibility of improving the legal regulation of its activities by relevant self-regulatory organizations.*

Challenging, recognizing and enforcing the decisions of international commercial courts are proceedings that are related to the state judicial system, so the elements of self-regulation of arbitration are quite few.

Dispute settlement in a hybrid war can be called a «hybrid investment dispute» or a «hybrid commercial dispute», depending on the subject matter of the dispute.

Conclusion. *The arbitration court, which is part of the system of institutionalization of self-regulatory mechanisms, has taken one of the important places and points to the ability of business to resolve disputes independently, without resorting to government instruments.*

Functional purpose of international commercial arbitration as a self-regulatory institution: to change quickly and at the same time to be a universal and clear procedure for business originating from different countries.

Keywords: international commercial arbitration, self-regulation, arbitration court, self-regulatory institution, business, economic activity, dispute resolution.

REFERENCES

1. Cohent, M., & Sundararajant, A. (2017). Self-Regulation and Innovation in the Peer-to-Peer Sharing Economy University of Chicago Law Review Online. (Vol. 82, Iss. 1, Art. 8), (pp.116-133) [in English].

2. Cuniberti, G. (2017). Rethinking international commercial arbitration: Towards default arbitration. Edward Elgar Publishing, London [in English].
3. Appelbaum, Richard P., Felstiner, William L. F., & Gessner, Volkmar (2001). Rules and networks: the legal culture of global business transactions. Oxford; Portland: Hart Pub. [in English].
4. Dezalay, Y., & Garth, Bryant G. (1996). Dealing in Virtue: International Commercial Arbitration and the Construction of a Transnational Legal Order. University of Chicago Press [in English].
5. Podtserkovniy, O. P. (2019). Procedury mizhnarodnogo komercijnogo arbitrazhu ta porjadok vykonannja (osporjuvannja) jogo rishen' jak novyj pravovyj klaster. N'ju-Jorks'ka konvencija pro vyznannja ta vykonannja inozemnyh arbitrazhnyh rishen': 60-richna istorija uspihu [Procedures of international commercial arbitration and the procedure for execution (contestation) of its decisions as a new legal cluster. New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards: A 60-Year Story of Success]. *Zbirnyk dopovidej i statej do V Mizhnarodnyh arbitrazhnyh chytan' pam'jati akademika I. G. Pobirchenka – Collection of reports and articles to the V International Arbitration Readings in memory of Academician I.G. Pobirchenko*. Kyi'v, (pp. 94-101) [in Ukrainian].
6. Haufler, V. (2001). A Public Role for the Private Sector: Industry Self-Regulation in a Global Carnegie Endowment for International Peace. Carnegie Endowment for Int'l Peace (August 1, 2001) [in English].
7. Goncharenko, O. M. (2016). Konstitutsiyni zasadi samoregulyuvannya gospodarsko Yidiyalnosti [Constitutional principles of self-regulation of economic activity]. *Zovnishnya torgivlya: ekonomika, finansi, pravo – Foreign trade: economics, finance, law, 1 (84)*, 28-36 [in Ukrainian].
8. Mazaraki, N. A. (2018). Osnovopolozhni IdeYi Institutu alternativnogo virishennya sporiv [Fundamental ideas of the institute of alternative dispute resolution]. *Naukoviy visnik publichnogo ta privatnogo prava – Scientific Bulletin of Public and Private Law, 6*, 112-118 [in Ukrainian].
9. Mozhaykina, O. S. (2020). SutnIst printsipu dobrovilnosti v medIatsiYi [The essence of the principle of voluntariness in mediation] *Naukoviy visnik Uzhgorodskogo natsIonalnogo universitetu. Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law, (Vol. 1, Iss. 61)*, (pp. 77-79) [in Ukrainian].
10. Honcharenko, O. M. (2020). Teoretiko-pravovi zasadi samoregulyuvannya gospodarskoi diyalnosti: dis. ... dokt. jurid. nauk za spetsIalnIstyu 12.00.04 Naukovo-doslidnyj instytut pryvatnogo prava i pidpryjemnyctva imeni akademika F. G. Burchaka Nacional'na akademiya pravovyh nauk Ukrai'ny [Theoretical and legal principles of self-regulation of economic activity: dis. ... Dr. of jurid. sciences, specialty 12.00.04. Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship named after Academician F.G. Burchak. National Academy of Legal Sciences of Ukraine]. Kiyiv [in Ukrainian].
11. PAO Tatneft v Ukraine (2018). EWHC 1797 (Comm) (13 July 2018) England and Wales High Court (Commercial Court) Decisions. [online]. Retrieved from [https://www.bailii.org/cgi-bin/format.cgi?doc=/ew/cases/EWHC/Comm/2018/1797.html&query=\(Ukraine-Russia\)+AND+\(BIT\)](https://www.bailii.org/cgi-bin/format.cgi?doc=/ew/cases/EWHC/Comm/2018/1797.html&query=(Ukraine-Russia)+AND+(BIT)). (accessed 31 January 2019) [in English].
12. Netherlands (2010). No. 34, OAO Rosneft (Russian Federation) v. Yukos Capital s.a.r.l. (Luxembourg), Hoge Raad [Supreme Court], First Chamber, 09/02565 EE, 25 June 2010. Yearbook Commercial Arbitration. Volume XXXV: 423-426 [in English].
13. Yukos Capital s.a.r.l. v. OJSC Oil Company Rosneft. [online]. Retrieved from <http://www.pravo.ru/store/interdoc/doc/131/Yukos.pdf>. (accessed 21 October 2017) [in English].

УДК 347.965.42 | DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(114\)02](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(114)02)

РОМАНАДЗЕ Лґїза

E-mail: 7435185@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0638-9056

к. ю. н., доцент, доцент кафедри господарського права та процесу Національного університету «Одеська юридична академія»
Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, 65009, Україна

УНІВЕРСАЛЬНИЙ КОДЕКС ЕТИКИ МЕДІАТОРА: УТОПІЯ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Проаналізовано можливі напрями розв'язання проблеми правової невизначеності щодо норм професійної етики медіаторів у рамках реалізації положень Конвенції ООН щодо приведення у виконання угод про вирішення спорів за результатами медіації. Визнано доцільність розробки та прийняття Кодексу оприлюднення для медіаторів.

Ключові слова: Сінгапурська конвенція, кодекс етики, медіатор, міжнародна угода за результатами медіації.

Постановка проблеми. Набуття чинності Конвенцією ООН щодо приведення у виконання угод про вирішення спорів за результатами медіації (Сінгапурська конвенція) [1] надало нового імпульсу для дискусій серед науковців і практиків стосовно змісту та сутності поняття «стандарт, що висуваються до медіатора чи процедури медіації» (п. «е» ч. 1 ст. 5 Сінгапурської конвенції), а також доцільності погодження універсальних стандартів медіації та професійної поведінки медіатора.

Так, положення ст. 5 Сінгапурської конвенції передбачають таку підставу відмови у приведенні до виконання міжнародної угоди про вирішення спору за результатами медіації як «серйозне порушення медіатором стандартів, що висуваються до медіатора чи процедури медіації». Про застосування певних правил і дотримання медіатором певного кодексу етики сторони медіації потенційно можуть вказати в тексті договору про проведення медіації водночас за відсутності такої інформації та за необхідності у компетентного органу визначити наявність чи відсутності підстав, передбачених п. «е» ч. 1 ст. 5 Сінгапурської конвенції, виникають питання щодо визначення правил чи норм, у рамках яких мала проводитися медіаційна процедура.

Характер і сутність медіації як гнучкого та не заформалізованого методу вирішення спорів обумовлює формулювання її етичних положень переважно в рамках «м'якого права» («кодексів етики медіатора», «правил медіації», «професійних стандартів медіатора») здебільшого на національному чи інституціональному рівні, проте

поступова популяризація медіації під час вирішення міжнародних комерційних спорів спонукає до дискусії щодо доцільності формулювання певних «глобальних» кодексів етики медіатора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кодекси професійної етики медіаторів уже протягом тривалого часу є предметом вивчення науковців. Серед дослідників альтернативних методів вирішення спорів і медіації питання етичних норм медіаторів висвітлювались Г. Брауном та А. Мерріотом [2], Д. Спенсером і М. Бруганом [3], детальний аналіз застосування на практиці Модельних стандартів поведінки медіаторів проводив О. Шапіра [6]. Нову хвилю досліджень щодо кодексів етики медіаторів обумовило підписання Сінгапурської конвенції, зокрема варто зазначити наукову публікацію Д. Квек Андерсона [7] та колективну працю «Сім ключів до відкриття золотого віку медіації» [8]. Не применшуючи повноти та актуальності наведених праць, зауважимо, що недостатньо висвітленим залишився аспект доцільності та ефективності розробки універсальних стандартів поведінки медіатора в розрізі становлення медіації як методу вирішення спорів.

Мета статті – визначити доцільність уніфікації етичних норм професійної поведінки медіатора на міжнародному рівні.

Матеріали та методи. Нормативною базою дослідження стали міжнародні договори та типові закони ЮНСІТРАЛ, кодекси етики медіаторів, закордонне законодавство. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання.

Результати дослідження. Дотримання етичних норм є наріжним каменем у професії медіатора, а їхнє формулювання у формі «кодексів етики медіатора», «правил медіації», «професійних стандартів медіатора» спрямоване на забезпечення кращого розуміння медіаторами своїх етичних зобов'язань, прийняття рішень і вимог етичної поведінки. Зазначені документи також використовують для інформування суспільства взагалі, сторін і учасників медіації зокрема про особливості медіаційної процедури та роль медіатора у ній, що має посилювати довіру громадськості до медіації та професії медіатора.

Переважання «м'якого права» у регулюванні професійної діяльності медіатора є виправданим, адже такі норми, втілюючись у професійні кодекси етики, дають можливість розвитку професії та вчасної реакції спільноти на зовнішні та внутрішні чинники своєї діяльності.

Г. Браун, підкреслюючи роль медіатора у забезпеченні процедурної справедливості в медіаційній процедурі, розмірковує над джерелами етичних стандартів медіатора та пропонує такі варіанти:

- з огляду на те, що медіатори здебільшого є представниками одночасно й інших професій (адвокати, нотаріуси, психологи тощо), у своїй діяльності вони можуть керуватися стандартами та вимогами відповідних професій;

- установи, що пропонують послуги вирішення спорів, зокрема медіації, зазвичай визначають певні процедурні стандарти, що можуть існувати у неформальному та формальному вигляді;
- індивідуальні медіатори можуть дотримуватися власних процедурних правил та етичних норм або неформально, або включаючи певні положення в договори зі сторонами медіації;
- медіатори, які пройшли якісне навчання, повинні сформулювати власну свідомість щодо етичних вимог і чесної роботи та керуватися власною свідомістю незалежно від наявності формальних вимог [2, с. 557–558].

У нашому дослідженні ми зосередимось на кодексах етики медіатора, розуміючи під ним «публічно доступний документ, що встановлює етичні й професійні межі медіаційної діяльності та спрямований на обізнаність суспільства та осіб, залучених до медіації» [3, с. 214].

Професійні кодекси етики є не тільки уособленням зобов'язань перед клієнтами, оберегом інтересів професійної спільноти, але й висловленням призначення та філософії певної професії, а також її визначальних рис [4, с. 83]. Професійний кодекс етики явно та відверто виголошує професійні норми, втілюючи колективну свідомість професії та засвідчуючи визнання моральних засад.

Вказане є абсолютно справедливим і для кодексів етики медіатора, що мають усі перелічені функції, вирізняючи професію медіатора та встановлюючи певні професійні правила поведінки. Стосовно кодексів етики медіатора вірною буде і класифікація, запропонована М. Франкелем, який стверджував, що за функцією, яку виконують професійні кодекси етики, можна розрізнити кодекси:

мотивувального характеру (як уособлення ідей, яких хочуть досягти представники професії);

просвітницького характеру (у тексті яких можна знайти певні пояснення та тлумачення, а також намагання допомогти представникам професії у розв'язанні етичних проблем у процесі професійної діяльності);

регуляторного характеру (що передбачають наявність правил професійної поведінки та порядок вирішення спорів) [5].

Різноманітність моделей, видів медіації та підходів медіатора до проведення медіаційної процедури, гнучкість і незаформалізованість медіації, переважання методів саморегулювання у сфері медіації обумовлює наявність значної кількості кодексів етики та стандартів (правил) медіації, що приймаються спільнотами медіаторів (наприклад, Європейський кодекс поведінки медіатора), об'єднаннями медіаторів (Кодекс етики медіатора ГО «Національна асоціація медіаторів України»), організаціями, що пропонують послуги медіації (Положення про процедуру медіації у Київській торгово-промисловій палаті, Правила медіації Всесвітньої організації інтелектуальної власності),

саморегульованими організаціями медіаторів (Рада із стандартів медіації в Австралії), органами судової влади (зокрема для присудової медіації. Наприклад, Стандарти поведінки медіатора Вищого суду штату Мічиган), законодавчою владою (як положення законів про медіацію).

Однак зміст наявних кодексів етики медіатора є здебільшого схожим (хоча вони й вирізняються ступенем деталізації) і розкриває вимоги до нейтральності та неупередженості медіатора, конфіденційності, недопустимості конфлікту інтересів медіатора, забезпечення реалізації принципу самовизначення, інформованості сторін медіації, а також порядок рекламування та оплати медіаційних послуг. Цей список не є винятковим, адже кодекси етики можуть враховувати різні моделі медіації, національні вимоги доступу до професії медіатора, певні правила медіаційної процедури тощо.

Крім того, фактори, як-от: урізноманітнення видів процедур медіації (наприклад, все більш широке використання онлайн-медіації), сфер застосування, зміна парадигми сприйняття медіації та професії медіатора суспільством та медіаторською спільнотою, поширення медіації у міжнародних комерційних спорах тощо спонукають до дискусій і пропозицій щодо реформування наявних чи прийняття нових етичних кодексів медіатора.

Зокрема О. Шапіра 2016 року опублікував комплексне дослідження застосування на практиці Модельних стандартів поведінки медіатора (прийнятих 2005 р. спільно з Американською арбітражною асоціацією, секцією з урегулювання спорів Американської асоціації адвокатів та Асоціацією з урегулювання конфліктів), відзначивши численні недоліки формулювань і запропонувавши певні зміни. Так, автор зауважив на недоліках формулювань обов'язків медіатора, поведінки медіатора в разі конфлікту інтересів, положень щодо справедливості та чесності, відповідальності медіатора за результати медіації тощо [6]. Отже, тексти кодексів не є абсолютно сталими й потребують періодичного оновлення з огляду на поширення медіації та, як наслідок, врахування нових умов і викликів.

Узагальнюючи зазначене, можна констатувати про наявність різноманітних за формою та змістом кодексів етики медіатора, які певною мірою складні для однозначної інтерпретації та оцінки для немедіаторської спільноти, в тому числі для суду, зокрема при оцінці наявності підстав для відмови щодо приведення до виконання міжнародної угоди про вирішення спору за результатами медіації відповідно до положень п. «е» ч. 1 ст. 5 Сінгапурської конвенції.

У міжнародній науковій та медіаторській спільноті наразі обговорюються два шляхи розв'язання зазначеної проблеми: подальша деталізація та розробка коментарів до чинних кодексів етики медіатора й затвердження Кодексу оприлюднення як певного «чек-листа» питань, що мають бути уточненими та погодженими медіатором зі сторонами медіації перед входженням до процедури медіації.

Так, сінгапурський дослідник Д. Андерсон стверджує, що, оскільки Сінгапурська конвенція розширює роль, яку відіграють стандарти медіації, надзвичайно важливо визнати, що стандарти медіації та медіатора більше не залишатимуться м'якими формами регулювання. Вони тепер мають додаткову функцію вчинення впливу на приведення у виконання міжнародних угод про врегулювання спору за результатами медіації. Підвищення статусу стандартів медіації та медіатора вимагає їхнього вдосконалення у напрямі деталізації та більшої визначеності [7, с. 44].

Водночас у серії наукових публікацій відомих науковців і практиків «Сім ключів для відкриття золотого віку медіації» [8] висувається пропозиція щодо розробки Кодексу оприлюднення (*Code of disclosure*) як передумови до прийняття універсального Кодексу професійної поведінки медіаторів з метою подолання негативних наслідків множинності кодексів етики медіатора, зокрема неоднозначності розуміння певних вихідних положень медіації (наприклад, самовизначення сторін медіації), понять справедливості, об'єктивності, прозорості, чесності тощо.

Загальна ціль, яку будуть переслідувати розробники Кодексу оприлюднення, – надання більшої впевненості сторонам медіації стосовно процедури та підходів, що використовуватиме медіатор, та одночасно зміцнення базису до забезпечення виконання міжнародних угод про вирішення спору за результатами медіації у рамках Сінгапурської конвенції [8].

Запланований Кодекс оприлюднення передбачатиме обов'язок медіатора визначити певний набір принципів і пояснити сторонам порядок проведення медіації, водночас кодекс встановить модельний порядок такого оприлюднення інформації щодо медіації, який буде придатний для будь-якого спору та місця проведення медіації.

Хоча цей кодекс передбачатиме єдиний перелік принципів для розкриття інформації, заявлена поведінка медіатора може суттєво відрізнитися у рамках кожного окремого принципу, і це робитиметься з відома та схвалення сторін медіації. Медіатор може задекларувати дотримання конкретного державного чи професійного кодексу поведінки або типових правил і, крім цього, додатково деталізувати зміст окремих принципів медіації (незалежності, нейтральності, неупередженості, конфіденційності), передбачені стадії процесу, стиль медіації, роль медіатора, будь-які конфлікти інтересів, застосовний процес подання скарги та кваліфікацію медіатора.

Запланований Кодекс оприлюднення не вимагатиме від медіатора застосовування певних підходів до проведення медіації, а лише покладатиме на нього зобов'язання повідомити сторони щодо пропонуваного порядку проведення медіаційної процедури та отримати їхню згоду [8].

Ініціатори розробки Кодексу оприлюднення передбачають такі позитивні наслідки для медіації взагалі й для всіх причетних осіб:

- підтримка та гарантування самовизначення сторін медіації;
- формування впевненості у надійності професії, демонструючи появу єдиної практики;
- забезпечення більшої прозорості та визначеності для сторін щодо того, як буде відбуватися вирішення їхнього спору;
- розробка орієнтовного порядку роз'яснення всім зацікавленим сторонам обсягу відповідальності медіатора;
- кодифікація обсягу інформації, що підлягає оприлюдненню з боку медіатора сторонам медіації та їхнім адвокатам як неодмінна частина договору про проведення медіації на початку кожної медіаційної процедури;
- забезпечення гнучкості медіації як однієї з її визначальних рис. Кодекс не буде нав'язувати поведінку медіатору, проте покладе на нього обов'язок пояснити та отримати згоду сторін медіації щодо того, що і як відбуватиметься протягом медіаційної процедури;
- надання суддям набору узгоджених «стандартів для конкретної справи», за якими можна оцінити наявність чи відсутність «серйозних порушень»;
- створення бази для майбутньої дискусії між медіаторами щодо єдиного «Кодексу поведінки медіатора» [8].

Л. Годія, аналізуючи перспективи розробки певних універсальних стандартів і кодексів у сфері медіації, наводить приклад палких дискусій під час затвердження Модельного закону про медіацію в США щодо закріплення принципу неупередженості медіатора та доходить висновку, що у глобальному контексті відмінності у стилях медіації, ймовірно, будуть ще ширшими та виразнішими. Компромід, досягнутий у цьому разі, полягав у тому, що дискусійна норма набула лише рекомендаційного, а не обов'язкового характеру. І той випадок є важливим уроком, що єдиний універсальний стандарт не завжди може бути доречним. Натомість може краще дати дозвіл сторонам медіації самостійно вирішувати, які правила повинні застосовуватися до їх медіації [9].

Не применшуючи потенційну складність обговорень і погоджень запланованого Кодексу оприлюднення, доречно зауважити, що його наявність сприятиме подальшому становленню медіації в системі вирішення спорів, адже прозорість, зрозумілість та однозначність розуміння сторонами медіації змісту принципів та особливостей процедури медіації підвищуватиме довіру до такого методу вирішення спорів.

Сутність запланованого Кодексу оприлюднення повністю відповідає принципу поінформованої згоди сторін на участь в процедурі медіації, який передбачається чинними кодексами етики медіатора (наприклад, Кодексом етики медіатора ГО «Національна асоціація

медіаторів України» – «2.5. Чесність і щирість намірів. Медіатор має забезпечити належне інформування сторін про процедуру медіації» [11]). Прийняття Кодексу оприлюднення сприятиме належній реалізації цього принципу, а також відповідатиме змісту, закладеному у п. 5 ч. 1 ст. 12 проєкту Закону України «Про медіацію» № 3504 від 19.05.2020 щодо обов'язку медіатора «поінформувати сторони та інших учасників медіації про їхні права та обов'язки, принципи та правила проведення медіації, можливість отримання консультацій у відповідних спеціалістів (експертів), наслідки укладення договору про проведення медіації та/або угоди за результатами медіації в письмовій чи усній формі, професійний досвід і компетенцію медіатора».

Висновки. Розробка та прийняття універсальних норм професійної етики медіації очевидно стануть приводом до палких дискусій та обговорень у медіаторській спільноті, яка завжди підтримує забезпечення гнучкості цієї процедури та уникнення заформалізованості. Проте в умовах правової невизначеності щодо стандартів і норм професійної етики медіатора реалізація ідеї прийняття універсального Кодексу оприлюднення може стати гарним орієнтиром для вітчизняної медіаторської спільноти. До того ж, прийняття певного універсального стандарту професійної етики медіатора у вигляді Кодексу оприлюднення усуне проблему невизначеності для судових органів під час вирішення питання відсутності чи наявності підстав для відмови у приведенні до виконання міжнародних угод про вирішення спорів згідно з п. «е» ч. 1 ст. 5 Сінгапурської конвенції. При цьому розв'язання цієї проблеми однозначно сприятиме подальшій активізації ратифікацій Сінгапурської конвенції та, як наслідок, реалізації цілей, закладених за її розробки та підписання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation. URL: <http://www.uncitral.org/pdf/english/commissionsessions/51stsession/Annex I.pdf>.
2. Brown H., Marriot A. (2011). ADR: Principles and Practice (3rd edition). Sweet & Maxwell 868 p.
3. Spencer D., Brogan M. Mediation Law and Practice. Cambridge University Press, 2006 520 p.
4. Sanders J. (1993). «Honor Among Thieves: Some Reflections on Professional Codes of Ethics», Professional Ethics, vol. 2, nos. 3 & 4 (Spring/Summer 1993), pp. 83-103.
5. Frankel M. S. Professional codes: Why, how, and with what impact? J Bus Ethics 8, 109–115 (1989). URL: <https://doi.org/10.1007/BF00382575>.
6. Shapira O. (2016). «A critical assessment of the Model Standards of Conduct for Mediators : call for reform», Marquette law review, 100(1), Rev. 81 URL: <http://scholarship.law.marquette.edu/mulr/vol100/iss1/3>.
7. Quek Anderson D. (2020). «A matter of interpretation? Understanding and applying mediation standards for the cross-border enforcement of mediated

- settlement agreements», Conflict resolution quarterly, 38 (1-2), pp. 27-45. DOI: 10.1002/crq.21285.
8. *Mediate.com.* (2020). Seven Keys to Unlock Mediation's Golden Age [E-book]. *Mediate.com.* <https://www.mediate.com/pdf/7%20Keys%20to%20Unlock%20Mediation.pdf>.
  9. Godhia L., Anna Howard (Associate Editor), Woods C. (2020, October 10). *The Ideal Global Mediator Standard – Minimum, Aspirational, Or Neither?* Kluwer Mediation Blog. URL: <http://mediationblog.kluwerarbitration.com/2020/10/12/the-ideal-global-mediator-standard-minimum-aspirational-or-neither>.
  10. Кодекс етики медіатора ГО «Національна асоціація медіаторів України» URL: <http://namu.com.ua/ua/info/mediators/ethical-code>.
  11. Проект Закону України «Про медіацію» №3504 від 19.05.2020 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2021.

Romanadze L. The universal mediator's code of ethics: utopia or reality?

Background. *The entry into force of the United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from mediation (Singapore Convention) has given new impetus to discussions among scholars and practitioners on the content and essence of the concept of «standards for mediators or mediation procedures» (p. «E» Part 1 of Article 5 of the Singapore Convention), as well as the feasibility of agreeing on universal standards of mediation and professional conduct of the mediator.*

The aim of the article is to determine the expediency of unification of ethical norms of professional conduct of a mediator at the international level.

Materials and methods. *The normative base of the study consists of international treaties and UNCITRAL model laws, mediators' codes of ethics, foreign legislation. The methodological basis of the conducted study were general scientific and special legal methods of cognition.*

Results. *The nature and essence of mediation as a flexible and informal method of dispute resolution determines the formulation of its ethical provisions mainly within the framework of «soft law» («codes of ethics of mediators», «mediation rules», «professional standards of mediators») mostly at the national or institutional level. Nevertheless, the gradual popularization of mediation in resolving international commercial disputes leads to discussions about the feasibility of formulating certain «global» codes of ethics for mediators.*

The existence of various forms and content of codes of ethics for mediators, which are somewhat difficult to unambiguously interpret and evaluate for the non-mediator community, including judges, in particular when assessing the grounds for refusing to implement an international agreement on mediation, respectively to the provisions of paragraph «e» Part 1 of Art. 5 of the Singapore Convention.

Conclusion. *The development and adoption of universal norms of professional ethics of mediation will obviously lead to heated discussions and debates in the mediation community, which always supports the flexibility of this procedure and the avoidance of formalization. However, in the conditions of legal uncertainty regarding the standards and norms of professional ethics of a*

mediator, the implementation of the idea of adopting a universal Code of Disclosure can be a good guide for the domestic mediation community. Moreover, the adoption of a certain universal standard of professional ethics of a mediator in the form of a Code of Disclosure will eliminate the problem of uncertainty for the judiciary in resolving the issue of lack or existence of grounds for refusing to implement international dispute settlement agreements under paragraph «e» of Part 1 of Art. 5 of the Singapore Convention. At the same time, the solution of this problem will clearly contribute to the further intensification of ratifications of the Singapore Convention and, as a consequence, the realization of the goals set during its development and signing.

Keywords: Singapore Convention, Code of Ethics, mediator, international settlement agreements resulting from mediation.

REFERENCES

1. United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation. Retrieved from <http://www.uncitral.org/pdf/english/commissionsessions/51stsession/Annex I.pdf> [in English].
2. Brown, H., & Marriot, A. (2011). *ADR: Principles and Practice* (3rd edition). Sweet & Maxwell [in English].
3. Spencer, D., & Brogan, M. (2006). *Mediation Law and Practice*. Cambridge University Press [in English].
4. Sanders, J. (1993). «Honor Among Thieves: Some Reflections on Professional Codes of Ethics», *Professional Ethics*, (Vol. 2), 3&4 (Spring/Summer 1993), (pp. 83-103) [in English].
5. Frankel, M. S. (1989). Professional codes: Why, how, and with what impact?. *J Bus Ethics* 8, (pp.109-115). DOI: <https://doi.org/10.1007/BF00382575> [in English].
6. Shapira, O. (2016). «A critical assessment of the Model Standards of Conduct for Mediators: call for reform», *Marquette law review*, 100 (1), Rev. 81. Retrieved from <http://scholarship.law.marquette.edu/mulr/vol100/iss1/3>. [in English].
7. Quek Anderson, D. (2020). «A matter of interpretation? Understanding and applying mediation standards for the cross-border enforcement of mediated settlement agreements», *Conflict resolution quarterly*, 38 (1-2), 27-45. DOI: 10.1002/crq.21285 [in English].
8. *Mediate.com*. (2020). Seven Keys to Unlock Mediation's Golden Age [E-book]. *Mediate.com*. Retrieved from <https://www.mediate.com/pdf/7%20Keys%20to%20Unlock%20Mediation.pdf> [in English].
9. Godhia, L., & Howard, A. (Associate Editor), & Woods, C. (2020). *The Ideal Global Mediator Standard – Minimum, Aspirational, Or Neither?* Kluwer Mediation Blog. Retrieved from <http://mediationblog.kluwerarbitration.com/2020/10/12/the-ideal-global-mediator-standard-minimum-aspirational-or-neither> [in English].
10. Kodeks etyki mediatora GO «Nacional'na asociacija mediatoriv Ukrai'ny» [Code of Ethics for Mediators of the NGO «National Association of Mediators of Ukraine»] Retrieved from <http://namu.com.ua/ua/info/mediators/ethical-code> [in Ukrainian].
11. Proekt Zakonu Ukrai'ny «Pro mediaciju» №3504 vid 19.05.2020 [Draft Law of Ukraine «On Mediation» № 3504 dated 19.05.2020] Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877 [in Ukrainian].

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.513 | DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(114\)03](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(114)03)

ЗАХАРЧУК Андрій

д. ю. н., професор, професор кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

E-mail: a.zakharchuk@knute.edu.ua

ORCID: 0000-0001-8224-9210

ІНСТИТУТ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ

Проаналізовано процес становлення інституту приватної власності. З'ясовано її зміст як правової та моральної категорії. На цій основі сформульовано зміст державної політики, спрямованої на захист і реалізацію основоположних прав та свобод людини.

Ключові слова: приватна власність, володіння, права людини, держава, позитивні зобов'язання держави.

Постановка проблеми. Еволюція інституту приватної власності має свої особливості та відрізняється розмаїттям. Сучасна держава є розгалуженою соціальною структурою, а середній клас – це основа громадянського суспільства. Економічним базисом громадянського суспільства є приватна власність. Інститут приватної власності конституюється як складова невідчужуваних природних прав людини, гарант свободи й рівності суб'єктів суспільних відносин [1, с. 42]. Цей механізм функціонує об'єктивно, незалежно від прагнень індивіда чи держави. Тому реалізація зазначених відносин потребує юридичного захисту власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження інституту приватної власності як категорії, що характеризує економічні та правові аспекти суспільних відносин, можна розглядати в контексті історії, економіки, юриспруденції та інших соціальних наук. Сприйняття науковцями сутності інституту власності обумовлене взаємодією категорій «загальне» й «специфічне». Оперуючи поняттям «власність», науковці, що представляють різні галузі знань, по-своєму визначають її зміст.

Серед множини факторів, пов'язаних з осмисленням процесу становлення інституту приватної власності в Україні, доречно зауважити

© Захарчук А., 2021

на її спорідненість з європейською цивілізаційно-правовою культурою. У зазначеному контексті зацікавлює праця М. Бурдіна [2].

Права людини як один з феноменів суспільного розвитку – це складна система філософських, світоглядних підходів, тобто людина від народження наділена певним обсягом невідчужуваних прав, зокрема таких, що ніким не надаються і ніким не позбавляються. Тож, на окрему увагу претендує праця Т. Шаповала [3], в якій автор аналізує поняття сутності й правової природи права власності в міжнародному публічному праві, а також досліджує досвід захисту приватної власності Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ).

Дослідники зосереджуються на проблемах, пов'язаних з аналізом обов'язків держави, направлених на захист прав людини.

У західноєвропейській правовій науці концепція позитивних зобов'язань держави формується наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Її зміст полягає в тому, що держава має певні позитивні зобов'язання, зокрема такі, що направлені на прийняття законів, які сприяють захисту прав і свобод індивіда. Ця проблема також стала предметом досліджень вітчизняних науковців [4].

Інститут приватної власності як складова неодмінних прав людини – це складний механізм відносин як публічно-правової, так і приватноправової сфери, у вітчизняній правовій науці він розглядається як категорія цивільного права [5, 6].

Трансформація соціально-економічних відносин в Україні викликала дискусію щодо місця й ролі середнього класу, оскільки з ним пов'язаний процес формування громадянського суспільства. Адже саме в рамках громадянського суспільства індивіди здатні забезпечити захист своїх прав і свобод. Отже, питання стосовно захисту інституту приватної власності в ЄСПЛ є предметом уваги інститутів громадянського суспільства [7].

Метою статті є аналіз дефініції «приватна власність» як категорії, що зумовлена як розвитком людської цивілізації загалом, так і специфікою її конституювання в Україні, а також механізмів її захисту.

Матеріали та методи. Методологічною основою статті є ряд філософських, загальнонаукових, спеціально-наукових принципів і методів: діалектичний, герменевтичний, порівняльного аналізу, системний, аналізу та синтезу, формально-юридичний та ін.

Результати дослідження. Генеза ідеї власності пов'язана з історією людської цивілізації. В архаїчних культурах майнові відносини асоціювались із колективом. Мисливство, рибальство, тваринництво, випалювання лісів, будівництво житла – це справа великих колективів. Земля не лише належить групі осіб, але й спільно обробляється. Тому мотиви індивідуальної поведінки здебільшого зумовлені неекономічними факторами – родинними, релігійними. Праця як форма прояву навичок і здібностей суб'єкта мала абстрактний характер.

В архаїчних суспільствах економічна діяльність не сприймалась як єдиний, неподільний процес через відсутність поняття власності як права розпоряджатися певними знаряддями праці та її результатами. Відповідно, неможливо було встановити їх облік. Унаслідок такої фрагментації порушено єдність предмету з точки зору права власності. Зміна в праві власності поширюється зазвичай не на предмет діяльності загалом, наприклад, на ділянку землі, а лише на окремі форми користування нею, що позбавляє сенсу поняття власності відносно процесу діяльності та його результатів.

Завершеного вигляду *інститут приватної власності* набуває в римському праві. У законах XII таблиць власність позначена як *dominium*. Окрім того, для характеристики відносин власності вживався термін *possessio* (володіння), що мав подвійне смислове навантаження: розглядався в контексті безпосереднього володіння, з правом розпоряджатися предметом (*possessio, possessio civilis*) та права користування (*detentio, possessio naturalis*). Володіння полягало в тому, що власник отримував право безпосереднього й необмеженого впливу на предмет і результати власної праці, при цьому визнаючи таке право в інших суб'єктів господарських відносин. Приватні речі (які належать приватним особам) протиставлялися речам публічним – таким, що належать народу. Отже, наприкінці II ст. до н. е. сформувалося право приватної власності, сутність якого відображена у дефініції *plena in re potestas* – повна влада над предметом.

Водночас у Римі існував правовий механізм *захисту приватної власності*. Якщо фізична особа за певних умов передавала іншій фізичній особі частину свого рухомого майна, яке, своєю чергою, було продане довіреною особою, то власник мав право на його повернення. У такому разі особа, що самовільно розпорядилась довіреним їй майном, вважалась злодієм, а сама дія – крадіжкою (*furtum*). Тож дії власника щодо суб'єкта, який незаконно заволодів майном, отримали назву *rei vindication* (відновлена власність) [8, с. 88].

Класичним прикладом впливу права Риму на право країн Європи став т. зв. закон відомого народного трибуна Риму Аквілія (*lex Aquilia*), який передбачав компенсацію за спричинення збитків. Спочатку на основі права претора встановлювався розмір компенсації фактичної вартості пошкодженого (втраченого) майна. Згодом, застосовуючи формулу *actio utilis* (обґрунтована дія, дія за необхідністю), претор встановлював право компенсації відповідно до вартості втраченого майна, втраченої можливості прибутку, що могло принести втрачене майно [8, с. 88].

Формула *actio legis Aquiliae* покладена в основу системи права Європи, пов'язаного з формуванням права на звинувачення (*culpa*) [8, с. 88], що насамперед сприяло захисту інституту приватної власності.

З XII ст. у Європі розпочався процес рецепції римського та церковного права: проведено класифікацію та кодифікацію збірників звичаєвого права («Саксонське зерцало») та збірників Магдебурзького права, до яких увійшли норми римсько-канонічної правової системи. У 1325 р. земське право «Саксонського зерцала» доповнене системою глос. Глоси мають велику кількість посилань на *Corpus iuris civilis* (Звід цивільних законів) і *Corpus iuris canonici* (Звід канонічного права). На думку сучасних дослідників, «Саксонське зерцало» є різновидом імперського права. Зокрема в Магдебурзьких книгах міського права йшлося про те, що «Саксонське зерцало» належить до імперського права [9, с. 42]. «Саксонське зерцало» регулює відносини в сфері аграрного виробництва – тут на основі великої кількості правових норм регулюються відносини між землевласниками та селянами.

За часів феодалізму поняття абсолютної приватної власності не сформувався. Зміст феодальної форми власності полягає в тому, що держава в особі монарха є власником землі. Характерною рисою феодальної системи землеволодіння стало поєднання у феодальному праві політичних та економічних аспектів – права управління й права розпорядження землею, що знайшло своє відображення в терміні *dominium*, який запозичено з латинської.

Станово-ієрархічна структура суспільства супроводжувалась ієрархічною побудовою системи майнових відносин. Поняття «власність» у феодальному суспільстві відображало не абсолютне, неподільне право на предмет, що було в римському праві, а навпаки – обмеження, певним чином розпорошене. Попри жорстку станову ієрархію, мінімальну можливість соціальної мобільності, феодальне суспільство було недостатньо диференційованим у політичному та економічному контексті. Право володіння майном та влада не були відділені одне від одного. Політична влада суверена та була зумовлена масштабом економічної могутності. Права сеньйора домінували над правами васала як в економічному, так і в політичному контексті.

Наприкінці XVIII ст. стався революційний злам у загальносвітовому вимірі вчення про право. Раціоналістична традиція поступилася принципу історизму, тобто підходу до права як субстанції, що постійно змінюється в часі, перманентно, безперервно еволюціонує у вигляді права позитивного. Позитивістський підхід до права характеризується домінантним становищем держави, перетворенням права в інструмент держави. Концептуальне вирішення протиріччя пов'язано з взаємозв'язком природно-правової й позитивістської доктрини, полягає в тому, що гуманістичні, морально-етичні аспекти природного права стають складовою позитивного права, наповнюють його своєрідним морально-етичним змістом.

Відповідно право власності виконує *моральну функцію*: інститут власності впливає на формування особливої ментальності суб'єкта – влас-

ника, направленої на заощадливе ставлення до ресурсів і засобів виробництва. Своєю чергою він вимагатиме такої самої поведінки і від інших.

Моральна функція власності зумовлена й релігійними чинниками. Зокрема в християнстві (серед протестантів) панує переконання в тому, що власність є не лише засобом елементарного накопичення майна, але й ознакою особливого ставлення Бога до індивіда. Власність у такому випадку ототожнюється з абсолютним благом, її економічні функції одночасно відіграють роль моральних: чим більшою власністю володіє індивід, тим він досконаліший морально й ближче до Бога.

Формуванню концепту приватної власності сприяли процеси, пов'язані з індустріалізацією та подальшою диференціацією суспільства. Економічна роль держави відокремлюється (хоч і неповністю) від політичної. За умов ринкової економіки держава як власник і суб'єкт господарювання виходить на ринок рівноправним учасником економічної взаємодії. Загалом можна констатувати, що в Європі утвердився інститут приватної власності, а за державою залишилося право поземельного податку, що сплачується на потребу суспільства. Як наслідок, у ХІХ ст. відбувся процес переходу від безособистісних відносин до автономного індивідуального існування, що зокрема зумовило відокремлення економіки від політичної системи суспільства й формування ринкових відносин.

В умовах ринкової економіки існування індивіда забезпечується інститутами, діяльність яких обумовлена економічними мотивами та регулюється законами специфічного економічного характеру. На думку Івана Міклоша, экс-міністра фінансів Словаччини, співголови Стратегічної групи радників з підтримки реформ в Україні (*SAGSUR*), ці інститути мають виконувати три завдання: захищати право власності, забезпечувати рівні правила гри, а також сприяти інвестиціям та інноваціям. При цьому найслабшою ланкою їхнього функціонування в Україні є захист права власності [10].

Доктрина позитивних обов'язків держави у сфері прав людини є неодмінною складовою міжнародного, передусім європейського, законодавства з прав людини (англ. *human rights law*) та визначає зміст категоріального апарату юриспруденції країн, що входять до Європейського Союзу. Вона є концептуальним підґрунтям юридичної оцінки державної політики, спрямованої на захист і забезпечення основоположних прав і свобод людини.

Позитивні права людини закріплюють позитивний аспект свободи, їхня реалізація неможлива без відповідної діяльності інституцій. Ці права обумовлюють позитивні зобов'язання держави, що передбачають заходи, спрямовані на конституювання, захист і реалізацію прав та свобод людини й громадянина.

Негативним правам кореспондує негативний обов'язок держави, направлений на те, щоб не заважати їх реалізації, він доповнюється

.....

позитивним обов'язком держави щодо безумовного їхнього дотримання та виконання.

На межі ХХ–ХХІ ст. поширюється триєдина типологія (*tripartite typology*) обов'язків держави, відповідно до якої держава має: поважати (не втручатися, не порушувати), захищати (від втручання третіх осіб) і реалізовувати (вживати дієві заходи) права та свободи людини. Вона запропонована спеціальним доповідачем ООН Асбйорном Ейде на основі аналізу поглядів Генрі Шу. Останній критично оцінює доцільність диференціації прав людини на негативні й позитивні та вважає, що такий підхід призведе до ігнорування державою певних обов'язків, пов'язаних із захистом прав і свобод людини. Хоча окремі дослідники заперечують можливість і необхідність використання *tripartite typology*, вона залишається однією із найвпливовіших у міжнародному праві та застосовується у діяльності ООН [11, с. 148].

Юридичною основою позитивних зобов'язань держави в європейській системі захисту прав людини є ст. 1 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї (далі – Європейська конвенція). У ній зазначається, що держава має гарантувати права і свободи, передбачені Конвенцією [12, с. 6].

Практика ЄСПЛ свідчить, що ця стаття є не просто «наріжним каменем» всієї конвенціональної системи, а й джерелом загальних зобов'язань держави в галузі прав людини, зокрема юридичною підставою позитивних зобов'язань. Варто зазначити, що концепція позитивних зобов'язань держави зумовлена діалектичним поєднанням правових норм Європейської конвенції та принципу «верховенства права» («держави, діяльність якої відповідає праву»), який ЄСПЛ розглядає як «один з основоположних принципів демократичного суспільства», що, своєю чергою, відповідає змісту Конвенції [13].

Висновки. Як показує світовий та вітчизняний досвід, еволюція інституту приватної власності, що відображає процес інтегрованості індивіда в суспільство та згодом відокремлення від нього, – процес поступовий і тривалий. Античне суспільство сформувало інститут приватної власності, що був імплементований у систему європейського права. У його основі лежить ідея свободи індивіда.

В умовах ринкових відносин, що базуються на приватній власності на засоби виробництва, економічний механізм функціонує без зовнішнього втручання особи або держави. Він не потребує додаткових стимулів для отримання легітимного прибутку, особливих юридичних механізмів, крім захисту власності й виконання контракту. Тож у сучасному європейському праві концепція позитивних зобов'язань держави спрямована на захист інституту права власності, ефективною складовою якого виступає ЄСПЛ.

Враховуючи той факт, що практику Європейського суду віднесено до джерел права України, зазначений правовий механізм є складовою українського законодавства. Отже, концепція позитивних

зобов'язань держави у сфері прав людини загалом й інституту приватної власності зокрема потребує глибокого осмислення рішень ЄСПЛ і послідовного впровадження в національну правову систему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42-46.
2. Бурдін М. Ю. Українська юридична термінологія земельної власності: цивілізаційний вимір. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Дніпро: ДНУ, 2016. № 5. С. 45-50.
3. Шаповал Т. Особливості регулювання права власності в міжнародному праві. *Вісник Львівського університету. Міжнародні відносини*. 2016. Вип. 38. С. 268-275.
4. Сухорольський П. Міжнародні стандарти забезпечення свободи вираження поглядів в умовах утвердження концепції позитивних обов'язків держави. *Український часопис міжнародного права*. 2015. № 1. С. 146-155.
5. Проценко І. Питання права власності а законі України «Про міжнародне приватне право», в контексті наукової спадщини професора Я. М. Шевченко. *Правова реформа: концепція, мета, впровадження. Зб. наук. праць. П68 Матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 лист. 2017 р.)* Київ: Ніка-Центр, 2017. С. 23-27.
6. Севрюкова І. Деякі аспекти формування інституту права власності в цивільному законодавстві України через призму наукових праць професора Я. М. Шевченка. *Правова реформа: концепція, мета, впровадження. Зб. наук. праць. П68 Матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 лист. 2017 р.)* Київ: Ніка-Центр, 2017. С. 19-23.
7. Юридична газета. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/events/shcho-take-pravo-vlasnosti-ta-yak-yogo-zahistiti-v-espl.html>.
8. Аннерс. Э. История европейского права (Перевод со шведского. Переводчик: Валинский Р. Л.) Москва: Наука, 1994. 397 с.
9. Гуменюк Г. «Саксонське зерцало» – різновид імперського права. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2008. Вип. 46. С. 33-42.
10. Іван Міклош. Чому Україні (поки) не вдалося. Електронний ресурс. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/chomu-ukrajini-poki-ne-vdalosja-2490305.html>.
11. Сухорольський П. Міжнародні стандарти забезпечення свободи вираження поглядів в умовах утвердження концепції позитивних обов'язків держави. *Український часопис міжнародного права*. 2015. № 1. С. 146-155.
12. Європейська конвенція з прав людини з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11, 14, з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf. 63 с.
13. Христова Г. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини як новий напрям дослідження у вітчизняній теоретичній юриспруденції Електронний ресурс. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2308/1/Xristova_30.pdf.

Стаття надійшла до редакції 26.01.2021.

Zakharchuk A. The institute of private property.

Background. *The institution of private property is constituted as a component of inalienable natural human rights, a guarantor of freedom and equality of subjects of public relations. This mechanism works objectively, regardless of the aspirations of the individual or the state. Therefore, the implementation of these relations requires legal protection of property.*

Materials and methods. *The theoretical basis of the article are scientific works of scientists, normative methodological – general scientific and special legal methods of cognition.*

The aim of this paper is an analysis of the definition of «private property» as a category, which is caused both by the development of human civilization as a whole and the specifics of its design in Ukraine, as well as the mechanisms for its protection.

Results. *The definition of «private property» as a legal category due to the development of human civilization as a whole and the specifics of its constitution in Ukraine. Theoretical and legal substantiation of the phenomenon of «private property», in its modern sense, was preceded by the development of ideas about the nature, content, role and functions of private property. One of the factors that led to the progress of social relations was the transition from collective to private ownership.*

Conclusion. *The evolution of the institution of private property reflects the mechanism of integration of the individual into society and, subsequently, separation from him as a gradual and long process. The society of Ancient Rome formed the institution of private property, which was implemented in the system of European law. It is based on the idea of individual freedom.*

In a market economy based on private ownership of the means of production, the economic mechanism operates without external state intervention. It does not require additional incentives to make a legitimate profit, special legal mechanisms other than the protection of property and the performance of the contract. Therefore, in modern European law, the concept of positive obligations of the state is aimed at protecting the institution of property rights, an effective component of which is the European Court of Human Rights.

Therefore, the concept of positive obligations of the state in the field of human rights in general, and the institution of private property, in particular, requires a deep understanding of the decisions of the ECtHR and consistent implementation in the legal system of Ukraine.

Keywords: private property, ownership, human rights, state, positive responsibilities of the state.

REFERENCES

1. Kolodij, A. M. (2012). *Pryncypy prava: geneza, ponjattja, klasyfikacija ta realizacija* [Principles of law: genesis, concepts, classification and implementation]. *Al'manah prava – Almanac of Law*. (Issue 3), (pp. 42-46) [in Ukrainian].
2. Burdin, M. Ju. (2016). *Ukrai'ns'ka jurydychna terminologija zemel'noi' vlasnosti: cyvilizacijnyj vymir* [Ukrainian legal terminology of land ownership: the dimension of civilization]. *Aktual'ni problemy vitchyznjanoi' jursprudencii' – Actual problems of domestic jurisprudence*, Dnipro: DNU, 5, 45-50 [in Ukrainian].
3. Shapoval, T. (2016). *Osoblyvosti reguljuvannja prava vlasnosti v mizhnarodnomu pravi* [Features of property law regulation in international law]. *Visnyk L'vivs'kogo*

- universytetu. Mizhnarodni vidnosyny* – Bulletin of Lviv University. International relations. (Issue 38), (pp. 268-275) [in Ukrainian].
4. Suhorol's'kyj, P. (2015). Mizhnarodni standarty zabezpechennja svobody vyrazhennja pogljadiv v umovah utverdzhennja koncepcii'pozytyvnyh obov'jazkiv derzhavy [International standards for ensuring freedom of expression of views in terms of establishing the concept of positive responsibilities of the state]. *Ukrai'ns'kyj chasopys mizhnarodnogo prava – Ukrainian Journal of International Law*, 1, 146-155 [in Ukrainian].
  5. Procenko, I. (2017). Pytannja prava vlasnosti v zakoni Ukrai'ny «Pro mizhnarodne pryvatne pravo», v konteksti naukovoï spadshhyny profesora Ja. M. Shevchenko [Issues of property rights in the Law of Ukraine «On Private International Law», in the context of the scientific heritage of Professor Ya. M. Shevchenko]. *Pravova reforma: koncepcija, meta, vprovadzhennja – Legal reform: concept, purpose, implementation: Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference*. Kyi'v: Nika-Centr, (pp. 23-27). [in Ukrainian].
  6. Sevrjukova, I. (2017). Dejaki aspekty formuvannja instytutu prava vlasnosti v cyvil'nomu zakonodavstvi Ukrai'ny cherez pryzmu naukovykh prac' profesora Ja. M. Shevchenko [Some aspects of the formation of the institute of property rights in the civil legislation of Ukraine through the prism of scientific works of Professor Ya. M. Shevchenko]. *Pravova reforma: koncepcija, meta, vprovadzhennja – Legal reform: concept, purpose, implementation: Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference*. (pp. 19-23). Kyi'v: Nika-Centr [in Ukrainian].
  7. *Jurydychna gazeta [Legal newspaper]*. Retrieved from <http://jur-gazeta.com/publications/events/shcho-take-pravo-vlasnosti-ta-yak-yogo-zahistiti-v-espl.html> [in Ukrainian].
  8. Anners, Je. (1994). *Istorija evropejskogo prava [History of European law]*. Moscow: Nauka [in Russian].
  9. Gumenjuk, G. (2008). «Saksons'ke zercalo» – riznovyd impers'kogo prava [«Saxon mirror» – a kind of imperial law]. *Visnyk L'vivs'kogo universytetu. Serija: Jurydychna – Bulletin of Lviv University. Series: Legal*. (Issue 46), (pp. 33-42) [in Ukrainian].
  10. Miklosh, Ivan. *Chomu Ukrai'ni (poky) ne vdalosja [Why Ukraine has not (yet) succeeded]*. Retrieved from <https://nv.ua/ukr/opinion/chomu-ukrajini-poki-ne-vdalosja-2490305.html> [in Ukrainian].
  11. Suhorol's'kyj, P. (2015). Mizhnarodni standarty zabezpechennja svobody vyrazhennja pogljadiv v umovah utverdzhennja koncepcii'pozytyvnyh obov'jazkiv derzhavy [International standards for ensuring freedom of expression of views in the context of establishing the concept of positive responsibilities of the state]. *Ukrai'ns'kyj chasopys mizhnarodnogo prava – Ukrainian Journal of International Law*, 1, 146-155 [in Ukrainian].
  12. *Jevropejs'ka Konvencija z prav ljudyny z popravkamy, vnesenymy vidpovidno do polozhen' Protokoliv № 11, 14, z Protokolamy №1, 4, 6, 7, 12, 13 ta 16 [European Convention on Human Rights, as amended by the Protocols № 11, 14, and Protocols №1, 4, 6, 7, 12, 13 and 16]*. Retrieved from https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf [in Ukrainian].
  13. Hrystova, G. *Pozytyvni zobov'jazannja derzhavy u sferi prav ljudyny jak novyj naprjam doslidzhennja u vitczyznjanij teoretychnij jurysprudencii' [Positive obligations of the state in the field of human rights as a new direction of research in domestic theoretical jurisprudence]*. Retrieved from http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2308/1/Xristova_30.pdf [in Ukrainian].

УДК 347.19 | DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(114\)04](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(114)04)

ІЛЬЧЕНКО Ганна | к. ю. н., доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: g.ilchenko@knute.edu.ua | вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
 ORCID: 0000-0003-1996-7062

ОРГАНІЗАЦІЙНО ПРАВОВІ ФОРМИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: АНГЛІЙСЬКЕ ТА УКРАЇНСЬКЕ ПРАВО

Розглянуто нормативне регулювання видів юридичних осіб в Україні та Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, проведено порівняльний аналіз чинних норм українського законодавства й англійського права в контексті запропонованої рекодифікації Цивільного кодексу України та необхідності закріплення в ньому вичерпного переліку організаційно-правових форм юридичних осіб.

Ключові слова: товариство з обмеженою відповідальністю, акціонерне товариство, компанія, товариство, фірма, підприємство, юридична особа.

Постановка проблеми. Серед найпоширеніших організаційно-правових форм юридичних осіб у світі можна виділити акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю. В Україні станом на 1 січня 2021 р. кількість зареєстрованих товариств з обмеженою відповідальністю (ТОВ) становила 707 403, а акціонерних товариств (АТ) – 13 748. До того ж загальна кількість зареєстрованих юридичних осіб за даними Державної служби статистики України досягла 1 395 448 [1]. Тобто ТОВ складають майже половину серед усіх юридичних осіб в Україні. Також у сфері підприємницької діяльності вагомим місцем посідають фізичні особи-підприємці (ФОП), що не мають статусу юридичної особи. За даними Державної податкової служби України, на початок 2020 р. кількість зареєстрованих фізичних осіб-підприємців в Україні становила 1 885.9 тис., що на 19.8 тис. більше, ніж на початок 2019 р. [2].

Після прийняття у липні 2019 р. Кабінетом Міністрів України Постанови «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» почалися наукові дискусії про необхідність оновлення діючого Цивільного кодексу України (ЦКУ), водночас відновилися дискусії стосовно доцільності паралельного існування ЦКУ та Господарського кодексу України (ГКУ). Серед багатьох питань, що винесено в площину наукової дискусії, варто виділити й критичне бачення того, яким чином ЦКУ регулює правовий статус юридичних осіб та їхні види. Одним із завдань

зазначеної робочої групи є проведення комплексного аналізу чинного цивільного законодавства України та визначення сфер приватно-правових відносин, які потребують приведення у відповідність зі світовими тенденціями розвитку приватного права, тож доцільно проаналізувати види юридичних осіб за англійським правом. У зв'язку з тим, що Лондон посідає одне з перших місць у рейтингах ділової активності, а англійське право обирається багатьма нерезидентами для вирішення своїх бізнес-спорів, доречно врахувати цей досвід за розробки нового ЦКУ або впорядкування норм чинного кодексу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематиці правового статусу юридичних осіб та їхніх видів завжди приділялося багато уваги. Серед останніх досліджень варто виділити праці І. В. Спасибо-Фатєєвої [3], яка ґрунтовно проаналізувала наявні форми та види юридичних осіб, їхнє правове регулювання як ЦКУ, так і ГКУ; проблеми теорії та практики корпоративного права, зокрема різновиди юридичних осіб, також розглянуто В. А. Васильєвою, А. В. Зеліско, В. В. Луцьом [4] та іншими науковцями. На теоретико-методологічних основах адаптації законодавства України, що регулює відносини у непідприємницьких товариствах та установах, до *acquis* ЄС зосередив увагу В. В. Кочин [5]; економічна діяльність юридичних осіб у контексті усунення дуалізму правового регулювання та зближення з європейським приватним правом стала предметом дослідження О. Д. Крупчана, О. О. Гайдуліна, В. В. Кочина, М. В. Бернацького [6]. Проте порівняльно-правовий аспект видів юридичних осіб в Україні та Англії практично не досліджений, що є аргументом актуальності цього дослідження.

Метою статті є порівняльний аналіз правового регулювання видів юридичних осіб в Україні та Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії в контексті запропонованої рекодифікації Цивільного кодексу України.

Матеріали та методи. Нормативну базу дослідження становлять закони України (ЦКУ, ГКУ, Закон України «Про акціонерні товариства», Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [7–10]) і закони Сполученого Королівства (*Partnership Act 1890*, *Limited Partnership Act 1907*, *Limited Liability Partnership Act 2000*, *Companies Act 2006* [11–14]), а також інформація, наведена на офіційному урядовому сайті країни. Методологічною основою проведеного дослідження є загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання.

Результати дослідження. Чинний ЦКУ у ч. 1 ст. 80 визначає юридичну особу як організацію, що створена та зареєстрована у встановленому законом порядку. Залежно від порядку створення юридичні особи в Україні поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. За твердженням І. В. Спасибо-

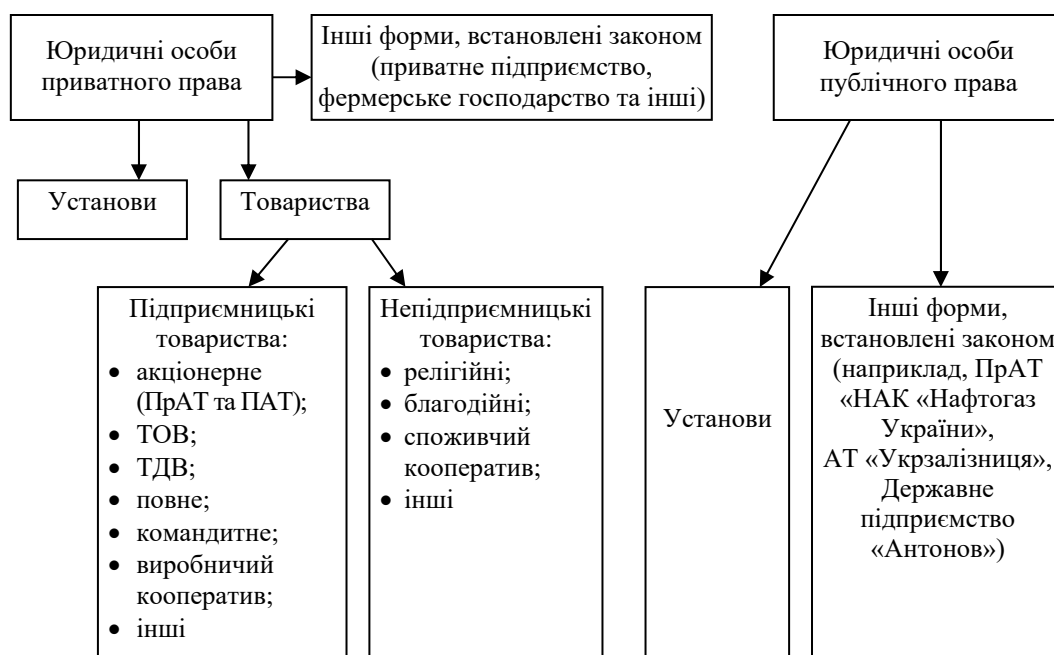
Фатеевої, окремого закону, що регулював би юридичні особи публічного права в Україні, не існує. У зв'язку з цим вони по-різному регулюються в різних законах [3, с. 284–285]. Утім, згідно з ч. 3 ст. 81 ЦКУ цей кодекс встановлює порядок створення, організаційно-правові форми, правовий статус винятково юридичних осіб приватного права. До того ж у цьому нормативно-правовому акті лише визначено, що юридичні особи приватного права створюються на підставі установчих документів відповідно до ст. 87 цього кодексу. Також у ЦКУ не наведено вичерпного переліку видів юридичних осіб приватного права, що насамперед призводить до плутанини та невизначеності. Види юридичних осіб розпорошені по різних нормативно-правових актах, а саме у ГКУ, Законі України «Про акціонерні товариства», Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» тощо. Взагалі Підрозділ 2 Розділу II ЦКУ, що має назву «Юридичні особи», з моменту його прийняття зазнав суттєвих змін, зокрема виключено велику кількість статей у зв'язку з прийняттям спеціальних законів, зазначених вище.

Тому розробники концепції рекодифікації цивільного законодавства України у §1.8 цього документа пропонують оновлення ЦКУ, наголошуючи на необхідності закріплення у кодексі вичерпного переліку організаційно-правових форм юридичних осіб: «ЦКУ як основоположний акт приватного права, що регулює в тому числі і загальні положення про юридичних осіб, повинен визначати вичерпний перелік їхніх організаційно-правових форм з одночасною відмовою від архаїчних конструкцій юридичних осіб (передусім йдеться про підприємства)» [15, с. 9].

Термін «підприємство» притаманний ГКУ, а не ЦКУ. Ст. 62 ГКУ визначає підприємство як організаційно-правову форму господарювання, а далі в Главах 7, 8, 10, 11 можна знайти різні види підприємств. Частина з них можна віднести до юридичних осіб приватного права, наприклад, приватне підприємство, що регулюється ст. 113 ГКУ. Проте у ЦКУ немає і згадки про цей вид підприємства. Все це, безумовно, лише сприяє створенню колізій та непорозумінь у правозастосовчій діяльності.

Тож доцільно виокремити види юридичних осіб, що регулюються ЦКУ та ГКУ.

Як зазначалося, ЦКУ виділяє лише такі види юридичних осіб: юридичні особи приватного права та юридичні особи публічного права, без їхньої деталізації. Проте у ст. 83 кодексу визначено організаційно-правові форми юридичних осіб, зокрема товариства, установи та інші форми, встановлені законом. Відповідно до зазначеної норми ЦКУ регулює переважно товариства (поділяючи їх на підприємницькі та непідприємницькі) та установи. Спробуємо схематично показати цей поділ (*рисунок*).

Види юридичних осіб відповідно до ЦКУ

Джерело: складено автором.

Дослідження видів юридичних осіб, що законодавчо регламентовані ГКУ, є доволі непростим, оскільки, як зауважує І. В. Спасибо-Фатєєва: «ГКУ оперує іншим понятійним апаратом: замість «базового» поняття юридичної особи, що використовується у ЦКУ, у ГКУ такими вважаються «суб’єкти господарювання» (ст. 55), що поділяються на господарські організації та громадян. Своєю чергою господарськими організаціями є підприємства (ст. 62) – державні, комунальні та інші. Термін «юридична особа» використовується у ГКУ в якості допоміжного у таких виразах, як «підприємство є юридичною особою» (ч. 4 ст. 62), «має статус юридичної особи» (ч. 5 ст. 55) та подібних їм» [3, с. 295].

Отже, досліджуючи основні види юридичних осіб, що регулюються чинним законодавством, у зв’язку з наявною термінологічною невідповідністю між ЦКУ та ГКУ, варто брати за основу норми ЦКУ, водночас враховуючи, в якій сфері функціонують такі юридичні особи та чи мають на меті отримання прибутку. Якщо ці юридичні особи створені відповідно до ЦКУ, але здійснюють господарську діяльність, то вони будуть вважатися господарськими організаціями (різновидом суб’єктів господарювання). І відповідно види суб’єктів господарювання закріплені у Главах 7, 8, 10, 11 ГКУ.

* Усі цитати з іншомовних джерел наведено у перекладі автора статті.

Для порівняння, найпоширенішими формами, що використовуються у сфері бізнесу у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії (далі – Сполучене Королівство) є:

The Sole Trader – індивідуальний підприємець (аналог української фізичної особи-підприємця, що не має статусу юридичної особи);

Partnerships – товариства:

- «*Unlimited liability*» *partnership* – товариство з необмеженою відповідальністю або просте товариство (за своїм правовим статусом схоже на українське повне товариство);

- *Limited Partnership* – за своїм правовим статусом схоже на українське командитне товариство;

- *Limited Liability Partnership (LLP)* – за своїм правовим статусом схоже на українське товариство з обмеженою відповідальністю;

Private unlimited company – приватна компанія з необмеженою відповідальністю (є альтернативою простому товариству);

Private company limited by guarantee – приватна компанія з відповідальністю її учасників у межах певної гарантійної суми (за своїм правовим статусом схожа на українське товариство з додатковою відповідальністю);

Private company limited by shares – компанія, учасники якої несуть відповідальність у межах належних їм акцій (*Private Limited Company, Ltd* – за своїм правовим статусом схожа на приватне акціонерне товариство);

Public company limited by shares, Plc – компанія, акції якої пропонуються всім покупцям та вільно обертаються на біржі (за своїм правовим статусом схожа на публічне акціонерне товариство).

Враховуючи, що *The Sole Trader* або індивідуальний підприємець, як і українська фізична особа-підприємець, належить до категорії самозайнятих осіб, що самі себе забезпечують робочим місцем, вони не відносяться до категорії юридичних осіб. *The Sole Trader*, як і ФОП, повинен зареєструватися та встати на облік у податкових органах. З деталями цього порядку можна ознайомитися на офіційному сайті уряду Сполученого Королівства [16].

Зважаючи мету статті, основну увагу під час дослідження приділено саме видам юридичних осіб у Сполученому Королівстві. Отже, правовий статус товариств за англійським правом регулюється відповідно до спеціальних законів, серед яких Закон про товариство (*Partnership Act 1890 (PA 1890)* [11], Закон про обмежені товариства (*Limited Partnership Act 1907 (LPA 1907)* [12] та Закон про товариства з обмеженою відповідальністю (*Limited Liability Partnership Act 2000 (LLPA 2000)* [13].

Серед цих трьох видів товариств найпопулярнішим є *Limited Liability Partnership (LLP)*, що за своїм правовим статусом є дуже схожим з українським товариством з обмеженою відповідальністю. Проте на відміну від українського ТОВ *LLP* повинно мати не менше

двох засновників, утім, одним із засновників може бути юридична особа, а саме компанія. Також відповідно до ст. 2 (1) *Limited Liability Partnership Act 2000* таке товариство створюється з метою отримання прибутку й повинно бути зареєстровано в Реєстрі Компаній (*Companies House*). Як і в Україні, мінімальний розмір статутного капіталу для такого товариства законодавством не встановлено. Засновниками цього товариства можуть бути й нерезиденти країни, тому цей вид товариства користується популярністю серед іноземців.

Також варто зазначити, що англійське право оперує поняттям «фірма», яке широко використовується й в Україні, проте не має нормативного врегулювання. Так, відповідно до ст. 4 *Partnership Act 1890*, «особи, які уклали між собою партнерські стосунки, для цілей цього Закону називаються фірмою, а ім'я, під яким ведеться їхній бізнес, назвою фірми» [11]. Оскільки професійні послуги часто надаються саме товариствами, то досить поширеним є використання терміну «фірма» у назві такого товариства, наприклад, юридична фірма, аудиторська фірма тощо. Тож через широку вживаність цього терміну в назвах багатьох юридичних осіб і в Україні, доцільно буде впорядкувати його значення й у ЦКУ.

Англійський Закон про компанії (*Companies Act 2006*) у ч. 1 закріпив такі види компаній:

- з обмеженою та необмеженою відповідальністю (*Limited and unlimited companies*);
- приватні та публічні (*Private and public companies*);
- відповідальність яких обмежена гарантією, та компанії зі статутним капіталом (*Companies limited by guarantee and having share capital*);
- ті, що представляють інтереси громади (*Community interest companies*) [14].

Найбільшою популярністю користуються саме *Private company limited by shares (Private Limited Company, Ltd)* та *Public company limited by shares, Plc*. Ці компанії дуже схожі з українським приватним і публічним акціонерним товариством відповідно.

Взагалі зазначений Закон про компанії від 2006 р. є одним з найбільших законів за обсягом у всій історії розвитку англійського права. За його розробки враховано Директиви ЄС, зокрема Директиву про поглинання (*Takeover Directive 2004/25/EC*) [17] та Директиву про зобов'язання прозорості (*Transparency Obligations Directive or Directive 2004/109/EC*) [18], оскільки на той час Сполучене Королівство ще було членом Європейського Союзу (далі – ЄС).

Україна не є членом ЄС, проте має ряд зобов'язань, що взяла на себе за підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейською спільнотою з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони (Угода про

асоціацію), зокрема щодо адаптації та гармонізації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС. Тож не можна не погодитися з розробниками концепції оновлення ЦКУ про те, що, незалежно від того, чи є держава учасником ЄС, беручи до уваги певну спільність принципів і моделей, під час вдосконалення національних законів європейський досвід повинен привести до більш широкої гармонізації приватного права, що насамперед сприяє успішній взаємодії між юридичними особами та громадянами як у комерційних, так і в інших сферах [15, с. 112]. Зауважимо, що навіть Сполучене Королівство, правова система якого значно відрізняється від країн-учасниць ЄС (зокрема від Франції та Німеччини), повинно було врахувати та імплементувати відповідні Директиви ЄС, будучи ще його членом, тож для України, яка прагне стати членом європейської спільноти, імплементація європейських норм є необхідною умовою для подальшого розвитку в європейському напрямі.

Висновки. Зважаючи на те, що англійському праву не притаманна кодифікація, і норми здебільшого містяться як у законодавчих актах парламенту, так і в прецедентах, це не завадило Сполученому Королівству стати однією з найрозвинутіших економік світу та привабити іноземних інвесторів. Отже, для розвитку країни питання наявності чи відсутності всього переліку видів юридичних осіб у цивільному кодексі чи взагалі відсутності господарського кодексу як такого не є головним, про що так багато говорять останнім часом в Україні. Проте потрібно врахувати, що на думку вітчизняних науковців, правова система України має багато спільних рис із романо-германським правом [19, с. 28], якому притаманна кодифікація. Це певною мірою і пояснює створення у 2019 р. відповідної робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України. Безумовно, не тільки вітчизняним юристам буде зручніше, коли всі можливі види юридичних осіб будуть перераховані в одному нормативно-правовому акті.

Проте варто зазначити, що глобалізаційні процеси накладають свій відбиток й у вигляді поступового зближення та запозичення окремих правових інститутів різних правових систем. І правова система України не є винятком. Водночас через зобов'язання, взяті на себе Україною за підписання Угоди про асоціацію, а також тенденції європеїзації приватного права пострадянських країн, вбачається доцільним під час оновлення ЦКУ врахувати низку аспектів.

У разі скасування ГКУ корисним буде визначити у ЦКУ вичерпний перелік організаційно-правових форм юридичних осіб. За його складання потрібно врахувати світовий досвід та практику, як-от: законодавство країн ЄС, англійське право та право США, що є світовими лідерами та орієнтирами для багатьох країн і стратегічними партнерами для України зокрема.

За визначення видів юридичних осіб у ЦКУ не варто заглиблюватися в корпоративну сферу, а саме правове регулювання органів управління юридичними особами, зосереджуватись на специфіці установчих документів і складанні корпоративного договору тощо. Ці питання мають регулюватися спеціальними законами, втім, доцільно проаналізувати закордонне законодавство, зокрема Companies Act 2006, який став по суті корпоративним кодексом в англійському праві.

Звертаючись до переліку видів юридичних осіб, необхідно врахувати статистичні дані Державної служби статистики України про останні показники кількості юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання, а також тенденції їхньої реєстрації [1]. Оскільки за офіційними даними на 1 січня 2021 р. приватних підприємств, про які не згадує чинний ЦКУ, зареєстровано 200 160, а акціонерних товариств лише 13 748. Також яскравим показником незатребуваності певних форм є дані про кількість повних та командитних товариств (1306 і 371 відповідно). Законодавець повинен відійти від практики закріплення в законодавстві якомога більшої кількості різних юридичних осіб. Варто звернути увагу саме на ті форми, які є популярними в усьому світі (аналогі акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю), а також ті, що вже використовуються українськими громадянами та сферою бізнесу, а саме приватні підприємства (зокрема поміркувати, чи є сенс повністю відмовлятися від такого виду і що в цьому разі буде з тими 200 тисячами вже зареєстрованих приватних підприємств).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кількість юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання станом на 1 січня 2021 р. *ukrstat.gov.ua*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpu/ukr/EDRPU_2021/ks_opfg/ks_opfg_0121.xls.
2. Кількість зареєстрованих фізичних осіб – підприємців в Україні продовжує зростати. ДПА України. Офіційний портал. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/407585.html>.
3. Спасибо-Фатеева И. В., Филатова Н. Ю. Критический взгляд на виды и организационно-правовые формы юридических лиц Украины. Очерки права компаний: сборник статей. Харьков: ЧП «ЭКУС», Сообщество «Цивилистическая платформа», 2019. С 284-317.
4. Васильева В. А., Зеліско А. В., Луць В. В., Сарақун І. Б., Сіщук Л. В. (та ін.). Корпоративне право України: проблеми теорії та практики. Івано-Франківськ, 2017. 612 с.
5. Кочин В. В. Теоретико-методологічні основи адаптації законодавства України, що регулює відносини у непідприємницьких товариствах та установах, до *acquis* ЄС. Монографія. НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. Київ, 2018. 128 с.

6. Krupchan, O. D., Haidulin, O. O., Kochyn, V. V., Bernatskyi, M. V., Kochyna, K. A. Economic activity of legal entities: Elimination of the dualism of legal regulation in the context of convergence with european private law. *Asia life sciences supplement* 22, 2020. N. 1, pp. 1-19.
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
8. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
9. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
10. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 р. № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>.
11. Partnership Act 1890. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/53-54/39/introduction>.
12. Limited Partnership Act 1907. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Edw7/7/24/contents>.
13. Limited Liability Partnership Act 2000. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/12/contents>.
14. Companies Act 2006 URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/contents>.
15. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.
16. Set up as a sole trader. URL: <https://www.gov.uk/set-up-sole-trader>.
17. Takeover Directive 2004/25/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004L0025:EN:HTML>.
18. Transparency Obligations Directive or Directive 2004/109/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32004L0109>.
19. Степаненко К. В. Правова система України: вітчизняна правова традиція та проблеми трансформації. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 140. С. 26-34.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2021.

Ichenko H. Organizational and legal forms of legal entities: english and ukrainian law.

Background. Among the many issues raised in the field of scientific discussion, it is necessary to highlight a critical view of how the Civil Code of Ukraine regulates the legal status of legal entities and their types. Given that one of the tasks of working group on recoding (updating) the civil legislation of Ukraine is to conduct a comprehensive analysis of existing civil law of Ukraine and identify areas of private law relations that need to be brought into line with global trends in private law, it is advisable to analyze the types of legal entities under English law.

The ***aim*** of the article is a comparative analysis of the legal regulation of types of legal entities in Ukraine and the UK in the context of the proposed recoding of the Civil Code of Ukraine.

Materials and methods. *The normative base of the study is the Acts of Ukraine, Acts of the UK and information provided on the official government website of the country. The methodological basis of the study were general scientific and special legal methods of cognition.*

Results. *The Civil Code of Ukraine does not provide an exhaustive list of types of legal entities under private law, which in turn leads to confusion and uncertainty. Types of legal entities are scattered under various regulations. In general, Subsection 2 of the Civil Code of Ukraine, entitled "Legal Entities", has undergone significant changes since the adoption of this Code. When studying the main types of legal entities regulated by current legislation, taking into account the existing terminological discrepancy between Civil Code of Ukraine and Commercial Code of Ukraine, should be taken as the basis of the norms of the Civil Code of Ukraine. However, consider in which area these legal entities operate and whether they are for profit.*

Among the most common forms of legal entities in the world are joint stock companies and limited liability companies.

Conclusion. *Given the commitments made by Ukraine in signing the Association Agreement, as well as trends in the Europeanization of private law in post-Soviet countries, it is appropriate to update the Civil Code of Ukraine to take into account a number of aspects proposed by the author of this article.*

Keywords: limited liability partnership, joint stock company, company, partnership, firm, enterprise, legal entity.

REFERENCES

1. Kil'kist' jurydychnyh osib za organizacijno-pravovymy formamy gospodarjuvannja stanom na 1 sichnja 2021 r. [Number of legal entities by organizational and legal forms of management as of January 1, 2021] ukrstat.gov.ua. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/edrpoj/ukr/EDRPU_2021/ks_opfg/ks_opfg_0121.xls [in Ukrainian].
2. Kil'kist' zarejestrovanyh fizychnyh osib – pidpryjemciv v Ukraï'ni prodovzhuje zrostaty. DPA Ukraï'ny. [The number of registered individuals – entrepreneurs in Ukraine continues to grow. STA of Ukraine]. Retrieved from <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/407585.html> [in Ukrainian].
3. Spasibo-Fateeva, I. V., & Filatova, N. Ju. (2019). Kriticheskiy vzgljad na vidy i organizacionno-pravovye formy juridicheskikh lic Ukrainy. Ocherki prava kompanij [A critical look at the types and organizational and legal forms of legal entities in Ukraine. Essays on company law]. *Sbornik statej – Collection of articles*. Har'kov: «JeKUS», «Civilisticheskaja platforma», (pp. 284-317) [in Ukrainian].
4. Vasyľ'jeva, V. A., Zelisko, A. V., Luc', V. V., Sarakun, I. B., & Sishhuk, L. V. (et al.) (2017). Korporatyvne pravo Ukraï'ny: problemy teorii' ta praktyky [Corporate law of Ukraine: problems of theory and practice]. Ivano-Frankivs'k [in Ukrainian].
5. Kochyn, V. V. (2018). Teoretyko-metodologichni osnovy adaptacii' zakonodavstva Ukraï'ny, shho reguljuje vidnosyny u nepidpryjemnych'kyh tovarystvah ta ustanovah, do acquis JeS. [Theoretical and methodological bases of adaptation of the legislation of Ukraine regulating relations in non-entrepreneurial societies and institutions, to the EU acquis]. NDI pryvatnogo prava i pidpryjemnytva imeni akademika F. G. Burchaka NAPrN Ukraï'ny. Kyi'v, 128 s. [in Ukrainian].
6. Krupchan, O. D., Haidulin, O. O., Kochyn, V. V., Bernatskyi, M. V., & Kochyna, K. A. (2020). Economic activity of legal entities: Elimination of the dualism of legal regulation

- in the context of convergence with european private law. *Asia life sciences supplement* 22, 1, 1-19 [in English].
7. Cyvil'nyj kodeks Ukrai'ny vid 16.01.2003 № 435-IV [Civil Code of Ukraine of January 16, 2003 № 435-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. [in Ukrainian].
  8. Gospodars'kyj kodeks Ukrai'ny vid 16 sichnja 2003 № 436-IV [Economic Code of Ukraine of January 16, 2003 № 436-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> [in Ukrainian].
  9. Pro akcionerni tovarystva: Zakon Ukrai'ny vid 17 veresnja 2008 r. № 514-VI [On Joint Stock Companies: Law of Ukraine of September 17, 2008 № 514-VI]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17> [in Ukrainian].
  10. Pro tovarystva z obmezhenju ta dodatkovoju vidpovidal'nistju: Zakon Ukrai'ny vid 6 ljutogo 2018 r. № 2275-VIII [On Limited and Additional Liability Companies: Law of Ukraine of February 6, 2018 № 2275-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> [in Ukrainian].
  11. Partnership Act 1890. Retrieved from <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/53-54/39/introduction> [in English].
  12. Limited Partnership Act 1907. Retrieved from <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Edw7/7/24/contents> [in English].
  13. Limited Liability Partnership Act 2000. Retrieved from <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/12/contents> [in English].
  14. Companies Act 2006. Retrieved from <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/contents> [in English].
  15. Koncepcija onovlennja Cyvil'nogo kodeksu Ukrai'ny [The concept of updating the Civil Code of Ukraine]. (2020). Kyi'v. ArtEk [in Ukrainian].
  16. Set up as a sole trader. Retrieved from <https://www.gov.uk/set-up-sole-trader> [in English].
  17. Takeover Directive 2004/25/EC. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004L0025:EN:HTML> [in English].
  18. Transparency Obligations Directive or Directive 2004/109/EC. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32004L0109> [in English].
  19. Stepanenko, K. V. (2018). Pravova systema Ukrai'ny: vitchyznjana pravova tradycja ta problemy transformacii' [Legal system of Ukraine: domestic legal tradition and problems of transformation]. *Problemy zakonnosti – Problems of legality*. (Vol. 140), (pp. 26-34) [in Ukrainian].

УДК 34:004 | DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(114\)05](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(114)05)

НЕСКОРОДЖЕНА Лариса
E-mail: l.neskorodzhena@knute.edu.ua
 ORCID: 0000-0002-1484-3557

к. ю. н., доцент, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Київського національного торговельно-економічного університету
 вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ЛИТВИН Юлія
E-mail: yulya_litvin@ukr.net
 ORCID: 0000-0002-2667-1318

здобувач вищої освіти Київського національного торговельно-економічного університету
 вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Досліджено правове регулювання інформаційних відносин, що виникають за використання інформаційно-комунікаційної мережі Інтернет. З'ясовано поняття інформаційного суспільства та його ознаки. У контексті інформаційного суспільства досліджено регулювання відносин, пов'язаних з мережею Інтернет. Розглянуто основні проблеми, що з'являються в ході правового регулювання Інтернету та інформаційних відносин у мережі.

Ключові слова: Інтернет, інформаційні відносини, інформаційне суспільство, комунікаційні технології, державна інформаційна політика, правове регулювання.

Постановка проблеми. Курс на диджиталізацію обумовлює необхідність ефективного правового регулювання зазначеного процесу. Цифрова ера сучасного суспільства характеризується стрімким розвитком інформаційних відносин і комунікаційних технологій у всіх сферах життя: в економіці, освіті, зайнятості, охороні здоров'я. Такий хід подій спрямовує вектор державної політики та обумовлює прийняття владою стратегічних рішень у цій сфері. Глобальна пандемія вірусу *COVID-19* посилює необхідність розвитку інформаційних відносин у мережі Інтернет і побудови дистанційної комунікації між державою в особі її органів, установ і громадянами.

Варто констатувати значну кількість викликів, які постають у ході розвитку інформаційних відносин, що обов'язково потребують співмірного контролю з боку уряду та держави. Водночас украй важливо забезпечити верховенство права, створити ефективний механізм захисту прав і забезпечити баланс публічних і приватних прав.

У контексті прагнення нашої держави до євроінтеграційних трансформацій питання демократичного розвитку суспільства, яке буде забезпечуватись ефективним регулюванням інформаційних відносин, зокрема

в мережі Інтернет, є особливо актуальним. Окрім цього, сама мережа Інтернет та її можливості стрімко розвиваються, що безпосередньо впливає на необхідність постійних наукових досліджень у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для розв'язання питань правового регулювання інформаційних відносин, пов'язаних з використанням Інтернету, варто, по-перше, розглянути зміст та особливості регулювання інформаційного суспільства взагалі та, по-друге, приділити увагу особливостям регулювання відносин, пов'язаних з мережею Інтернет. Відповідно до поставлених питань і здійснювався аналіз останніх досліджень та публікацій. Так, питаннями побудови інформаційного суспільства та його практичної реалізації займався В. Скалацький [1], вивчення інформаційного суспільства з різних аспектів здійснювали: з філософсько-правового виміру – В. Пилипчук, О. Дзьобань [2], з ідеологічного – В. Кавка [3]; передумови та умови переходу України до інформаційного суспільства та його правове регулювання досліджували Н. Дніпренко, О. Івлєв, В. Політанський, В. Ромащенко [4–7], визначення інтернет-відносин розглядав А. Гетьман [8] тощо. Попри ґрунтовне дослідження науковцями різних сфер правового регулювання інформаційних відносин, а також використання Інтернету, комплексно питання правового регулювання інформаційних відносин у мережі Інтернет ще не вирішене. Це пов'язано з невинним розвитком мережі Інтернет, зокрема його інструментів і можливостей, форм реалізації та задоволення інформаційних потреб користувачів тощо.

Метою статті є дослідження регулювання інформаційних відносин за використання інформаційно-комунікаційної мережі Інтернет, аналіз основних проблем, що виникають у ході правового регулювання застосування Інтернету та інформаційних відносин у мережі.

Матеріали та методи. У ході дослідження використано наукові методи: логіко-семантичний – для визначення поняття правового регулювання інформаційних відносин у мережі Інтернет; аналізу та синтезу – для дослідження змісту правового регулювання інформаційних відносин у мережі Інтернет через розділення його на такі складові: інформаційні відносини та Інтернет; порівняльно-правовий – для порівняння норм законів України між собою; системно-структурний – під час аналізу правового регулювання інформаційних відносин у мережі Інтернет як багатопланового явища.

Результати дослідження. Розвиток інформаційного суспільства передбачає, що інформація є головним ресурсом, який може як сприяти розвитку (інформація про нові технології, ідеї, процедури), так і стримувати його (поширення інформації про шкідливість певного процесу, наприклад, про вакцинування). Безумовно, інформація стає предметом не лише масового споживання, а й масового продукування (як позитивної інформації, так і негативної). Це сприяє появі «нових критеріїв оцінки рівня розвитку суспільства, а саме – кількість комп'ютерів та активних девайсів, мережевих підключень до Інтернету, мобільних

і стаціонарних телефонів, поступово викарбовуються нові правові основи функціонування інформаційного суспільства; формується єдина інтегрована інформаційна система на основі технологічної конвергенції, створюються єдині національні інформаційні системи» [1, с. 68].

Інформаційне суспільство потребує постійних зусиль для регулювання тих відносин, що виникають у ньому, адже воно постійно еволюціонує та вбирає в себе всі прояви соціуму, що можуть кардинально відрізнятись від усталеного буття.

Н. Дніпренко задля розвитку прозорого інформаційного суспільства пропонує залучати засоби масової інформації до процесу громадського моніторингу за діяльністю влади, а з боку влади – проводити системний моніторинг засобів масової інформації, опрацьовувати та враховувати думку громадськості в своїй діяльності [4, с. 16].

З Н. Дніпренко згодна й О. Гриценок, яка зазначає, що головною умовою успішної розбудови інформаційного суспільства в Україні є узгодженість дій усіх гілок влади, а також усіх її рівнів – від центрального до органів місцевого самоврядування з метою поєднання зусиль на стратегічних напрямках [9, с. 81]. Варто зазначити, що така узгодженість дій органів влади та засобів масової інформації у сфері розвитку інформаційного суспільства повинна мати стратегію, системність і логічність, належне правове регулювання. Центральні органи державної влади України неодноразово звертали увагу на правове регулювання інформаційного суспільства та його розвиток [10–14 та інші]. Так, О. Івлєв зазначив, що законодавча та нормативно-правова база функціонування інформаційного суспільства України загалом відповідає європейським нормам, але є занепокоєння стосовно недотримання встановлених норм усіма суб'єктами інформаційних відносин, зокрема органами державної влади усіх рівнів; несистемності вітчизняної правової політики в інформаційній сфері; фактичної відсутності правового регулювання функціонування в Україні міжнародних інформаційних систем і відповідних нормативно-правових актів [5].

Своєю чергою В. Ромащенко вважає, що правове регулювання інформаційного суспільства вивчається фрагментарно або окремо приділяється увага його компонентам, відсутні повноцінні комплексні дослідження в галузі правового регулювання інформаційного суспільства й, головне, немає чіткого визначення поняття «правове регулювання інформаційного суспільства». Крім того, розвиток інформаційного суспільства є актуальним і неминучим. Однак цей розвиток може не завжди мати позитивний ефект, адже історія має ряд негативних прикладів щодо поширення інформації, яка з часом негативно вплинула на розвиток держави загалом [7, с. 39]. Сумніви науковців не є безпідставними, адже інформаційне суспільство – це не лише позитивна та достовірна інформація, що розміщена в Інтернеті, а й інформація «суїцидальних спільнот», яка призводить до смерті молоді

(згадаймо славнозвісну гру «Синій кит»), чи кібершахрайство, кібербулінг тощо. На це звертає увагу і Європейський суд з прав людини.

Зокрема, в рішенні у справі *Delfi AS* проти Естонії (*Delfi AS v. Estonia*) від 10.10.2013 р. ЄСПЛ зазначив, що «можливості, які Інтернет надає користувачам для самовираження через створюваний ними контент, служать унікальною платформою для реалізації ними права на свободу самовираження. Цей факт є незаперечним, і Суд визнав його у своїх попередніх рішеннях (див. рішення у справах: «*Ahmet Yildirim* проти Туреччини», № 3111/10, § 48, *ECHR* 2012, та «*Times Newspapers Ltd* (№ 1 і 2) проти Сполученого Королівства», № 3002/03 і 23676/03, § 27, *ECHR* 2009). Однак поряд з цими перевагами існують і певні ризики. Дифамаційні та інші заяви явно протиправного характеру, включаючи ворожі висловлювання та такі, що підбурюють до насильства, можуть, як ніколи раніше, поширюватися у світовому масштабі за лічені секунди, а інколи залишаються стійко присутніми в мережі Інтернет» [15]. Відповідно органи влади повинні чітко розуміти суть інформаційного суспільства, інформацію, яка потребує контролю, та технології, що варто впроваджувати.

В. Політанський на основі досліджень *McKinsey Global Institute (MGI)* зазначив, що є надзвичайно важливі технології інформаційного суспільства, які в найближчому майбутньому матимуть величезний позитивний вплив на життя людей та їхню діяльність у всіх сферах промисловості, економіки та ін. «Такими технологіями є: мобільний Інтернет; автоматизація розумової праці; інтернет-речі, а також різні типи робототехніки, автономні рухомі засоби, різні типи сховищ енергії, 3-D друк, новітні методи видобутку газу й нафти та надзвичайно актуальні на сьогодні відновлювальні джерела енергії» [6, с. 72]. Відтак зазначені технології прямо або опосередковано використовують інформацію як предмет свого функціонування.

Що стосується регулювання відносин, пов'язаних з мережею Інтернет, то передусім варто погодитись, що Інтернет – це глобальний інформаційний простір, який не визнає державних кордонів, що робить цю систему якісно новим явищем у світовій спільноті, він є унікальним за своїми можливостями засобом доступу до інформації щодо будь-яких видів діяльності чи інтересів людини, а також об'єктом розробки й застосування новітніх програмних та інструментальних технологій, що робить його сферою бурхливого розвитку в майбутньому [16, с. 11].

Варто зазначити, що інтернет-відносини частково врегульовані законодавством України. Зокрема у ст. 1 Закону України «Про телекомунікації» під «Інтернетом розуміється всевітня інформаційна система загального доступу, яка логічно зв'язана глобальним адресним простором і базується на Інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами» [16]. Ст. 5 Закону України «Про доступ до публіч-

ної інформації» вказує на те, що безпосередньо доступ до інформації забезпечується й на офіційних вебсайтах у мережі Інтернет [17]. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» регулює кіберпростір (віртуальний простір), який утворився в «результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних» [18].

У ряді законодавчих актів України, наприклад, у Законах України «Про інформацію» [20], «Про науково-технічну інформацію» [21] та інших, що регулюють інформаційні відносини, термін «Інтернет» безпосередньо не використовується, однак без нього неможливо розуміти терміни «інформаційні мережі», «міжнародні мережі передачі даних» тощо. У Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» висунута ідея про прийняття Інформаційного кодексу України, включивши до нього розділи: про засади електронної торгівлі, правову охорону прав на зміст комп'ютерних програм, удосконалення захисту прав інтелектуальної власності й навіть авторського права за розміщення та використання творів у мережі Інтернет, про охорону баз даних, дистанційне навчання, телемедицину, надання органами державної влади та органами місцевого самоврядування юридичним та фізичним особам інформаційних послуг з використанням мережі Інтернет, комерційну таємницю тощо [12]. Але цей задум Верховною Радою України ще не реалізований. За визначення інтернет-відносин варто взяти до уваги, що вони виникають в інтернет-мережі, на них можуть впливати різні норми галузей права різних держав, однак сторони таких відносин повинні мати чіткі права та обов'язки, а органи державної влади – контролювати дотримання правил поведінки у віртуальному світі.

Якщо по суб'єктах інтернет-відносин питань не виникає, адже суб'єктом стає кожен, хто користується Інтернетом та будь-яким засобом комунікації, то стосовно об'єктів інтернет-відносин однозначність відсутня. Загалом науковці [21, с. 200; 22, с. 106–107] зазначають, що може бути два основних об'єкти правовідносин, пов'язаних з Інтернетом:

- телекомунікаційна мережа як сукупність технічних і програмних засобів, призначених для передавання й приймання різних даних;
- мережа Інтернет, засоби та інтернет-технології.

У разі правового регулювання інтернет-відносин держава повинна враховувати специфіку об'єктів інтернет-відносин і ту позитивну практику, яка вже напрацьована інтернет-спільнотою (наприклад, мережевий етикет – *netiquette*). Н. Бортник і С. Єсімов пропонують розвивати елементи державно-приватного партнерства та саморегулювання в механізмі правового регулювання інтернет-відносин [24, с. 152].

Крім того, свої зусилля щодо регулювання інтернет-відносин держава повинна спрямувати на:

захист інформації (наприклад, законодавча неврегульованість правового статусу інтернет-видань). Варто згадати справу Європейського суду з прав людини щодо розміщення гіперпосилання на сторінці інтернет-видань. ЄСПЛ зазначив, що Інтернет має важливе значення для реалізації свободи слова, проте ризик порушення прав і свобод у ньому також є вищим, ніж у звичайних засобах масової інформації [23]. Тобто має бути чітко зазначено, що розуміється під інтернет-виданням, які його права та обов'язки, порядок розміщення інформації, відповідальність тощо;

захист прав і законних інтересів особистості, суспільства й держави за використання комп'ютерних мереж. У цьому разі держава повинна розробити чіткі критерії щодо порушення прав в Інтернеті та визначити чіткі санкції за порушення встановлених правил поведінки;

захист прав на об'єкти інтелектуальної власності;
зловживання правом на отримання IP-адреси.

Варто констатувати очевидну необхідність покращення правового регулювання інформаційних відносин, що формуються в процесі використання мережі Інтернет. Окрім описаних проблем та викликів, це пояснюється також глобалізацією інформаційних технологій, значними соціально-економічними змінами в суспільстві, диджиталізацією діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, співпрацею різних суб'єктів господарювання різних країн, що здійснюються з використанням глобальних комп'ютерних мереж тощо.

Висновки. Наразі в Україні фактично відсутній ефективно діючий, закріплений на законодавчому рівні правовий механізм забезпечення інформаційної безпеки в мережі, що збільшує відставання нашої держави від розвинених держав за рівнем впровадження інформаційно-комунікаційних технологій.

Інформаційні відносини, пов'язані з використанням Інтернету, мають підлягати регулюванню за такими напрямками:

- нормативна регламентація технічних й організаційних питань функціонування Інтернету та пов'язаних з ним комунікацій,
- забезпечення законності в разі виникнення інтернет-відносин, дотримання правил приватності;
- боротьба з кібербулінгом, кібершахрайством та іншими видами злочинів в Інтернеті;
- контроль органами влади за використанням Інтернету із дотриманням демократичних прав та свобод.

З метою комплексного регулювання всіх поставлених питань варто підтримати думку науковців щодо прийняття Інформаційного кодексу України, який би чітко визначив поняття інформаційного суспільства, інформаційного простору, віртуального простору, суб'єктів інтернет-відносин, їхні права та обов'язки, відповідальність за порушення прав в інтернет-мережі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Скалацький В. М. Концептуальні побудови та практичні моделі інформаційного суспільства. *Гуманітарний часопис*. 2012. № 4. С. 68-69.
2. Пилипчук В. Г., Дзюбань О. П. Інформаційне суспільство: філософсько-правовий вимір: монографія. Ужгород: ІВА, 2014. 282 с.
3. Кавка В. В. Інформаційне суспільство: ідеологічний аспект. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06kvvsia.pdf> (дата звернення 04.12.2020).
4. Дніпренко Н. К. Зміна парадигми в державному управлінні інформаційною сферою: комунікативний аспект: автореф. дис...к. н. з держ. упр.: 25.00.01 «Теорія та історія державного управління». Дніпро, 2005. 20 с.
5. Івлєв О. Ю. Засади правового регулювання розвитку інформаційного суспільства в Європі: досвід для України. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2012-2/doc/5/04.pdf> (дата звернення 04.12.2020).
6. Політанський В. С. Інформаційне суспільство: виклики для правового регулювання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2. с. 68-78. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprnru-2-2017r> (дата звернення 04.12.2020).
7. Ромащенко В. А. Правове регулювання інформаційного суспільства в Україні: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. кер. д-р юрид. наук, професор Х. Бехруз. Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2018. 225 с.
8. Гетьман А. П., Глібко С. В., Єфремов К. В. Правова природа інтернет-правовідносин. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет. Харків, 2016. Розд. 1, підр. 1.1. с. 8–22.
9. Гриценко О. В. Державна політика інформаційного суспільства як об'єкт наукових досліджень. *Стратегічні пріоритети*. № 4 (13). 2009. с. 80-86.
10. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 року № 75/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98> (дата звернення 04.01.2021).
11. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 року № 74/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98> (дата звернення 04.01.2021).
12. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 9 січня 2007 року № 537-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16> (дата звернення 04.01.2021).
13. Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні: Постанова Верховна Рада України від 1 грудня 2005 року № 3175-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3175-15> (дата звернення 04.01.2021).
14. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013> (дата звернення 04.01.2021).
15. Delfi AS проти Естонії (Delfi AS v. Estonia) (заява № 64569/09): Рішення Європейського суду з прав людини. URL: <https://cedem.org.ua/library/delfi-as-proty-estoniyi-delfi-as-v-estonia/> (дата звернення 21.12.2020).

16. Про телекомунікації: Закон України від 18.11.2003 № 1280-IV. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15> (дата звернення 04.12.2020).
17. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення 04.12.2020).
18. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>. (дата звернення 04.12.2020).
19. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення 04.12.2020).
20. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25 червня 1993 року № 3322-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12> (дата звернення 04.12.2020).
21. Битяк О. Ю. Правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних із використанням мережі Інтернет. *Проблеми законності* : зб. наук. пр. Харків, 2015. Вип. 129. с. 198-207.
22. Татарова В. С. Особливості правового регулювання мережі Інтернет. *Управління розвитком*. 2014. № 6. с. 105-108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_6_46 (дата звернення 04.12.2020)
23. «Magyar Jeti Zrt проти Угорщини» (заява № 11257/16 від 04.12.2018 р.). URL : [https://protocol.ua/ua/magyar_jeti_zrt_proti_ugorshchini_rozmishchennya_giperposilannya_na_dgerelo_bez_komentuvannya_abo_shvalennya_yogo_zmistu_ne_e_pidstavoyu_dlya_vidpovidalnosti_\(st_10_konventsii_zayava_11257_16_vid_04_12_2018_r_\)/](https://protocol.ua/ua/magyar_jeti_zrt_proti_ugorshchini_rozmishchennya_giperposilannya_na_dgerelo_bez_komentuvannya_abo_shvalennya_yogo_zmistu_ne_e_pidstavoyu_dlya_vidpovidalnosti_(st_10_konventsii_zayava_11257_16_vid_04_12_2018_r_)/) (дата звернення 24.12.2020).
24. Бортник Н., Єсімов С. Відносини в мережі Інтернет як об'єкт правового регулювання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Юридичні науки*. 2019. Вип. 22. с. 147-153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2019_22_22 (дата звернення 04.12.2020).

Стаття надійшла до редакції 04.02.2021.

Neskorodzhena L., Lytvyn Yu. Information and legal relations on the Internet.

Background. *The course of digitalization necessitates effective legal regulation of this process. It is worth noting a significant number of challenges that arise in the development of information relations, which necessarily require proportionate control by the government. At the same time, it is extremely important to ensure the rule of law, create an effective mechanism for the protection of rights and ensure a balance of public and private rights.*

An analysis of recent research and publications showed that despite the large number of scientific sources that study the information society and Internet relations, this topic has not yet been fully explored.

The **aim** of the article is the information society and Internet relations.

Materials and methods. *In the course of the research general and special methods of cognition of legal phenomena and processes were used: dialectical, system approach, formal-logical, generalizing, comparative jurisprudence. The*

information base of the article is the information legislation of Ukraine, the decisions of the European Court of Human Rights, the works of domestic scientists.

Results. To address issues of legal regulation, information relationships related to the use of the Internet are necessary, firstly, to consider the content and features of regulation of the information society in general, and, secondly, to pay attention to the peculiarities of regulating relations, related to the network Internet. It should be noted that it is implied that the legal relations that arise in this area are governed by the rules of both public and private law, i.e. the rules of various branches of law. In Ukraine, there is no single normative document that would regulate the issues of information society and information relations.

Conclusion. It is worth noting the obvious need to improve the legal regulation of information relations that are formed in the process of using the Internet. In addition to the problems and challenges described above, this is also due to the globalization of information technology, significant socio-economic changes in society, digitalization of public authorities and local governments, the rapid development of international economic relations using global computer networks and more. Currently in Ukraine there is virtually no effective, legally established legal mechanism for information security in the network, which increases the gap between our country and most developed countries in the level of implementation of information and communication technologies.

Keywords: Internet, information relations, information society, communication technologies, state information policy, legal regulation.

REFERENCES

1. Skalac'kyj, V. M. (2012). Konceptual'ni pobudovy ta praktychni modeli informacijnogo suspil'stva [Conceptual constructions and practical models of the information society]. *Gumanitarnyj chasopys – Humanitarian magazine*, 4, 68-69 [in Ukrainian].
2. Pylypchuk, V. G., & Dz'oban', O. P. (2014). Informacijne suspil'stvo: filosof's'ko-pravovyj vymir. Uzhgorod: IVA [Information society: philosophical and legal dimension. Uzhhorod: IVA] [in Ukrainian].
3. Kavka, V. V. Informacijne suspil'stvo: ideologichnyj aspekt [Information society: ideological aspect]. Retrieved from <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06kvvsia.pdf> (data zvernennja 04.12.2020) [in Ukrainian].
4. Dniprenko, N. K. (2005). Zmina paradygmy v derzhavnomu upravlinni informacijnoju sferoju: komunikatyvnyj aspekt: avtoref. dys...k. n. z derzh. upr.: 25.00.01 «Teorija ta istorija derzhavnogo upravlinnja» [Paradigm shift in public administration in the information sphere: communicative aspect: dis. abstr. of Candidate of Science in Public Administration: 25.00.01 «Theory and history of public administration»]. Dnipro [in Ukrainian].
5. Ivljev, O. Ju. Zasady pravovogo reguljuvannja rozvytku informacijnogo suspil'stva v Jevropi: dosvid dlja Ukrai'ny [Principles of legal regulation of information society development in Europe: experience for Ukraine]. Retrieved from <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2012-2/doc/5/04.pdf> (data zvernennja 04.12.2020) [in Ukrainian].
6. Politsans'kyj, V. S. (2017). Informacijne suspil'stvo: vyklyky dlja pravovogo reguljuvannja [Information society: challenges for legal regulation]. *Visnyk Nacional'noi akademii pravovyh nauk Ukrai'ny – Bulletin of the National Academy*

- of Legal Sciences of Ukraine*, 2, 68-78. Retrieved from <http://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprrnu-2-2017r> (data zvernennja 04.12.2020) [in Ukrainian].
7. Romashhenko, V. A. (2018). Pravove reguljuvannja informacijnogo suspil'stva v Ukrai'ni: zagal'noteoretychne doslidzhennja: dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.01; ker. d-r juryd. nauk, profesor H. Behruz [Legal regulation of the information society in Ukraine: general theoretical research: dis. ... cand. of jurid. sciences: 12.00.01; lead. Dr. of Jurid. Sciences, Professor Kh. Bekhruz]. Nac. un-t «Odes. juryd. akad.». Odesa [in Ukrainian].
  8. Get'man, A. P., Glibko, S. V., & Jefremov, K. V. (2016). Pravova pryroda internet-pravovidnosyn. Pravove reguljuvannja vidnosyn u merezhi Internet [The legal nature of Internet legal relations. Legal regulation of relations on the Internet]. Harkiv, (Iss. 1, 1.1), (pp. 8-22) [in Ukrainian].
  9. Grycenok, O. V. (2009). Derzhavna polityka informacijnogo suspil'stva jak ob'jekt naukovyh doslidzhen' [State policy of the information society as an object of scientific research]. *Strategichni priorityty – Strategic priorities*, 4 (13), 80-86 [in Ukrainian].
  10. Pro Koncepciju Nacional'noi' programy informatyzacii': Zakon Ukrai'ny vid 4 ljutogo 1998 roku № 75/98-VR [On the Concept of the National Informatization Program: Law of Ukraine of February 4, 1998 № 75/98-VR] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98> (data zvernennja 04.01.2021) [in Ukrainian].
  11. Pro Nacional'nu programu informatyzacii': Zakon Ukrai'ny vid 4 ljutogo 1998 roku № 74/98-VR [On the National Informatization Program: Law of Ukraine of February 4, 1998 № 74/98-VR] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98> (data zvernennja 04.01.2021) [in Ukrainian].
  12. Pro Osnovni zasady rozvytku informacijnogo suspil'stva v Ukrai'ni na 2007-2015 roky: Zakon Ukrai'ny vid 9 sichnja 2007 roku № 537-V [On the Basic Principles of Information Society Development in Ukraine for 2007-2015: Law of Ukraine of January 9, 2007 № 537-V]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16> (data zvernennja 04.01.2021) [in Ukrainian].
  13. Rekomendacii' parlaments'kyh sluhan' z pytan' rozvytku informacijnogo suspil'stva v Ukrai'ni: Postanova Verhovna Rada Ukrai'ny vid 1 grudnja 2005 roku № 3175-IV [Recommendations of the Parliamentary Hearings on the Development of the Information Society in Ukraine: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of December 1, 2005 № 3175-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3175-15> (data zvernennja 04.01.2021) [in Ukrainian].
  14. Pro shvalennja Strategii' rozvytku informacijnogo suspil'stva v Ukrai'ni: rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 15 travnja 2013 r. № 386-r [On approval of the Strategy for the development of the information society in Ukraine: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 15, 2013 № 386-r]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013> (data zvernennja 04.01.2021) [in Ukrainian].
  15. Delfi AS proty Estonii' (Delfi AS v. Estonia) (zajava № 64569/09): Rishennja Jevropejs'kogo sudu z prav ljudyny [Delfi AS v. Estonia (application № 64569/09): Judgment of the European Court of Human Rights]. Retrieved from <https://cedem.org.ua/library/delfi-as-proty-estoniyi-delfi-as-v-estonia/> (data zvernennja 21.12.2020) [in Ukrainian].
  16. Pro telekomunikacii': Zakon Ukrai'ny vid 18.11.2003 № 1280-IV. Baza «Zakonodavstvo Ukrai'ny» [On telecommunications: Law of Ukraine of 18.11.2003 № 1280-IV. Base «Legislation of Ukraine»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15> (data zvernennja 04.12.2020) [in Ukrainian].
  17. Pro dostup do publichnoi' informacii': Zakon Ukrai'ny vid 13 sichnja 2011 roku № 2939-VI [On access to public information: Law of Ukraine of January 13, 2011 № 2939-VI]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (data zvernennja 04.12.2020) [in Ukrainian].

18. Pro osnovni zasady zabezpechennja kiberbezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 5 zhovtnja 2017 roku № 2163-VIII [On the basic principles of ensuring cybersecurity of Ukraine: Law of Ukraine of October 5, 2017 № 2163-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>. (data zvernennja 04.12.2020) [in Ukrainian].
19. Pro informaciju: Zakon Ukrainy vid 2 zhovtnja 1992 roku № 2657-XII [About information: Law of Ukraine of October 2, 1992 № 2657-XII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (data zvernennja 04.12.2020) [in Ukrainian].
20. Pro naukovo-tehnicnu informaciju: Zakon Ukrainy vid 25 chervnja 1993 roku № 3322-XII [On scientific and technical information: Law of Ukraine of June 25, 1993 № 3322-XII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12> (data zvernennja 04.12.2020) [in Ukrainian].
21. Bytjak, O. Ju. (2015). Pravove reguljuvannja suspil'nyh vidnosyn, pov'jazanyh iz vykorystannjam merezhi Internet [Legal regulation of public relations related to the use of the Internet]. *Problemy zakonnosti: zb. nauk. pr. – Problems of legality: Coll. of scient. works* Harkiv, (Vol. 129), (pp. 198-207) [in Ukrainian].
22. Tatarova, V. S. (2014). Osoblyvosti pravovogo reguljuvannja merezhi Internet. [Features of legal regulation of the Internet]. *Upravlinnja rozvytkom. – Development management*, 6, (105-108). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2014_6_46 (data zvernennja 04.12.2020) [in Ukrainian].
23. «Magyar Jeti Zrt proty Ugorshhyny» (zajava № 11257/16 vid 04.12.2018 r.) [«Magyar Jeti Zrt v. Hungary» (application № 11257/16 of 4 December 2018)]. Retrieved from [https://protocol.ua/ua/magyar_jeti_zrt_proti_ugorshchini_rozmishchennya_giperposilannya_na_dgerelo_bez_komentuvannya_abo_shvalennya_yogo_zmistu_n_e_e_pidstavoyu_dlya_vidpovidalnosti_\(st_10_konventsii_zayava_11257_16_vid_04_12_2018_r_\)](https://protocol.ua/ua/magyar_jeti_zrt_proti_ugorshchini_rozmishchennya_giperposilannya_na_dgerelo_bez_komentuvannya_abo_shvalennya_yogo_zmistu_n_e_e_pidstavoyu_dlya_vidpovidalnosti_(st_10_konventsii_zayava_11257_16_vid_04_12_2018_r_)) (data zvernennja 24.12.2020) [in Ukrainian].
24. Bortnyk, N., Jesimov, S. (2019). Vidnosyny v merezhi Internet jak ob'jekt pravovogo reguljuvannja [Relationships on the Internet as an object of legal regulation]. *Visnyk Nacional'nogo universytetu «Lvivs'ka politehnika» Jurydychni nauky – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic" Legal Sciences*, (Iss. 22), (pp. 147-153). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2019_22_22 (data zvernennja 04.12.2020) [in Ukrainian].

УДК 346.5 | DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(114\)06](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(114)06)

БАБАДЖАНЯН Гаяне | аспірант кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: g.babadzhanian@knute.edu.ua | вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0002-6048-8787

ДОГОВІР КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ТОВАРІВ: ЗАГАЛЬНІ ОБМЕЖЕННЯ САМОРЕГУЛЮВАННЯ

Розглянуто загальні обмеження договору купівлі-продажу товарів у сфері господарювання. Встановлено, що договір купівлі-продажу товарів є різновидом господарського договору, а відтак йому притаманні як загальні риси нормативного саморегулювання, особливості саморегулювання господарського договору, так і конкретні ознаки саморегулювання, які є конститутивними лише для купівлі-продажу товарів. Акцентовано, що сторони самі можуть виступати своєрідними «законодавцями», проте у визначених правом межах.

Ключові слова: договір купівлі-продажу, саморегулювання, господарська діяльність, нормативне саморегулювання, договірне саморегулювання, договірне зобов'язання.

Постановка проблеми. Саморегулювання господарської діяльності є важливим напрямом побудови демократичної, соціальної та правової держави, у якій має бути ефективно поєднано державне та приватне регулювання. У науці господарського права визначають інституційні та нормативні форми саморегулювання. Інституційній формі у вигляді дослідження проблематики саморегулювних організацій у різних сферах і галузях господарської діяльності приділено достатньо уваги, вивчення ж видів, засобів, особливостей нормативного саморегулювання потребує детальніших наукових розвідок. Тому визначення договору купівлі-продажу як засобу нормативного саморегулювання в господарському праві є актуальним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових колах досить активно обговорюється проблематика вдосконалення сучасної вітчизняної системи нормативного саморегулювання. Проблемні аспекти дослідження правової доктрини саморегулювання розглянуто у працях вітчизняних і закордонних учених, як-от: Є. Федик та С. Федик [1], О. Гончаренко [2], Г. Гоголіна [3] тощо. Однак основну увагу науковці зосередили на саморегулюванні договору та договірних відносин загалом. Проте договір купівлі-продажу як засіб нормативного саморегулювання не достатньо вивчено, що актуалізує важливість цього дослідження.

Матеріали та методи. Інформаційною базою статті є цивільне та господарське законодавство України, постанови Верховного Суду, праці вітчизняних науковців. У ході дослідження використано загальнонаукові методи пізнання юридичних явищ і процесів: діалектичний, формально-логічний, порівняльний, узагальнення.

Метою цієї статті є виокремлення загальних обмежень такого засобу нормативного саморегулювання, як договір купівлі-продажу товарів у сфері господарювання.

Результати дослідження. Договір купівлі-продажу (ДКП) упродовж існування суспільства був і залишається фундаментом торговельного обороту. Цей договір є найзручнішим, найефективнішим та надійним засобом виникнення господарських зобов'язань, торгового обслуговування населення, тому саморегулювання має важливу роль у цьому процесі. Основним завданням ДКП є формування ринкового товарообороту, де головними ознаками є непорушність і захист прав сторін, що їх гарантує Основний Закон держави.

Договір купівлі-продажу займає особливе місце в системі господарських договорів з огляду на його поширеність, динамічність правового регулювання та значущість для торговельного обороту як усередині держави, так і за її межами.

Варто погодитись з думкою С. Вавженчука, який зазначає, що «ще з класичного римського права договір купівлі-продажу визначався як договір, за яким одна сторона – *venditor* (продавець) – зобов'язується надати іншій стороні – *emptor* (покупцю) – товар, а покупець зобов'язується сплатити продавцю за цей товар відповідну грошову вартість. У римському праві встановлено, що договір купівлі-продажу є консенсуальним договором (*emptio et venditio*), в якому принцип свобод відігравав одну з найголовніших ролей» [4, с. 73]. У зв'язку з тим, що рецепція римського права торкнулася усієї континентальної Європи, положення, розроблені римськими юристами, стали взірцем для наслідування на багато століть. Елементи договірної саморегулювання, зокрема свобода договору, успадковані ще з часів існування римського права. Принцип свободи договору втілений як на законодавчому, так і на доктринальному рівнях. Конституція України, Цивільний та Господарський кодекси України та інші нормативно-правові акти встановлюють свободу договору та договірних відносин, зокрема в підприємницькій діяльності. Законодавчі положення щодо договору купівлі-продажу визначають загальні засади та принципи, що надають можливість сторонам самостійно врегульовувати відносини у певних, не заборонених нормативними документами межах.

Наразі для України є важливими положення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейською спільнотою з атомної енергії та їхніми державами-членами (далі – Угода про асоціацію), у яких встановлено перелік цілей, що постали перед Україною і ЄС, зокрема запровадити умови

для покращення торговельних відносин, що вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, завдяки створенню поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі, як це визначено у Розділі IV («Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею»). Правове забезпечення саморегулювання господарської діяльності має базуватися на її положеннях.

Вивчення кращих моделей закордонних держав у контексті визначення елементів саморегулювання ДКП слугуватиме матеріалом для проведення компаративістських досліджень та актуалізації правового регулювання в Україні. На сьогодні практика регулювання держав ЄС характеризується пошуком балансу між державним регулюванням і саморегулюванням, адже ці поняття є апріорі взаємокорисними та матимуть переплітатись залежно від сфери їхнього застосування, а також мети, меж регулювання та форм. З огляду на це нормативне договірне саморегулювання має бути ефективно збалансованим, оскільки саморегулювання спрямоване не тільки на задоволення приватних інтересів суб'єктів, а в господарських відносинах і на реалізацію соціальної функції держави.

У *договорі купівлі-продажу товарів як засобу саморегулювання* реалізується принцип свободи волі, що дає змогу сторонам визначати для себе зручні правила поведінки у договірних відносинах. Свобода договору разом з рівністю учасників, їхнім вільним волевиявленням та іншими принципами належить до загальних засад цивільного та господарського права, закріплених у ст. 3 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) та ст. 179 Господарського кодексу України (ГКУ) [5; 6]. Волевиявлення сторін договору має бути вільним, відповідати їхній внутрішній волі та бажанню, погоджене без тиску, з боку інших учасників або контрагентів [7, с. 101].

Принцип свободи договору ставить за мету вільне виявлення волі сторін у разі вступу в договірні відносини, тобто сторони мають право погоджувати на свій власний розсуд будь-які умови договору, які не суперечать законодавству [8, с. 330].

У постанові Верховного Суду України в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду за справою № 559/1605/18 зроблено висновок щодо застосування ст. 627 ЦКУ та вказано, що «свобода договору має декілька складових. Зокрема свобода укладання договору: у виборі контрагента, виді договору, визначенні умов договору, формі договору. За реалізації принципу свободи договору варто враховувати вимоги ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, розумності та справедливості. Тобто законодавець, закріплюючи принцип свободи договору, встановив і його обмеження. Причому останні є одночасно й межами саморегулювання. Вони передбачені в абз. 2 ч. 3 ст. 6 ЦК України, згідно з якою сторони не можуть відступати від положень актів цивільного законодавства» [9]. Умови, що визначають власне учасники,

наділяються загальноприйнятим принципом – дозволено все, що не заборонено стосовно цього виду договірної зобов'язання, договору купівлі-продажу [1, с. 212].

Важливим принципом ДКП є принцип доцільності, який формує умови нормативного саморегулювання в змісті договорів. Цей принцип фактично узгоджує всю суть договору, адже навіть перші кроки в договорі – оферта та акцепт – у своїй основі наділені змістом доцільності [1, с. 213].

За визначенням В. Мілаша, «договір не просто формує правила сторін, а безперервно впливає на правовідносини, що виникли на його основі, передусім зобов'язального характеру. Під час виконання договору за взаємною домовленістю сторін або в односторонньому порядку можуть змінюватися договірні умови, що сприяють змінам самих договірних зобов'язань. Якщо розірвання договору завжди призводить до припинення договірних зобов'язань сторін, то одностороння відмова від виконання свого зобов'язання не припиняє дію самого договору» [10, с. 28].

С. Погрібний розглядає саморегулювання як особливий вид правового регулювання договірних цивільних відносин та зауважує, що відповідно до абз. 1 ч. 3 ст. 6 ЦКУ сторони не вважаються пов'язаними з імперативними приписами актів цивільного законодавства і мають право діяти виключно на власний розсуд, якщо інше не встановлено законодавством. Також науковець пропонує уточнити поняття імперативної норми, адже останні визначаються як категоричні та не можуть бути змінені за власним розсудом осіб [11, с. 53]. О. Беляневич у своїй монографії зазначає, що: «...сфера застосування конструкції договору постійно розширюється. У цивільному праві договірна саморегуляція може домінувати над іншими способами упорядкування відносин, насамперед у господарському праві виступає однією з основних правових форм відносин суб'єктів поряд з відносинами підпорядкування, а у певних випадках й ставиться під контроль держави, зокрема органів Антимонопольного комітету України» [12, с. 21]. Законодавець, закріплюючи принцип свободи договору, встановив і його обмеження. Норма права вказує на допустимість вибору поведінки під час купівлі-продажу, вибору сторонами умов, як-от: форма договору, предмет, строк і відповідальність за його порушення. Отже, сторони не мають можливості відступати від імперативних норм, закріплених в актах законодавства, у такий спосіб забезпечуючи саморегулювання у сфері договірних відносин у певних межах.

О. Гончаренко стверджує, що обмежувачими засадами саморегулювання господарського договору є дотримання принципів добросовісності та чесності ділової практики. Авторка виокремлює такі обмеження саморегулювання господарського договору: особливий суб'єктний склад, натомість суб'єктами саморегулювання можуть бути тільки представники

.....

певної сфери, галузі, видів господарської діяльності; допустимість відступу від принципу рівності сторін (окремі види договорів: державні контракти, договори приєднання); можливість обмеження договірної свободи з метою захисту публічних інтересів; діапазон специфічних вимог законодавства, які стосуються того чи іншого різновиду господарського договору тощо [2, с. 150]. Отже, учасники саморегулювання зобов'язані здійснювати свою діяльність, не посягаючи на права інших, проте до якої міри цей же учасник компетентний реалізовувати власну приватну ініціативу, тобто самореалізовуватись, визначено імперативними нормами законодавства.

Процес укладання ДКП у господарській діяльності є складним, адже поєднує диспозитивні та імперативні засади. *Диспозитивні* особливості проявляються у можливості учасників самоврегулюватися, а *імперативні* характеризуються регламентацією правил поведінки суб'єктів права. Відповідно до ГКУ учасники господарських відносин повинні виконувати зобов'язання належним чином, вжити усіх заходів, необхідних для належного виконання зобов'язання, враховуючи інтереси другої сторони та забезпечення загальногосподарського інтересу [6]. Сторони вправі скористатись можливістю на практиці закріпити власну домовленість у змісті договору купівлі-продажу на вільно визначених умовах, у цьому разі подальша дисципліна у виконанні договірної зобов'язання буде чіткішою, зрозумілішою. Відповідно до зазначеного реалістичнішими стануть і характеристики для визначення понять у господарському праві, як-от: належне виконання, неналежне виконання чи невиконання договірної зобов'язання. Тож договір купівлі-продажу виступає засобом саморегулювання в разі, коли визначені державою норми включають «дозвіл» сторонам самоврегулюватися, тобто встановлюють, що вони мають на це право [13, с. 13]. Тому диспозитивний метод є основним, що застосовується під час саморегулювання сторін ДКП.

Отже, договір купівлі-продажу товарів є різновидом господарського договору, а відтак йому притаманні як загальні риси нормативного саморегулювання, особливості саморегулювання господарського договору, так і конкретні риси саморегулювання, що є визначальними лише для купівлі-продажу товарів. Найвиразніше це прослідковується під час укладення такого типу договору в мережі інтернет.

На думку Ю. Патинки, укладання договору з використанням інтернету породжує лише ряд специфічних та технічних проблем, адже правове регулювання цього процесу відбувається на базі загальних положень про зобов'язання [14, с. 53]. Проте О. Баранов припускає, що основна маса суспільних відносин, пов'язаних договорами, укладеними онлайн, може бути врегульована за допомогою традиційних правових норм, однак здебільшого вони потребують адаптації [15, с. 50].

Г. Гоголіна зазначає, що ДКП, укладені в інтернеті, мають свою особливість, зокрема звертаються до невизначеного кола осіб, апріорі не повинні бути дискримінаційними, тож ідентифікувати та виділяти покупців за якою-небудь ознакою з-поміж інших покупців у цьому разі неможливо [3, с. 158]. Водночас можливості саморегулювання договорів, які укладаються через інтернет, є ширшими порівняно з договорами, що укладаються в іншій формі, оскільки законодавство не встигає актуально та ефективно врегульовувати відносини, що складаються у мережі. Можна стверджувати, що укладення договорів через мережу інтернет вимагає детальнішого врегулювання цивільним і господарським законодавством та встановлення більш широкого спектра обмежень.

Висновки. Договір є універсальним механізмом приватного права, що надає його учасникам чималу свободу дій і можливість самим виступати своєрідними «законодавцями» для себе, проте у визначених правом межах. Обмеження саморегулювання у договорі купівлі-продажу товарів дають можливість детальніше визначити межі поведінки суб'єктів відповідно до норм господарського права.

Загальні принципи договірної права (принцип свободи договору, вільного волевиявлення, рівності сторін) у договорі купівлі-продажу товарів як засобу саморегулювання реалізуються сторонами за визначення форми договору, предмету, строку, умов виконання та відповідальності за його порушення тощо. Проте законодавець, закріплюючи вказані принципи, встановив і обмеження саморегулювання договору купівлі-продажу. У разі нормативного саморегулювання договору купівлі-продажу застосовним методом є диспозитивний, оскільки сторонам дано змогу самоврегулюватись настільки, наскільки їм не заборонено «буквою закону».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Федик С. Є., Федик Є. І. До питання змісту умов нормативного саморегулювання. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2019. № 8. С. 210-216.
2. Гончаренко О. М. Саморегулювання господарської діяльності: питання теорії та практики. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2019. 418 с.
3. Гоголіна Г. В. Місце електронного договору купівлі-продажу в системі торгівлі. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 3. С. 158-161.
4. Вавженчук С. Я. Договір купівлі-продажу: класична доктрина та проблеми українського цивільного права. *Юридичний вісник*. 2010. № 4. С. 73-76.
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (дата звернення: 07.11.2020).

6. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. (дата звернення: 07.11.2020).
7. Немченко С. С. Принцип свободи договору: головний принцип договірних відносин у цивільному праві. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 3. С. 101-103.
8. Галунько В., Грищенко Л. та ін. Науково-практичний коментар (Господарський кодекс України). Київ. 2020. 752 с.
9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 вересня 2020 року, справа № 559/1605/18. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <http://od.reyestr.court.gov.ua/files/46/ec324b17ab158c44129dfe4af63b8c5e.rtf> (дата звернення: 05.11.2020).
10. Мілаш В. С. Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання. Харків: Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова, 2014. 227 с.
11. Погрібний С. О. Імперативні та диспозитивні норми та їх роль в регулюванні цивільних відносин. *Університетські наукові записки*. 2010. № 2. С. 46-52.
12. Беяневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти). Юрінком Інтер, 2006. 592 с.
13. Васильєв В. В. Диспозитивність норм цивільного права з точки зору формально-догматичного підходу. *Підприємництво господарство і право*. 2018. № 12. С.10-14.
14. Патинка Ю. О. Правові проблеми укладання договору купівлі-продажу з використанням мережі інтернет. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 53-56.
15. Баранов О. А. Правові проблеми електронної торгівлі. *Інформація і право*. 2012. № 2. С. 48-56.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2021.

Babadzhanian H. Contract of purchase and sale of goods: general restrictions on self-regulation.

Background. The article considers the peculiarities of the restriction of the contract of sale of goods in the field of management. The treaty is a unique mechanism of private law, which gives its participants a wide freedom of action, gives the opportunity to act as a kind of "legislators" for themselves, but within the limits set by law.

Analysis of recent research and publications. The issue of self-regulation is the subject of discussion by many scholars and practitioners. The topic of improving the modern domestic system of normative self-regulation is being actively discussed in scientific circles. However, in the considered works the main attention is paid to self-regulation of the contract and contractual relations in general. Such a means of normative self-regulation as a contract of sale has not been given sufficient attention, which is the scientific novelty and relevance of the article.

The *aim* of this article is to determine the content of the restrictions of such a means of regulatory self-regulation as a contract of sale in the field of management.

Materials and methods. The information base of the article is the civil and economic legislation of Ukraine, the decisions of the Supreme Court, the works of domestic scientists. In the course of the research general scientific methods of cognition of legal phenomena and processes were used: dialectical, formal-logical, comparative, method of generalization.

Conclusion. Self-regulation of the economic contract is limited by the imperative norms defined in the legislation. The self-regulation of a commercial contract is most clearly manifested in the fact that the parties can independently determine the terms of the contract and at the same time set restrictions on it. It is concluded that the contract of sale of goods is a kind of economic contract, and therefore it has both general features of regulatory self-regulation, features of self-regulation of the economic contract and specific features of self-regulation, which are decisive only for the sale of goods.

Keywords: contract of sale, self-regulation, economic activity, normative self-regulation, contractual self-regulation, contractual obligation.

REFERENCES

1. Fedik, S. Je., & Fedik, Je. I. (2019). Do pytannja zmistu umov normatyvnogo samoreguljuvannja [On the question of the content of the conditions of normative self-regulation]. *Visnyk L'vivs'kogo torgovel'no-ekonomichnogo universytetu – Bulletin of Lviv University of Trade and Economics*, 8, 210-216 [in Ukrainian].
2. Goncharenko, O. M. (2019). Samoregulyuvannya gospodars'koi' diyal'nosti: pitannya teorii' ta praktiki [Self-regulation of economic activity: questions of theory and practice]. Kyi'v: NDI privatnogo prava i pidprijemnictva imeni akademika F. G. Burchaka NAPrN Ukrai'ni [in Ukrainian].
3. Gogolinab, G. V. (2017). Misce elektronnoho dogovoru kupivli-prodazhu v systemi torgivli. [The place of the electronic contract of purchase-sale in the trading system]. *Chasopys Kyi'vs'kogo universytetu prava – Journal of Kyiv University of Law*, 3, 158-161 [in Ukrainian].
4. Vavzhenchuk, S. Ya. (2010). Dogovir kupivli-prodazhu: klasychna doktryna ta problemy ukrai'ns'kogo cyvil'nogo prava [Purchase-sale agreement: classical doctrine and problems of Ukrainian civil law]. *Jurydychnyj visnyk – Legal Bulletin*, 4, 73-76 [in Ukrainian].
5. Cyvil'nyj kodeks Ukrai'ny: Zakon Ukrai'ny vid 16 sichnja 2003 roku № 435-IV [Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 16, 2003 № 435-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (data zvernennya: 07.11.2020) [in Ukrainian].
6. Gospodars'kyj kodeks Ukrai'ny: Zakon Ukrai'ny vid 16 sichnja 2003 roku № 436-IV [Commercial Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 16, 2003 № 436-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. (data zvernennya: 07.11.2020) [in Ukrainian].
7. Nemchenko, S. S. (2014). Pryncyp svobody dogovoru: golovnyj pryncyp dogovirnyh vidnosyn u cyvil'nomu pravi [Nemchenko S.S. The principle of freedom of contract: the main principle of contractual relations in civil law]. *Pivdenoukrai'ns'kyj pravnychyj chasopys – South Ukrainian Law Journal*, 3, 101-103 [in Ukrainian].

8. Galun'ko, V., & Gryshhenko, L. (et al). (2020). Naukovo-praktychnyj komentar (Gospodars'kyj kodeks Ukraï'ny) *Scientific and practical commentary (Commercial Code of Ukraine)*. Kyi'v [in Ukrainian].
9. Postanova Verhovnogo Sudu u skladi kolegii' suddiv Drugoi' sudovoi' palati Kasacijnogo civil'nogo sudu vid 30 veresnya 2020 roku, sprava №559/1605/18. Jedinij rejestr sudovih rishen' Resolution of the Supreme Court in the composition of the panel of judges of the Second Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation of September 30, 2020, case № 559/1605/18. Unified register of court decisions Retrieved from <http://od.reyestr.court.gov.ua/files/46/ec324b17ab158c44129dfe4af63b8c5e.rtf> (data zvernennya: 05.11.2020) [in Ukrainian].
10. Milash, V. S. (2014). Perspektivi modernizacii' dogovirnih pravovidnosin u sferi gospodaryuvannya *Prospects for modernization of contractual relations in the field of management*. Harkiv: Harkivs'kij nacional'nij universitet mis'kogo gospodarstva im. O. M. Beketova [in Ukrainian].
11. Pogribnij, S. O. (2010). Imperativni ta dispozitivni normi ta i'h rol' v regulyuvanni civil'nih vidnosin. [Imperative and dispositive norms and its role in the regulation of civil relations]. *Universitets'ki naukovі zapiski – University scientific notes*, 2, 46-52 [in Ukrainian].
12. Belyanovich, O. A. (2006). *Gospodars'ke dogovirne pravo Ukraï'ni (teoretichni aspekti) Commercial contract law of Ukraine (theoretical aspects)*. YUrinkom Inter [in Ukrainian].
13. Vasil'ev, V. V. (2018). Dyspozytyvnist' norm cyvil'nogo prava z tochky zoru formal'no-dogmatychnogo pidhodu. [Dispositiveness of civil law norms from the point of view of formal-dogmatic approach]. *Pidpryjemnyctvo gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship economy and law*, 12, (10-14) [in Ukrainian].
14. Patinka, Yu. O. (2016). Pravovi problemy ukladannja dogovoru kupivli-prodazhu z vykorystannjam merezhi internet. [Legal problems of concluding a contract of purchase-sale using the Internet]. *Aktual'ni problemy vitchyznjanoi' jurisprudencii' – Actual problems of domestic jurisprudence*, 3, (53-56) [in Ukrainian].
15. Baranov, O. A. (2012). Pravovi problemy elektronnoi' torgivli. [Legal issues of e-commerce]. *Informacija i pravo – Information and law*, 2, 48-56 [in Ukrainian].

ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

УДК 347.965.42:327.5

DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(114\)07](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(114)07)

МОЖАЙКІНА Олена

E-mail: o.mozhajkina@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0001-8837-9761

к. психол. н., доцент, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

КОНОНЕЦЬ Олена

E-mail: o.kononets@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0002-3252-3514

к. ю. н., доцент, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

МЕДІАЦІЯ В ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТАХ

Досліджено політичний конфлікт і його особливості. Розкрито поняття медіації як альтернативного способу врегулювання конфліктів. Визначено поняття політичної медіації та проаналізовано особливості її застосування у політичних конфліктах.

Ключові слова: політичний конфлікт, суб'єкти політичного процесу, медіація, принципи медіації, медіатор.

Постановка проблеми. Конфлікт є невіддільним елементом соціальних відносин. Спільноти та організації в процесі своєї діяльності стикаються з цим феноменом. Водночас з розвитком суспільства кількість конфліктів та їхніх різновидів не зменшується, а навпаки, зростає. Тож, навіть якщо мова йде про матеріальну складову чи стосунки (відносини), ціна невирішених конфліктів надзвичайно висока. Тому, щоб негативні наслідки конфлікту не порушували стабільності існування суспільства, впродовж багатьох століть ведеться пошук ефективних способів їх врегулювання й вирішення.

Одним з найефективніших способів врегулювання конфлікту є переговорний процес за участі третьої (нейтральної) сторони, тобто медіація, яка останнім часом поширюється. Саме завдяки їй можна досягти згоди в межах діалогу та, як наслідок, зберегти можливість

для подальшого співробітництва учасників. Сторони відпрацьовують рішення в медіації самостійно, не віддаючи ці повноваження третім особам. Ефективність застосування медіації спостерігається в трудовому праві, у вирішенні сімейних конфліктів, комерційних спорах, а іноді й у політичній сфері.

Усе зазначене у своїй сукупності є основою для проведення ґрунтовного дослідження використання медіації як альтернативного та ефективного способу врегулювання конфліктів у політичній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто звернути увагу, що наразі політичним конфліктам і медіації присвячено велику кількість наукових досліджень. Серед вітчизняних учених, які вивчали явище політичного конфлікту: Г. Жекало [2], О. Сахань, О. Новікова [3], І. Гришової, О. Наумова, О. Давидюк [4]. Водночас природу медіації, її принципи та особливості застосування розглянуто в працях українських науковців: В. Полянської [1], І. Сурай, О. Лященко [5]. Попри пильну увагу дослідників до зазначеної проблеми, поза нею залишилися питання особливостей застосування медіації в політичних конфліктах.

Метою статті є визначення ролі та можливостей медіації у врегулюванні політичних конфліктів, що передбачає необхідність проведення дослідження, яке ґрунтується на аналізі наукових доктрин у сферах політології, соціології та права, а також українського внутрішнього законодавства та відповідної практики застосування медіації в політичних конфліктах.

Матеріали та методи. У ході дослідження використано сукупність сучасних наукових методів пізнання дійсності, що поєднують загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Науково обґрунтовані результати отримано з використанням методів аналізу та синтезу, узагальнення, порівняння тощо. Зокрема за допомогою аналізу проводилася систематизація наукових досліджень з питань поняття та особливостей політичного конфлікту, а також задля ґрунтовного розуміння медіації та її основних принципів. Завдяки порівнянню визначено різні наукові бачення щодо основних досліджуваних понять.

Результати дослідження. Наразі процес спілкування, дискусії, обговорення, дебатів та інших форм реалізації політичного дискурсу стає передумовою або навіть причиною соціального напруження, його ескалації та загострення. В. Полянська зауважує, що політичний конфлікт може насамперед перекидатися на соціальну, культурну, конфесійну, етнічну та інші сфери, а також спричиняти реальні зіткнення людей, де можливими стають людські жертви [1, с. 122].

До того як зупинитися на питанні про застосування медіаційних технологій у сфері політики, потрібно розглянути поняття та специфічні особливості політичних конфліктів, що можуть вплинути на можливість їхнього врегулювання за допомогою зазначеного способу.

Особливу увагу привертає той факт, що проблемі політичного конфлікту присвячено доволі велика кількість наукових праць з політології, проте чітке визначення цього феномену майже відсутнє.

У науковому дослідженні Г. Жекало зазначено, що *політичний конфлікт* є одним із різновидів соціального конфлікту, якому характерне зіткнення протилежних цілей і прагнень, що стикаються з приводу влади, владних відносин у політичному середовищі та зачіпають інтереси великої кількості людей [2, с. 46].

Українські вчені О. Сахань та О. Новіков розглядають політичний конфлікт як форму політичних відносин, що характеризується відкритим зіставленням політичних інтересів і зіткненням протидіючих соціально-політичних сил, дії яких спрямовані на досягнення несумісних цілей, насамперед у сфері влади, домінування, впливу, авторитету. До політичних конфліктів автори відносять будь-які конфлікти за участю політичних акторів або з політичним звучанням [3, с. 183].

Існує також твердження, що політичний конфлікт – це зіткнення суб'єктів політики в їхньому взаємному прагненні реалізувати свої інтереси й цілі, що пов'язані з досягненням чи перерозподілом влади, а також зі зміною їхнього політичного статусу в суспільстві. Це боротьба різних суспільних сил за вплив в інститутах державної влади (уряді, парламенті, місцевих та обласних органах управління). Суб'єктами політичних конфліктів виступають держави, міжнародні політичні союзи, політичні партії [4, с. 38].

Аналіз наукових джерел, а також зазначені визначення дають можливість сформулювати специфічні особливості політичного конфлікту.

Кількість учасників політичного конфлікту є значно більшою порівняно з іншими видами конфліктів. Отже, політичний конфлікт може безпосередньо або опосередковано зачіпати інтереси великих соціальних груп і суспільства загалом. Навіть якщо говорити тільки про суб'єктів конфлікту, зокрема про тих учасників, що безпосередньо впливають на хід розвитку конфлікту залежно від своїх власних інтересів, то ними виступають не окремі люди, а групи. Крім того, у конфлікті можуть бути не дві сторони, а більше.

Публічність можна назвати другою специфічною особливістю політичного конфлікту. Політичний конфлікт часто передбачає вихід на широкий загал. Однак навіть якщо цього не відбувається, то зважаючи на те, що представнику в переговорах потрібно донести інформацію до своєї групи, помітною проблемою стає необхідність контролю над інформаційним потоком.

Відносини влади і підпорядкування знаходяться в основі політичного конфлікту – це його третя особливість. Тож доволі часто баланс сил у таких конфліктах порушується. Якщо одна зі сторін розуміє, що може в односторонньому порядку впливати на прийняття вигідного для неї рішення і не має зацікавленості в іншій стороні, вона не бачить для себе необхідності брати участь в медіаційних переговорах, оскільки в цьому разі відсутня взаємозалежність сторін.

Можна з впевненістю стверджувати, що політичні конфлікти стосуються не індивідів як таких, а різних груп. До них прямо або опосередковано залучені державні органи. Такі конфлікти вимагають певного політичного рішення, тобто такого, яке буде досягнуто шляхом обговорення, а не через застосування сили (влади, тиску тощо).

Цілком слушною є думка науковців І. Сурай та О. Лященко, що проблеми політичної нестабільності, зростання конфліктності між гілками влади та загострення конкуренції в середовищі політичних еліт наразі визначають поточний суспільно-політичний розвиток України та поглиблюють політичну кризу. До того ж політичний конфлікт може як сприяти вдосконаленню та розвитку структур взаємодії, так і мати негативні наслідки. Політичний конфлікт автори розглядають як зіткнення, протиборство політичних суб'єктів, зумовлене протилежністю їхніх політичних інтересів і поглядів [5, с. 441].

Останнє десятиліття в Україні стрімко розвивається *медіація* як один з ефективних способів мирного (дружнього) врегулювання конфліктів (спорів). Зазвичай це запровадження медіації у сфері приватного права: цивільні, спадкові, сімейні, організаційні, корпоративні, комерційні та інші спори. Однак медіаційну процедуру можна впроваджувати також для врегулювання політичних конфліктів.

Відтак є необхідність визначитися з розумінням медіації. У попередніх дослідженнях медіацію розглянуто як структуровану добровільну та конфіденційну процедуру позасудового врегулювання спору (конфлікту), в якій медіатор (посередник) допомагає сторонам у розумінні їхніх інтересів і пошуку ефективних шляхів досягнення взаємоприйняттого рішення [6, с. 55].

Варто зазначити, що на сьогодні нормативно-правове регулювання інституту медіації в Україні поки що відсутнє. До Верховної Ради України неодноразово подавалися проекти законів, які досі ще не прийняті. Так, медіаторська спільнота України зосереджує свою увагу на проекті Закону України «Про медіацію» від 19.05.2020 р. № 3504, в якому медіація визначена як добровільна, позасудова, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [7].

За результатами аналізу категорій «політичний конфлікт» і «медіація» можна визначити окремий вид медіації – *політичну медіацію* з приманними їй ознаками, принципами та правилами, спрямовану на врегулювання політичного конфлікту між суб'єктами політичного процесу та за участю третьої нейтральної сторони (медіатора).

Враховуючи мету і завдання цього дослідження, доречно зауважити, що до основних засад, на яких ґрунтується медіація, відносяться: добровільність, поінформованість, нейтральність, неупередженість і незалежність медіатора, конфіденційність, рівність прав учасників, активність й самовизначення сторін (принцип власної відповідальності) та структурованість [8, с. 112].

З огляду на зазначену дефініцію, необхідно визначитися з розумінням *суб'єктів політичного процесу*. Такими суб'єктами є внутрішньополітичні сили, а також окремі держави, регіони, невизнані території. Тобто за сферою застосування політичну медіацію можна поділити на: медіацію у внутрішньополітичних конфліктах та медіацію у зовнішньополітичних (міжнародних) конфліктах.

Зважаючи на специфіку проведення медіації в політичних конфліктах, варто зупинитися на визначених особливостях. Зокрема на проведення медіації в політичних конфліктах впливає кількість його сторін (учасників) та розв'язання питання про те, хто і яким чином повинен представляти інтереси конфліктуючих осіб, оскільки всі вони не можуть брати участь у медіаційній процедурі. Крім того, може виникнути низка проблем, пов'язаних з тим, що рішення, прийняті у цьому процесі, мають задовольняти не лише самих представників, але й групи, від яких вони виступають. Отже, між ними має здійснюватися постійний обмін інформацією. Зазначене насамперед може ускладнювати та гальмувати проведення переговорного процесу, проте не виключає його.

Публічність політичного конфлікту пов'язана з проблематичністю дотримання принципу конфіденційності, який передбачає, що медіатор не має права розповсюджувати інформацію, отриману ним у межах процедури, а сторони зі свого боку домовляються про те, якими мають бути межі конфіденційності. Публічність політичного конфлікту також може ускладнити реалізацію принципу нейтральності (неупередженості) медіатора. Медіатор повинен зберігати безпристрасне ставлення до всіх сторін і забезпечувати їм рівноправну участь у переговорах. Якщо з певної причини медіатор не може цього зробити, він має відмовитися від проведення переговорів.

Оскільки в політичному конфлікті дуже часто присутній дисбаланс сил, то це може призвести до порушення принципу рівності сторін у медіації. У такому разі завдання медіатора – збалансувати ці сили, а якщо різниця є занадто великою та її не вдасться нівелювати, то проведення медіації стане неможливим.

Зазначені ускладнення щодо застосування медіації в політичних конфліктах не є безапелятивною перешкодою для реалізації цієї процедури. Тож не варто виключати цей спосіб зі списку можливих інструментів врегулювання таких конфліктів.

Ефективність застосування медіації в політичних конфліктах розглянуто в науковій праці В. Полянської, яка вказує, що діалогізація, переговори та медіація в політичному спілкуванні в разі їхньої професійної організації та введення в широку практику на всіх рівнях влади й громадянського суспільства здатні привести до консенсусу, узгодженості та довгостроковості політичних відносин, а одночасно й до конструктивного розв'язання політичних конфліктів і сперечань. За переконанням авторки, як результат, ефективна медіація має довгострокові

домовленості, які сторони конфлікту поважають і готові виконувати, відчуваючи, що їхні інтереси та суверенність враховані й поважаються незалежно від політичних уподобань [1, с. 126].

Особливу увагу потрібно звернути на те, що однією з основних ознак медіації, яка відрізняє її від інших переговорних процедур, є те, що медіація проводиться винятково медіатором (посередником), який визначає загальний план проведення переговорів, а також активно керує його процесом. Основою в поведінці медіатора під час переговорів має бути: невторчання в зміст конфлікту, відсутність оцінювальних суджень щодо поведінки його учасників та самого конфлікту. Тобто змістовне наповнення переговорів є зоною відповідальності сторін політичного конфлікту, а зоною відповідальності медіатора – сприяння сторонам у співпраці з забезпеченням у цьому разі незначного контролю над процесом. Водночас зауважимо, що основними обов'язками медіатора у врегулюванні політичного конфлікту є: встановлення контактів зі сторонами; створення атмосфери довіри; організація взаємодії між сторонами; стимулювання конструктивної комунікації; визначення питань для обговорення та з'ясування конфліктної ситуації; дослідження інтересів і потреб кожної сторони; розробка основи для однакового розуміння сторонами інтересів і потреб, а також бачення виходу та вирішення конфлікту.

Висновки. Конфлікт, незалежно від того, які наслідки він несе – позитивні чи негативні, завжди є гострою проблемою в житті будь-якої держави, суспільства, кожної людини. Передусім варто усвідомлювати, що конфлікт існує, що він загострюється, вимагає свого вирішення, тож неможливо ігнорувати його. Наслідки вирішення конфлікту залежать від усіх членів громадянського суспільства, і потрібно навчитися управляти ним, знижувати напругу, досягаючи позитивних результатів. Особливо небезпечним соціальним явищем є політичний конфлікт, який в результаті його ескалації може негативно позначитися не лише на його сторонах, а й на інших особах та/або групах, а також вплинути на економічну, соціальну та інші сфери життєдіяльності. Одним з найефективніших способів вирішення політичного конфлікту є медіація, яка має свої особливості й правила проведення. Утім, специфічні особливості політичного конфлікту повинні бути враховані фахівцями у галузі медіації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Полянська В. Медіація політичних конфліктів як інструмент гармонізації політичних відносин. *Наукові записки Інституту політичних і етносоціальних досліджень ім. І.Ф. Кураса*. 2014. Вип. 4-5. С. 121-129.
2. Жекало Г. І. Природа та сутність політичного конфлікту. *Грані*. 2015. № 3. С. 45-49.

3. Сахань О. М., Новіков О. В. Політичні конфлікти в Україні як прояв деструкції влади. *Вісник Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого*. 2010. №3. С.182-191.
4. Гришова І. Ю., Наумов О. Б., Давидюк О. О. Економіко-політичні конфлікти на сучасному етапі. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. №2. Т.1. С. 36-49.
5. Сурай І., Лященко О. Медіаційна роль Президента України в умовах політичної кризи. *Публічне управління та публічна служба в Україні: стан та перспективи розвитку: матеріали наук.-практ. конф. за міжнародною участю* (Київ, 07-08 вересня 2018 р.). Київ: Ліра-К, 2018. С. 441-444.
6. Можайкіна О. С. Поняття та зміст основних принципів медіації в цивільно-правових відносинах. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 55-58.
7. Про медіацію: Проект Закону України від 19.05.2020 р. № 3504. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877 (дата звернення: 05.02.2021 р.).
8. Білик Т., Гаврилюк Р., Городиський І., Крестовська Н., Романадзе Л. та ін. Медіація у професійній діяльності юриста. Одеса: Екологія, 2019. 456 с.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2021.

Mozhaikina O., Kononets O. Mediation in political conflicts.

Background. Conflict is an essential element of social relationships. Along with the progress of the society, the number of conflicts and their varieties is increasing instead of decreasing. Regardless of the material component or relationships, the cost of unresolved conflicts is high.

Analysis of recent researches and publications. Currently, numerous researches are devoted to political conflicts and mediation. Despite the close attention of scholars to this problem, the specific of the mediation used in political conflicts is left out of consideration.

The ***aim*** is the definition of the role and opportunities of mediation in resolving political conflicts. This aim requires for research based on the analysis of scientific doctrines in political science, sociology and law, as well as the analysis of Ukrainian legislation and relevant mediation practices used in political conflicts.

Materials and methods. The research process involves a set of modern scientific methods of understanding reality, combining general and special methods of cognition. Methods of analysis and synthesis, generalization, comparison allowed to obtain scientifically substantiated results.

Results. The study identified the features of political conflict, which include: numerous participants; publicity; and also, that the relationship of power and subordination is the basis.

The analysis of the categories "political conflict" and "mediation" allowed to identify a separate type of mediation - political mediation, which means a separate type of mediation with its acceptable features, principles and rules, aimed at resolving the political conflict between political actors and with the involvement of the third neutral party (mediator).

It was determined that the main principles on which mediation is based include: voluntariness, awareness, neutrality, impartiality and independence of the mediator, confidentiality, equal rights of participants, activity and self-determination of the parties (principle of personal responsibility) and structure.

Conclusion. *A particularly dangerous social phenomenon is a political conflict, which as a result of its escalation can negatively affect not only its parties but also other individuals and/or groups, as well as affect economic, social and other spheres of life. One of the most effective ways to resolve a political conflict is mediation, which has its own characteristics and rules. At the same time, it should be noted that the specific features of political conflict must be taken into account by experts in the field of mediation.*

Keywords: political conflict, actors in the political process, mediation, principles of mediation, mediator

REFERENCES

1. Poljans'ka, V. (2014). Mediacija politychnyh konfliktiv jak instrument garmonizacii' politychnyh vidnosyn [Mediation of political conflicts as a tool for harmonization of political relations]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnyh i etnosocial'nyh doslidzhen' im. I.F. Kurasa – Scientific notes of the I.F. Kurasa Institute of Political and Ethno-social Studies, 4-5*, 121-129 [in Ukrainian].
2. Zhekalo, G. I. (2015). Pryroda ta sutnist' politychnogo konfliktu [The nature and essence of political conflict]. *Grani – Grani, 3*, 45-49 [in Ukrainian].
3. Sahan', O. M., & Novikov, O. V. (2010). [Politychni konflikty v Ukrai'ni jak projav destrukcii' vlady [Political conflicts in Ukraine as a manifestation of the destruction of power]. *Visnyk Nacional'noi' Jurydychnoi' akademii' imeni Jaroslava Mudrogo – Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law Academy, 3*, 182-191 [in Ukrainian].
4. Gryshova, I. Ju., Naumov O. B., & Davydjuk, O. O. (2016). Ekonomiko-politychni konflikty na suchasnomu etapi [Economic and political conflicts at the present stage]. *Ukrai'ns'kyj zhurnal prykladnoi' ekonomiky – Ukrainian Journal of Applied Economics, 2*, (Vol. 1), (pp. 36-49) [in Ukrainian].
5. Suraj, I., & Ljashhenko, O. (2018). Mediacijna rol' Prezydenta Ukrai'ny v umovah politychnoi' kryzy [Mediation role of the President of Ukraine in the conditions of political crisis]. *Publichne upravlinnja ta publichna sluzhba v Ukrai'ni: stan ta perspektyvy rozvytku: materialy nauk.-prakt. konf. Public administration and public service in Ukraine: state and prospects of development: materials of scientific and pract. conf. (Kyiv, 07-08 veresnja 2018 r.). Kyiv: Lira-K*, (pp. 441-444) [in Ukrainian].
6. Mozhajkina, O. S. (2017). Ponjattja ta zmist osnovnyh pryncypiv mediacii' v cyvil'no-pravovyh vidnosynah [The concept and content of the basic principles of mediation in civil law relations]. *Aktual'ni problemy vitchyznjanoi' jurysprudencii' – Actual problems of domestic jurisprudence, 5*, (55-58) [in Ukrainian].
7. Pro mediaciju: Projekt Zakonu Ukrai'ny vid 19.05.2020 r. №3504. Verhovna Rada Ukrai'ny [About mediation: Draft Law of Ukraine dated 19.05.2020 №3504. Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877 (data zvernennja: 05.02.2021 r.) [in Ukrainian].
8. Bilyk, T., Gavryljuk, R., Gorodys'kyj, I., Krestovs'ka, N., Romanadze, L. (et al.) (2019). Mediacija u profesijnij dijal'nosti jurysta [Mediation in the professional activity of a lawyer]. Odesa: Ekologija [in Ukrainian].

УДК 342.729(477) DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(114\)08](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(114)08)**АЛЬОНКІН Олексій**E-mail: o.alenkin@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0002-7867-350Xк. ю. н., доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

МИРНІ ЗІБРАННЯ В УКРАЇНІ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА

Досліджено сучасне національне законодавство з правового забезпечення права на мирні зібрання в Україні. Визначено, що це право можна розглядати як у широкому, так і вузькому його значенні. Встановлено, що право на мирні зібрання в Україні на конституційному рівні загалом відповідає міжнародним стандартам прав людини. Зазначено, що це право потребує чіткої юридичної регламентації в українському законодавстві.

Ключові слова: права людини, право на мирні зібрання, міжнародні угоди, Конституція України, закони України.

Постановка проблеми. Право людини на мирні зібрання є одним з основоположних, фундаментальних і природних її прав, одним з ключових політичних прав індивіда, без належної реалізації якого неможливий успішний розвиток демократичної держави, громадянського суспільства та законслухняного громадянина. Стан нормативно-правового забезпечення зокрема цього права є одним з яскравих показників рівня розвитку держави й суспільства загалом.

Разом з тим, глобальні проблеми як природного, так і техногенного характеру, а також пов'язані з ними політичні та економічні трансформації, що відбуваються в сучасному світі, вимагають перегляду й актуалізації самого змісту поняття та нормативно-правового забезпечення права людини на мирні зібрання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками до науково-теоретичних і теоретико-прикладних обґрунтувань окремих аспектів права людини на мирні зібрання зверталось багато вчених-правників. Зокрема М. Середа [1] досліджував право на свободу мирних зібрань, його генезис і розвиток, практику національних і міжнародних судів щодо реалізації цього права; А. Святненко [2] вивчала головні закономірності становлення й розвитку права мирних зібрань в Україні та державах Європейського Союзу; С. Іщук [3] проаналізував міжнародно-правові стандарти завчасного сповіщення про проведення мирного зібрання та механізм

його реалізації в Україні; М. Самбор [4; 5] розглядав конституційні форми здійснення права на свободу мирних зібрань.

Проте відповідні дослідження цих та інших науковців присвячені висвітленню окремих сторін теоретичного обґрунтування та правового забезпечення права людини на мирні зібрання загалом і в Україні зокрема, але поточні реалії дійсності актуалізують потребу їхнього органічного доповнення.

Метою статті є теоретико-прикладне осмислення змісту поняття «право людини на мирні зібрання» та стану й перспектив його нормативно-правового забезпечення в Україні.

Матеріали та методи. Методологічною основою цієї статті стала низка філософських, загальнонаукових і спеціально-наукових принципів та методів, що дають змогу всебічно розглянути наукову проблему. Під час дослідження застосовано такі методи: діалектичний, герменевтичний, системний, аналізу та синтезу, індукції й дедукції, формально-юридичний тощо.

Результати дослідження. Непорушною істиною є те, що людина – створіння соціальне. Через цю обставину їй не притаманно на довгий час залишатися на самоті. Повсякденними потребами людини є необхідність дихати, вживати їжу, відпочивати після суспільно корисної праці, водночас щоденною їй необхідністю є потреба у спілкуванні. Метою людського спілкування є обмін інформацією, думками, індивідуальним досвідом, вироблення спільного ставлення до проявів реальності, узгодження відповідних індивідуальних і колективних дій тощо. З плином часу, розвитком людської цивілізації, ускладненням форм організації суспільства потреба у спілкуванні отримала своє нормативно-правове закріплення серед інших прав і свобод у праві людини на мирні зібрання.

Звертаючись до змісту права людини на мирні зібрання, важливо зазначити, що це право можна розглядати як у широкому, так й у вузькому значенні. У *широкому значенні* право людини на мирні зібрання представляє собою одну з правових можливостей індивіда, необхідних для забезпечення його фізіологічних і біологічних потреб й збереження та розвитку морально-психологічної індивідуальності, зокрема шляхом безпосередньої участі в суспільно-політичному житті держави. З огляду на це можна зазначити, що право людини на мирні зібрання в цьому сенсі корелюється з правом на вільний розвиток особистості та є неодмінною складовою свободи: думки й слова; вільного вираження своїх поглядів і переконань; збирання, зберігання, використання та поширення інформації усно, письмово або в іншій спосіб; світогляду у віросповідання тощо.

Отже, право на мирні зібрання є неодмінною складовою цілого ряду особистих прав і свобод людини в Україні, якими, відповідно до Конституції України, однаково наділені та беззастережно користуються

як громадяни України, так й іноземці, особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах.

Так само право людини на мирні зібрання у *вузькому значенні* – це одна з правових можливостей індивіда, пов'язаних суто з його участю в суспільно-політичному житті держави щодо безпосереднього управління державними справами, формування органів державної влади та місцевого самоврядування і здійснення контролю за їхньою діяльністю. Саме в цьому сенсі потребує розгляду стан правового забезпечення права людини на мирні зібрання в Україні.

Тож право на мирні зібрання, за вже сталою на сьогодні вітчизняною правовою традицією [1; 2; 5] розглядається у вузькому значенні та належить до політичних прав і свобод громадян України. Названа група прав і свобод виражає основу та зміст правовідносин між фізичною особою, що набула громадянство України в порядку, передбаченому законами та міжнародними договорами України та українською державою, в особі її органів та їхніх посадових осіб. У зв'язку з цим потрібно зауважити, що політичні права й свободи, відповідно до Конституції України, належать виключно громадянам України, які досягли вісімнадцятирічного віку та володіють повною правосуб'єктністю. А отже, на іноземців та осіб без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, політичні права й свободи не поширюються. Це також стосується й права на мирні зібрання.

Крім того, особливістю права на мирні зібрання, як й інших політичних прав громадянина України, є те, що, на відміну від особистих прав людини, вони можуть обмежуватися відповідно до закону України як в цілому – в інтересах національної безпеки та громадського порядку, так і вибірково – стосовно окремих громадян України, визнаних у судовому порядку недієздатними.

Отже, такий підхід з боку вітчизняної науки та практики реалізації права на мирні зібрання повною мірою відповідає змісту провідних міжнародних угод з прав людини, в яких закріплено це право: Загальній декларації прав людини від 10.12.1948, Міжнародному пакту про громадянські й політичні права від 16.12.1966 та Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950.

Так, ст. 20 Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 проголошує, що «кожна людина має право на свободу мирних зборів та асоціацій. Ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації» [6].

А ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16.12.1966 закріплює, що «визнається право на мирні збори. Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, що накладаються відповідно до закону, і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи суспільної безпеки,

громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб» [7].

Так само ст. 11 «Свобода зібрань та об'єднання» Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 встановлює, що «кожен має право на свободу мирних зібрань й свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави» [8]. До того ж ст. 16 «Обмеження політичної діяльності іноземців» Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод від 04.11.1950 зазначає, що жодне з положень, зокрема й ст. 11 цієї Конвенції, не може розглядатися як така, що забороняє державі встановлювати обмеження на політичну діяльність іноземців [8].

Отже, можна констатувати, що право громадян на мирні зібрання в Україні у своєму правовому закріпленні спирається на провідний світовий досвід щодо правового регулювання цього питання. Крім того, через те, що наша держава свого часу приєдналася до всіх цих міжнародних угод з прав людини, їхні норми є частиною національного законодавства України й застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства. А завдяки тому, що в українському праві визнається примат міжнародного права, зазначене положення є особливо важливим у разі потреби захисту права на свободу мирних зібрань.

Так, ст. 39 Конституції України встановлює, що «громадяни мають право збиратися мирно, без зброї та проводити збори, мітинги, походи й демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону й лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» [9]. У цій дефініції разом із закріпленням одного з основоположних політичних прав громадянина України сформульовано перелік форм здійснення безпосередньої демократії, які узагальнено можна назвати масовими публічними заходами. Саме ці форми масових публічних заходів, що є результатом реалізації права громадян України на мирні зібрання, створюють для них можливість вільно висловлювати свої соціальні погляди, відстоювати свої політичні переконання та акцентувати сус-

пільству та державі загалом на певних резонансних, соціально значущих і політично важливих проблемах сьогодення як в середині держави, так і за її межами.

Юридичний зміст наведених у Конституції України форм масових публічних заходів, зокрема збори, мітинги, походи та демонстрації, донині в українському законодавстві залишається невизначеним. Така правова невизначеність призводить до неможливості встановлення чітких правил поведінки суб'єктів відповідних правовідносин. Тож відсутність юридично закріплених прав та обов'язків учасників правовідносин в кінцевому результаті породжує суспільно-політичний хаос, під час якого діє лише одне право – право сильного.

У закріпленій у Конституції України дефініції права громадян на мирні зібрання порівняно з відповідними нормами згадуваних вище [7; 8] не знайшло свого закріплення положення про те, що це право, серед іншого, може підлягати обмеженню, яке встановлено законом і є необхідним у демократичному суспільстві, в інтересах охорони моральності населення. Ця обставина потребує свого юридичного корегування шляхом внесення відповідної зміни до Основного Закону нашої держави або відображення цього положення разом з іншими обмеженнями у відповідному органічному законі, про який згадується у ст. 39 Конституції України [9].

Ще однією вкрай важливою особливістю закріпленої в Конституції України дефініції права громадян на мирні зібрання є *сповіщальний спосіб реалізації* цього права в Україні. Світова практика забезпечення права на мирні зібрання, крім цього способу, виробила та на рівні національного законодавства широко застосовує *дозвільний спосіб реалізації* права на мирні зібрання. Перший спосіб передбачає, що наміри громадян стосовно проведення мирного зібрання можуть бути оскаржені органами виконавчої влади чи органами місцевого самоврядування в судовому порядку, і тільки суд на підставі обмежень, встановлених законом, може заборонити проведення відповідного заходу. Другий спосіб передбачає можливість органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування на підставі обмежень, встановлених законом, заборонити проведення громадянами мирного зібрання. Перший спосіб реалізації права громадян на мирні зібрання передбачає дію системи стримувань і противаги, він є демократичнішим і таким, що відповідає основним засадам громадянського суспільства, порівняно з другим. А сам механізм застосування сповіщального способу реалізації права громадян на мирні зібрання та всіх відповідних процедур мав би бути чітко сформульований у відповідному органічному законі, про що прописано у ст. 39 Конституції України [9].

Варто згадати, що відповідно до національних конституцій в Азербайджані та Грузії встановлено сповіщальний спосіб реалізації права на мирні зібрання, а в Білорусі й Росії діє дозвільний спосіб реалізації

права на мирні зібрання. Саме ця обставина зі свого боку сприяє тим негативним наслідкам із забезпеченням цього права людини в цих двох державах, що мають місце останнім часом.

Щодо характеристики законодавчого забезпечення права громадян України на свободу мирних зібрань, тож варто відразу зазначити, що попри те, що українська держава існує вже майже тридцять років, а Конституція України ухвалена двадцять п'ять років тому, закону про мирні зібрання в нашій державі донині не існує. Це ледь не єдине право людини й громадянина, що закріплене в Конституції України, яке не має свого логічного продовження у відповідному законі України.

Разом з тим на сьогодні в нашій державі питання, пов'язані з правом громадян на мирні зібрання, частково врегульовуються цілою низкою законодавчих актів. Коротко зупинимось на загальній характеристиці лише декількох з них.

Так, ст. 315 «Право на мирні зібрання» [10] Цивільного кодексу України від 16.01.2003 передбачає право фізичних осіб вільно збиратися на мирні збори, конференції, засідання, фестивалі тощо. Обмеження щодо реалізації права на мирні зібрання може встановлюватися судом відповідно до закону. Водночас цей нормативно-правовий акт не визначає в регулюванні права на мирні зібрання нічого нового порівняно з Конституцією України.

Насамперед пп. 3 п. «б» ч. 1 ст. 38 «Повноваження щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян» [11] Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 до делегованих повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад відносить «вирішення відповідно до закону питань про проведення зборів, мітингів, маніфестацій і демонстрацій, спортивних, видовищних та інших масових заходів; здійснення контролю за забезпеченням за їх проведення громадського порядку». Разом з тим цей нормативно-правовий акт не надає місцевим органам влади у цій сфері більше ніяких повноважень.

Достатньо дискусійним щодо забезпечення права на мирні зібрання в Україні є положення ще одного нормативно-правового акта. Так, п. 15 ч. 1 ст. 22 «Додаткові права Київської міської ради, пов'язані зі здійсненням містом Києвом столичних функцій» [12] Закону України «Про столицю України місто-герой Київ» від 15.01.1999 встановлює, що серед іншого столична влада має право «визначати порядок організації та проведення недержавних масових громадських заходів політичного, релігійного, культурно-просвітницького, спортивного, видовищного та іншого характеру». Немає сумніву й в тому, що хто встановлює порядок, має можливість визначити й відповідні обмеження. Тож слушною є думка науковця М. Середи [1, с. 139] – «Конституція України чітко встановлює, що обмеження свободи мирних зібрань можливе лише з підстав, визначених законом, а не з підстав, встановлених актом органу місцевого

самоврядування». Тому надання зазначеним нормативно-правовим актом відповідного повноваження органу місцевого самоврядування суперечить змісту Основного Закону нашої держави, зокрема ст. 39 Конституції України, і повинно бути приведено у відповідність з нею.

Висновки. Отже, зміст права на свободу мирних зібрань, закріплений в Конституції України, потребує певного корегування відповідно до провідних міжнародних угод з цього питання, учасником яких є й Україна.

З огляду на викладене, а також на внутрішню соціально-політичну ситуацію в нашій державі і відповідні кризові явища, що відбуваються в державах ближнього і дальнього зарубіжжя, в Україні існує гостра потреба в ухваленні Закону України про мирні зібрання.

Відповідний нормативно-правовий акт повинен увібрати весь накопичений теоретико-прикладний як вітчизняний, так і закордонний досвід правового регулювання права на мирні зібрання й бути за своїм змістом спрямованим на перспективу появи нових форм масових публічних заходів, які можуть виникнути у близькій і віддаленій перспективі.

Закон України про мирні зібрання має бути універсальним нормативно-правовим актом і враховувати розуміння цього права людини як в широкому, так й у вузькому його значенні. Це сприяло б загальній гармонізації належних правовідносин у відповідній сфері.

Разом з тим, враховуючи певні складнощі з формування відповідного універсального нормативно-правового акту, Закон України про мирні зібрання, який потрібно ухвалити найближчим часом, повинен врегульовувати принаймні ключові питання, що впливають із потреб належної правової регламентації суспільно-політичного життя нашої держави – України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Середа М. Л. Право на мирні зібрання: теоретичні, практичні та порівняльно-правові аспекти : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Міністерство освіти і науки України, Нац. ун-т «Кієво-Могилянська академія». Київ, 2019. 204 с.
2. Святненко А. П. Право на свободу мирних зібрань в Україні та державах Європейського Союзу : дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Міністерство освіти і науки України. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2019. 220 с.
3. Іщук С. Завчасне сповіщення при реалізації конституційного права на проведення мирних зібрань. *Право України*. 2016. № 1. С. 136-143.
4. Самбор М. Конституційні форми здійснення права на мирні зібрання: збори, мітинги, походи, демонстрації. *Право України*. 2019. № 8. С. 255-267.
5. Самбор М. Конституційне право на свободу мирних зібрань в Україні. *Право України*. 2020. № 6. С. 251-272.

6. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12.1948. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015/conv#Text.
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043?find=1&text=%D0%B7%D1%96%D0%B1%D1%80#Text.
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
9. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
10. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1710>.
11. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/conv#Text>.
12. Про столицю України місто-герой Київ : Закон України від 15.01.1999 Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-14/conv#Text>.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2021.

Alionkin O. Peaceful assemblies in Ukraine: ensuring the right.

Background. The formation of normative and legal support for the human right to peaceful assembly in Ukraine is an important element in the formation of the Ukrainian people in the process of building Ukraine as a democratic, social and legal state.

The ***aim*** of the article is a theoretical and applied understanding of the meaning of the concept of "human right to peaceful assembly" and the state and prospects of its legal support in Ukraine.

Materials and methods. The information base of the study is the Constitution and laws of Ukraine and the work of scientists. The methodological basis of this scientific article is a number of philosophical, general scientific and special scientific methods and principles.

Results. It is determined that the modern theory of constitutional law and the Constitution of Ukraine on the human right to peaceful assembly in general corresponds to the content of international human rights standards. A partial analysis of the current Ukrainian legislation to ensure the relevant law in our country was performed. Certain shortcomings and significant gaps have been identified.

Conclusion. The content of the right to freedom of peaceful assemblies enshrined in the Constitution of Ukraine needs to be adjusted in accordance with leading international agreements on this issue. Today in Ukraine there is an urgent need for the adoption of the Law of Ukraine on Peaceful Assemblies.

Keywords: human rights, the right to peaceful assembly, international agreements, the Constitution of Ukraine, the Laws of Ukraine.

REFERENCES

1. Sereda, M. L. (2019). Pravo na myrni zibrannja : teoretychni, praktychni ta porivnjaj'no-pravovi aspekty: dysertacija na zdobuttja naukovogo stupenja kandydata jurydychnyh nauk [The right to peaceful assemblies: theoretical, practical and comparative legal aspects: the dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of juridical sciences]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Nac. un-t «Kyjevo-Mogyljans'ka akademija» – Ministry of Education and Science of Ukraine, National University of Kyiv Mohyla Academy. Kyi'v [in Ukrainian].
2. Svjatnenko. A. P. (2019). Pravo na svobodu myrnyh zibran' v Ukraini ta derzhavah Jevropejs'kogo Sojuzu: dys. na zdobuttja naukovogo stupenja kandydata jurydychnyh nauk. [The right to freedom of peaceful assemblies in Ukraine and the European Union states: dis. on competition of a scientific degree of the candidate of juridical sciences]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Kyi'vs'kyj nacional'nyj un-t im. Tarasa Shevchenka – Ministry of Education and Science of Ukraine. Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyi'v [in Ukrainian].
3. Ishhuk, S. (2016). Zavchasne spovishhennja pry realizacii' konstyucijnogo prava na provedennja myrnyh zibran' [Early notification of the exercise of the constitutional right to hold peaceful assemblies]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine, 1*, 136-143 [in Ukrainian].
4. Sambor, M. (2019). Konstyucijni formy zdijsnennja prava na myrni zibrannja: zbory, mityngy, pohody, demonstracii' [Constitutional forms of exercising the right to peaceful assemblies: meetings, rallies, marches, demonstrations]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine, 8*, 255-267 [in Ukrainian].
5. Sambor, M. (2020). Konstyucijne pravo na svobodu myrnyh zibran' v Ukraini [Constitutional right to freedom of peaceful assemblies in Ukraine]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine, 6*, 251-272 [in Ukrainian].
6. Zagal'na deklaracija prav ljudyny: Mizhnarodnyj dokument vid 10.12.1948 p. Verhovna Rada Ukrainy [Universal Declaration of Human Rights: International document of 10.12.1948, Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015/conv#Text [in Ukrainian].
7. Mizhnarodnyj pakt pro gromadjans'ki i politychni prava: Mizhnarodnyj dokument vid 16.12.1966 p. Verhovna Rada Ukrainy [International pact on civil and political rights: International document of 16.12.1966, Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043?find=1&text=%D0%B7%D1%96%D0%B1%D1%80#Text [in Ukrainian].
8. Konvencija pro zahyst prav ljudyny i osnovopolozhnyh svobod: Mizhnarodnyj dokument vid 04.11.1950 p. Verhovna Rada Ukrainy [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: International document of 04.11.1950, Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
9. Konstyucija Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 p. Verhovna Rada Ukrainy [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996, Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
10. Cyvil'nyj kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 p. Verhovna Rada Ukrainy [Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 16, 2003, Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1710> [in Ukrainian].

11. Pro misceve samovrjaduvannja v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 p. Verhovna Rada Ukrainy [On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine of 21.05.1997, Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/conv#Text> [in Ukrainian].
12. Pro stolycju Ukrainy misto-geroj Kyi'v: Zakon Ukrainy vid 15.01.1999 p. Verhovna Rada Ukrainy [About the capital of Ukraine, the city-hero Kyiv: Law of Ukraine of 15.01.1999, Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-14/conv#Text> [in Ukrainian].

УДК 342.7 | DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(114\)09](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(114)09)

БОНДАРЕНКО Наталія к. ю. н., доцент, доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: bondarenko.natalia@ukr.net вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0001-9370-301X

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Досліджено особливості впливу на свідомість суспільства коронавірусної пандемії, що зумовила зміну акцентів у системному державно-громадянському партнерстві. Історичний екскурс засвідчив, що пандемії можуть спричиняти більш згубні наслідки, ніж війни. Доведено, що мобільність населення перетворила епідемію в пандемію та глобалізувала боротьбу з нею, загострила ідеологію ліберальної демократії й стала індикатором сформованості громадянського суспільства.

Ключові слова: волонтерство, глобалізація, громадянське суспільство, демократія, державна влада, ідеологія лібералізму, соціальна активність, пандемія.

Постановка проблеми. Сьогодні актуальним є відстеження нових напрямів розвитку громадянського суспільства в умовах пандемії коронавірусу *COVID-19* у національному й міжнародному масштабах. Громадянська активність, волонтерство розширюється в межах країни, втім, у глобальному просторі відбувається ревізія громадянських прав і свобод, деінтенсифікація міжнародної неурядової співпраці. Тож актуальним є здійснення комплексного аналізу та виявлення інституційних систем, які потрібно залучити громадянському суспільству, щоб воно залишалось дієздатним у боротьбі з пандемією коронавірусу, а також рівноправним з державою партнером під час розбудови постпандемічного світоустрою.

© Бондаренко Н., 2021

Україна взяла курс на євроінтеграцію, що потребує вдосконалення правових засад щодо розвитку цього напрямку, а також розв'язання суперечливих взаємозв'язків між громадянським суспільством і державою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі існує значний науковий доробок з питань розвитку громадянського суспільства, його інституційних засад. Зокрема О. Скакун, Ю. Оборотов, Ю. Тодика дослідили теоретичні засади становлення та існування громадянського суспільства [1–3]; В. Фрончко виявила особливості впливу коронавірусної пандемії на свідомість суспільства, що зумовило зміну структури у цивільноправових договорах [4]; В. Луканова висвітила умови виникнення й розвитку пандемії та надала змістовну характеристику цивілізаційного підґрунтя феномену пандемії [5]; О. Оджинам приділив увагу глобалізації інфекційних захворювань і можливостям для синергії в глобальному управлінні епідеміями [6]; Е. Орінда здійснив характеристику забезпечення права на доступ до лікарських засобів як інструменту боротьби з епідеміями та пандеміями [7]; Ф. Шульженко, С. Барматова, А. Єрмолаєв, Д. Горелов, О. Корнієвський вивчали сучасну українську громаду [8–10]. Проте зазначені вчені торкнулися лише окремих аспектів розвитку громадянського суспільства, його цивільно-правових засад або змістовної складової самого феномену пандемії, поза увагою залишився комплексний погляд на проблему з огляду на взаємодію громади й держави в нових умовах світової пандемії *COVID-19*.

Метою статті є аналіз змін в інституційних системах громадянського суспільства за умов поширення коронавірусної пандемії, встановлення його нового інструментарію з тим, аби воно залишалось дієздатним у боротьбі з *COVID-19* і зберігало баланс рівноправного партнерства з державою для подальшої ефективної розбудови постпандемічного світоустрою.

Матеріали та методи. Методологічною базою дослідження стали загальнонаукові методи пізнання: діалектичний, порівняння та синтезу, наукової індукції та дедукції, метод абстракції.

Інформаційною основою статті є українські та міжнародні нормативно-правові акти, національні статистичні й фактологічні дані, наукова література та періодичні видання.

Результати дослідження. У науковій літературі зазначені різні методологічні підходи до розуміння *сутності громадянського суспільства*, які можна виокремити у дві концептуальні засади. У *першому* випадку громадянське суспільство розглядається як інституційна система, що перебуває у взаємозв'язку та взаєморозвитку з державою як «система взаємодії у межах права вільних і рівноправних громадян держави, їх добровільно сформованих об'єднань, що знаходяться у відносинах конкуренції та солідарності, поза безпосереднього втручання з боку держави, що створює лише умови для їхнього вільного

розвитку» [1, с. 63]. У другому – громадянське суспільство «окреслює коло таких відносин, куди держава не може втручатися», тобто виступає незалежною від держави інституційною системою [2, с. 58]. Подібної думки додержувався відомий конституціоналіст Ю. Тодика, який розглядав громадянське суспільство як «систему самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів та відносин, що забезпечують умови для реалізації приватних інтересів і потреб індивідів й колективів, для життєдіяльності соціальної та духовної сфер, їхнього відтворення та передачі від покоління до покоління» [3, с. 187].

У березні 2020 року Всесвітня організація охорони здоров'я оголосила у світі пандемію коронавірусу (*COVID-19*). Пандемія – це епідемія, яка охоплює світовий масштаб інфекційним захворюванням, що часто супроводжується браком імунітету в населення до цього вірусу, відсутністю вакцини та моделі лікування й профілактики хвороби [4, с. 125].

Глобальна пандемія – це головний ризик, що загрожує людству в XXI ст., залишає лише згубні наслідки, що за своїми масштабами перевищують збитки, нанесені стихійними лихами та війнами. З огляду на історію питання стає зрозумілим, що чим мобільніше стає населення, тим частіше локальні епідемії перетворюються в грізні пандемії. Так, у 166 році до н. е. римляни, які воювали в Малій Азії, занедужали віспою. Повернувшись до Риму, вони поширили хворобу на всю країну, де щодня вмирало дві тисячі осіб. Найстрашніша хвиля пандемії бубонної чуми охопила людство в XIV ст. Перший її спалах почався в Азії, у середині століття вона дійшла до Чорного моря, а в 1348 р. купці з Кафи на своєму кораблі перевезли її в європейську Геную. Тоді в Європі від пандемії загинуло 25 млн осіб, що становило 10 % населення планети [5, с. 229].

Однією з найкривавіших в історії людства вважається Перша світова війна, в якій загинуло 8 млн осіб. Саме в цей час планетою поширилася епідемія іспанського грипу, від якого за один рік загинуло 30 млн осіб. З того часу людство змогло подолати деякі страшні хвороби, як-от: віспа, холера, проте вже в XXI ст. опинилося перед проблемою нових пандемій. Зокрема, науковець О. Оджинам зазначає, що «ми зустрічаємося, коли ми боремося, щоб перемогти *SARS* – першу нову епідемію XXI ст... Глобалізація хвороб і загроз для здоров'я означає глобалізацію боротьби з хворобою. Події останніх декількох тижнів також спонукають нас уважно поглянути на інструменти національного та міжнародного права. Чи будуть вони в одному ритмі зі стрімко мінливим світом?»* [6]. У вересні 2016 р. Генеральний секретар ООН оприлюднив доповідь, у якій містився переконливий заклик, що ніхто не повинен страждати через брак коштів та неможливість

* Усі цитати з іншомовних джерел наведено у перекладі автора статті.

заплатити за медикаменти, послуги з діагностики, вакцини. Пан Гі Мун рекомендував урядам, міжнародним організаціям, громадянському суспільству зробити все можливе, щоби забезпечити доступ до ліків усім особам, які їх потребують [7, с. 195].

З 12 березня 2020 р. населення України, як і всього світу, змусили піти на самоізоляцію через глобальне поширення *COVID-19*. Карантин виявився одним з ефективних способів зберегти себе й сім'ю від хвороби. Проте зупинка транспорту, виробництва, зокрема торгової, ресторанної, туристичної галузей та сфери послуг спричинила швидке падіння доходів населення й зростання кредитів, що призвело до появи страху та невпевненості щодо завтрашнього дня.

Для поліпшення ситуації Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) і Міністерство охорони здоров'я України (МОЗ) встановили чіткі правила гігієни, яких зобов'язана додержуватися кожна особа. Влада почала вживати заходів для покращення умов життя суспільства під час пандемії, як-от: прийняття ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій через поширення вірусної хвороби *COVID-19*», відповідно до якого до форс-мажорних обставин (обставини непереборної сили), що об'єктивно унеможлилювали виконання зобов'язань, віднесено епідемію, тривалі перерви в роботі транспорту, надзвичайні ситуації, обмеження з боку органів державної влади.

Загалом цивільне законодавство України містить невичерпний перелік форс-мажорних обставин та є прикладом для точнішого орієнтування сторонами зобов'язальних відносин. Зокрема у цей нелегкий час, коли люди здебільшого втратили можливість заробітку, однією з місій громадянського суспільства є продовження взаємодії його суб'єктів у межах права з дотриманням законодавчих правил, світових рекомендацій щодо охорони здоров'я за умов виконувати зобов'язання, встановлені законом або договором [4, с. 125].

І публічна, й приватна сфери суспільного життя зазнали впливу коронавірусної хвороби. Суб'єкти права мають адекватно реагувати на кризу та шукати нові можливості для розвитку.

На цьому етапі ефективному розвитку громадянського суспільства в Україні заважають низький та ситуативний рівень соціальної активності громадян. Прикладом найвищих форм соціальної активності (протесту) у незалежній Україні є Майдан 2004 р. як реакція на фальсифікацію виборчого процесу та Євромайдан 2013–2014 рр. як результат різкої зміни політичного вектора розвитку національної політики та економіки, корупції державно-владних структур, прийняття серії антидемократичних законів. Позитивними надбаннями такої реакції

громадянського суспільства в Україні стала її демократизація, перехід до парламентсько-президентської республіки, люстрація влади [8, с. 94].

Оптимізму додає той факт, що впродовж усіх років незалежності нашої держави довіра громадян один до одного, «до людей, а не до установ» завжди залишалася стабільною [9, с. 28].

Наразі в Україні набирає обертів волонтерський рух, розпочатий у найкритичніші місяці 2014 року. Пандемічна криза стає індикатором сформованості громадянського суспільства, що за своєю природою має високий рівень розвитку соціальної системи та навіть у країнах розвиненої демократії не є раз і назавжди досягнутим станом. Це завжди динамічний процес, що потребує всіх громадських зусиль для підтримки й відтворення громадянського суспільства в нових формах. Його організація забезпечується наданням якісних соціальних послуг; поширенням благодійництва; адресної допомоги; участю громадян в ухваленні рішень; здійсненні громадського контролю за владою та проведенням ефективної боротьби з корупцією [11, с. 60]. Варто зазначити, що у західноєвропейських країнах громадський сектор виявився підготовленішим до викликів пандемії, ніж влада.

За таких умов доцільно говорити про системне державно-громадянське партнерство, якому в Україні перешкоджає збереження владою радянських традицій нав'язування суспільству системи поглядів окремої правлячої групи; втілення інтересів правлячої еліти у прийнятих нормативних актах; існування керованих владою ЗМІ. Це спричиняє правовий нігілізм. Масмедіа не реалізують сьогодні себе як важливий соціальний інститут, бо мають низький рівень довіри з боку українських громадян. Насамперед це є проявом здорового «соціального інстинкту», що має примусити розвиток медіа в бік об'єктивності, соціальної критичності для реального відстоювання інтересів народу [9, с. 27].

Під час пандемічної кризи стало очевидним, що держава покладає багато сподівань на волонтерство, бо виявилася нездатною приділити належну увагу всім зумовленим *COVID-19* соціальним проблемам. Зокрема освітня галузь, де уряд застосував ситуативні заходи. З березня 2020 року майже всі навчальні заклади перейшли на дистанційну форму навчання. Це загострило низку соціально-економічних питань: не однаковий доступ до якісного навчання через різний рівень забезпеченості родин; відсутність забезпечення належним харчуванням школярів, які отримували його в школах безкоштовно; забезпечення освітою дітей з особливими потребами; організація домашнього догляду за дітьми початкової школи тощо.

Пандемія фактично порушила освітній процес для дітей, які перебувають у складних соціально-економічних умовах. Проте уряд України вжив необхідні заходи для забезпечення безперервності освітнього процесу: у мережі Інтернет доступні уроки в цифровому фор-

маті; надані онлайн-ресурси для дистанційного навчання. МОН врахувало фактор відсутності комп'ютерів, Інтернету у частини учнів і запровадив з 17 березня 2020 року трансляцію уроків для всіх класів по телебаченню. Однак невирішеними залишаються питання надання освітніх послуг дітям, що опинилися у складних життєвих умовах; організація практичних занять у закладах професійно-технічної освіти та вишах, які потребують фізичної присутності учнів та студентів; матеріально-технічне забезпечення освітніх закладів для дистанційного навчання, а також санітарно-гігієнічними засобами [12, с. 82].

В умовах, що склалися, громадянське суспільство не повинно підміняти владу задля виконання державних завдань – централізованої фінансової допомоги або законодавчих змін. Держави з розвинутою демократією, визначаючи роль громадянського суспільства, системно залучають громадян та їхні об'єднання до формування державної політики. Це дає змогу звільнити державу від реалізації окремих надмірно обтяжливих для неї соціальних завдань зі збереженням високих соціальних стандартів для населення; підвищити якість публічно-правових рішень шляхом врахування потреб населення [10, с. 3]. Протилежна ситуація спостерігається в Китаї та Південній Кореї, уряди яких продемонстрували найкращий результат у боротьбі з пандемією. Проте заходи боротьби та подолання кризи, що обирали їхні органи влади, вирішували дилему «суспільство і безпека», «права і свободи» не на користь демократії. Це зайвий раз переконує, що авторитарний спосіб здійснення політичної влади гальмує процес розвитку громадянського суспільства.

В основу сучасної демократії та громадянського суспільства покладено ідеологію лібералізму. Криза громадської відповідальності, що виникла ще до пандемії через поширення глобальних проблем, призводить до занепаду світового ліберального порядку, з одного боку, та вимагає відпрацювання універсальних стратегій подолання таких явищ, з іншого боку. Так, 2019 рік запам'ятався чисельними протестами за демократизацію суспільного життя у світі, кращий захист прав людини, ефективну боротьбу з корупцією, відмову від політики «затягування пасків», вжиття заходів щодо зупинення зміни клімату. Антикризисні заходи породили суспільний запит на жорстку владу, посилений контроль за свободою слова, друку, цензурою ЗМІ під виглядом боротьби з «дезінформацією» щодо поширення коронавірусної хвороби. Як наслідок – обмеження участі громадськості в політичному житті. Саме тому закономірною стала заява ООН від 14 квітня 2020 р. про те, що громадянське суспільство повинно мати можливість брати участь у здійсненні політики впровадження спеціальних заходів чи обмежень національною владою для встановлення юридичної відповідальності за поширення неправдивої

інформації щодо пандемії не приховувало боротьбу зі справжніми викликами суспільства, які поставив на порядок денний попередній рік.

В умовах пандемії громадянське суспільство має змінюватись, створюючи антикризові стратегії як-от: збір коштів для соціально-вразливих груп населення; сприяти медичним службам запобігати поширенню *COVID-19*; ініціювати проведення онлайн курсів з навчання людей, які втратили роботу, та надавати їм юридичні консультації, зокрема безкоштовні з питань трудового законодавства; залучати до боротьби з пандемією приватні та міжнародні неурядові організації.

Висновки. Доведено, що в умовах пандемії доцільно говорити про системне державно-громадянське партнерство. З моменту її оголошення (березень 2020) світова спільнота зазнала серйозних обмежувальних карантинних заходів з метою збереження здоров'я населення. Як засвідчила історія, пандемії можуть спричиняти згубніші наслідки, ніж війни та стихійні лиха. Мобільність населення перетворила епідемію в пандемію, глобалізувала її, що означало й глобалізацію боротьби з нею. ВООЗ, МОЗ розробили чіткі гігієнічні правила, додаткові соціальні та економічні зобов'язання, які вимагали від суб'єктів адекватної реакції й пошуку нових можливостей розвитку в умовах кризи. Пандемія стала індикатором сформованості громадянського суспільства й активізувала волонтерський рух в Україні. В умовах епідемії національний уряд виявився нездатним належним чином вирішувати самостійно всі соціально-економічні проблеми, що виникли. Показовим став досвід держав розвинутих демократій, які для розв'язання проблеми активно залучають громадянське суспільство.

Боротьба з пандемією загострила кризу ідеології ліберальної демократії, яка покладена в основу громадянського суспільства. На це відразу зреагували міжнародні інституції, застерігаючи, що громадянське суспільство не повинно усуватися державою від участі у політичному процесі, а навпаки спільно з нею відпрацьовувати обмежувальні заходи в умовах пандемії задля збереження демократії.

Отже, світова спільнота продемонструвала, що громадянське суспільство залишається дієздатним у боротьбі з пандемією коронавірусу, а збереження рівноправного партнерства між державою та громадою під час розбудови постпандемічного світоустрою можливе лише у країнах з розвинутими демократичними традиціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Харків. 2000. 704 с.
2. Оборотов Ю. Н. Теорія держави і права у питаннях та відповідях. Харків, 2005. 416 с.
3. Тодика Ю., Журавський В. Конституційне право України. Київ, 2002. 483 с.

4. Фрончко В. В. Пандемія коронавірусу (*COVID-19*) як форс-мажорна обставина щодо виконання договірних зобов'язань. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Вип. 2. С. 125-130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/arprg_2020_2_23.
5. Луканова В. В. Пандемія у контексті сучасних глобальних процесів: цивілізаційне підґрунтя – бінарна опозиція «людство – довкілля». *Гілея: науковий вісник*. Вип. 127. С. 229-232. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2017_127_61.
6. Aginam O. Organization: opportunities for synergy in global governance of epidemics. URL: <http://www.nesl.edu/userfiles/file/nejicl/vol11/Aginam%20final.doc>.
7. Орінда Е. Н. Забезпечення права на доступ до лікарських засобів як інструмент боротьби з епідеміями і пандеміями. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 192-196.
8. Шульженко Ф. П. Конституційні та адміністративно-правові питання становлення громадянського суспільства в Україні. *Історико-політичні студії*. 2015. № 1. С. 94-100.
9. Барматова С. П. Громадянське суспільство в Україні: тенденції та загрози. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2012. №1. С. 27-29.
10. Єрмолаєв А. В., Горелов Д. М., Корнієвський О. А. та ін. Доповідь про стан розвитку громадянського суспільства в Україні. Київ: НІСД, 2012. 48 с.
11. Бондаренко Н. Громадянське суспільство в Україні: історико-правові аспекти становлення та розвитку. *Форум права*. 2017. №5. С.57-63.
12. Пандемія *COVID-19* як основний виклик системі освіти у 2020/2021 н. р. *Освітня аналітика України*. 2020. Вип. 3. С. 82-83.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2021.

Bondarenko N. Civil society in a pandemic.

Background. Today, it is important to track new directions in the development of civil society in the context of the COVID-19 coronavirus pandemic, both nationally and internationally. We see that civic activity and volunteerism are expanding within the country, and in the global space there is a revision of civil rights and freedoms, the de-intensification of international non-governmental cooperation. Therefore, it is important to conduct a comprehensive analysis and identify those institutional systems that need to involve civil society to remain effective in combating the coronavirus pandemic, as well as an equal partner with the state in building a post-pandemic world order.

The ***aim*** of the article is to analyze changes in the institutional systems of civil society in the context of the spread of the coronavirus pandemic, to establish new tools so that it remains effective in combating COVID-19 and maintains a balanced partnership with the state for further effective post-pandemic world order.

Materials and methods. The methodological basis of the study were general scientific methods of cognition: dialectical, comparison and synthesis, scientific induction and deduction, the method of abstraction.

The information basis of the article is Ukrainian and international regulations, national statistical and factual data, which contain scientific literature and periodicals.

Results. *In a pandemic, it is advisable to talk about a systemic public-civil partnership. Since its announcement (March 2020), the world community has been subjected to severe restrictive quarantine measures to preserve the health of the population. History has shown that pandemics can have more devastating effects than war and natural disasters. Population mobility turned the epidemic into a pandemic, globalized it, which meant the globalization of the fight against it. WHO and the Ministry of Health have developed clear hygiene rules, additional social and economic requirements, which required the subjects to respond adequately and seek new opportunities for development in a crisis. The pandemic became an indicator of the formation of civil society and intensified the volunteer movement in Ukraine. In the context of the epidemic, the national government was unable to properly address all the socio-economic problems that arose. The experience of developed democracies, which actively involve civil society in solving the problem, has become indicative.*

Conclusion. *Thus, the world community has demonstrated that civil society remains effective in combating the coronavirus pandemic, and maintaining an equal partnership between the state and the community during the development of a post-pandemic world order is possible only in countries with developed democratic traditions.*

Keywords: volunteering, globalization, civil society, democracy, state power, ideology of liberalism, social activity, pandemic.

REFERENCES

1. Skakun, O. F. (2000). *Teorija derzhavy i prava* [Theory of state and law]. Harkiv [in Ukrainian].
2. Oborotov, Ju. N. (2005). *Teorija derzhavy i prava u pytannjah ta vidpovidjah* [The theory of state and law in questions and answers]. Harkiv [in Ukrainian].
3. Todyka, Ju., & Zhuravs'kyj, V. (2002). *Konstytucijne pravo Ukraïny* [Constitutional law of Ukraine]. Kyi'v [in Ukrainian].
4. Fronchko, V. V. (2020). *Pandemija koronavirusu (COVID-19) jak fors-mazhorna obstavyna shhodo vykonannja dogovirnyh zobov'jazan'* [Coronavirus pandemic (COVID-19) as a force majeure factor in the fulfillment of contractual obligations]. *Aktual'ni problemy pravoznavstva – Actual problems of jurisprudence*, (Iss. 2), (pp. 125-130). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2020_2_23 [in Ukrainian].
5. Lukanova, V. V. (n.d.). *Pandemija u konteksti suchasnyh global'nyh procesiv: cyvilizacijne pidg'runtja – binarna opozycja «ljudstvo – dovkillja»* [Pandemic in the context of modern global processes: the basis of civilization - the binary opposition «humanity – the environment»]. *Gileja: naukovyj visnyk – Gilea: scientific bulletin*, (Iss. 127), (pp. 229-232). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2017_127_61 [in Ukrainian].
6. Aginam, O. *Organization: opportunities for synergy in global governance of epidemics*. Retrieved from <http://www.nesl.edu/userfiles/file/nejicl/vol11/Aginam%20final.doc> [in English].

7. Orinda, E. N. (2018). Zabezpechennja prava na dostup do likars'kyh zasobiv jak instrument borot'by z epidemijamy i pandemijamy [Ensuring the right of access to medicines as a tool to combat epidemics and pandemics]. *Chasopys Kyi'vs'kogo universytetu prava – Journal of Kyiv University of Law*, 2, 192-196 [in Ukrainian].
8. Shul'zhenko, F. P. (2015). Konstytucijni ta administratyvno-pravovi pytannja stanovlennja gromadjans'kogo suspil'stva v Ukrai'ni [Constitutional and administrative-legal issues of formation of civil society in Ukraine]. *Istoryko-politychni studii' – Historical and political studies*, 1, 94-100 [in Ukrainian].
9. Barmatova, S. P. (2012). Gromadjans'ke suspil'stvo v Ukrai'ni: tendencii' ta zagrozy [Civil society in Ukraine: trends and threats]. *Rynok praci ta zajnjatist' naseleennja – Labor market and employment of population*, 1, 27-29 [in Ukrainian].
10. Jermolajev, A. V., Gorelov, D. M., & Kornijevs'kyj, O. A. (et al.). (2012). Dopovid' pro stan rozvytku gromadjans'kogo suspil'stva v Ukrai'ni [Report on the state of development of civil society in Ukraine]. Kyi'v: NISD [in Ukrainian].
11. Bondarenko, N. (2017). Gromadjans'ke suspil'stvo v Ukrai'ni: istoryko-pravovi aspekty stanovlennja ta rozvytku [Civil society in Ukraine: historical and legal aspects of formation and development]. *Forum prava – Law Forum*, 5, 57-63 [in Ukrainian].
12. Pandemija COVID-19 jak osnovnyj vyklyk systemi osvity u 2020/2021 n. r. [The COVID-19 pandemic as a major challenge to the education system in 2020/2021] (2020). *Osvitnja analityka Ukrai'ny – Educational analytics of Ukraine*, (Iss. 3), (pp. 82-83) [in Ukrainian].

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 343.121.4:343.22

DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(114\)10](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(114)10)

НІКІТЕНКО Віктор

к. ю. н., доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

E-mail: v.nikitenko@knute.edu.ua

ORCID: 0000-0002-1785-1819

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Досліджено європейські стандарти захисту та забезпечення прав суб'єктів кримінальних правопорушень, їхнє закріплення в Конституції України та вітчизняному кримінальному законодавстві. Визначено, що притягнення осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, до відповідальності має базуватися на сукупності принципів, прописаних у кримінальному законодавстві України та міжнародно-правових актах, спрямованих на забезпечення дотримання прав людини й основоположних свобод.

Ключові слова: європейські стандарти, права людини і основоположні свободи, верховенство права, суб'єкт кримінального правопорушення, принципи призначення покарання.

Постановка проблеми. Питання протидії злочинності загалом і в окремих сферах життєдіяльності суспільства зокрема завжди відрізнялися особливою актуальністю. Розробляючи певні стратегії, напрями й програми запобігання цим негативним явищам, переважно поза увагою залишається проблема захисту прав осіб, що вчинили суспільно небезпечні діяння – суб'єктів кримінальних правопорушень.

У теорії кримінального права визначається, що суб'єкт кримінального правопорушення невіддільно пов'язаний з іншими його елементами (об'єктом, об'єктивною та суб'єктивною сторонами). Варто вказати, що Кримінальний кодекс України (ККУ) ототожнює суб'єкта кримінального правопорушення з особою, що підлягає кримінальній відповідальності.

© Нікітенко В., 2021

Слушною є думка В. І. Терентьєва, який зауважує, що «суб'єкт злочину є початковою ланкою кримінальної відповідальності за своїми ознаками (або їх відсутністю), що визначає характер відповідальності. Тому в процесі криміналізації та реалізації кримінальної відповідальності ознаки суб'єкта злочину є підставою для диференціації кримінальної відповідальності як основного напрямку реалізації сучасної кримінальної політики» [1, с. 58].

Кримінальні правопорушення здебільшого вчиняються особами, які мають певні навички, здійснюють різного виду діяльність (зокрема фінансову або господарську), без чого вони б не змогли вчинити відповідні кримінально карані діяння. У процесі притягнення до кримінальної відповідальності важливо забезпечити дотримання прав людини й основоположних свобод суб'єктів кримінальних правопорушень, особливо за наявності в них певних спеціальних ознак.

Попри вчинення будь-якого виду кримінального правопорушення, його суб'єкт має рівні з іншими членами суспільства конституційні (фундаментальні) права людини та громадянина, що охороняються нормами ККУ, за винятком випадків, передбачених законодавством. Зокрема йдеться про встановлення кримінальної відповідальності за порушення виборчих, трудових прав тощо.

В юридичній літературі зазначено, що дотримання основоположних прав і свобод на рівні кримінального законодавства та його реалізації забезпечується принципами кримінального права разом з іншими засобами. У контексті цього особливо актуальною є проблема визначення шляхів реалізації конституційних та європейських положень щодо забезпечення прав і свобод підозрюваних, обвинувачених (засуджених) у законі України про кримінальну відповідальність [2, с. 196].

В умовах глобалізації у правовій сфері особливої актуальності набуває питання, яким чином забезпечуються та захищаються права суб'єктів кримінальних правопорушень відповідно до положень міжнародно-правових актів (договорів), а також яким чином ці положення імплементуються у вітчизняне кримінальне законодавство, та завдяки яким інститутам вони реалізуються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деяким проблемним аспектам, пов'язаним з притягненням особи, що вчинила кримінальне правопорушення, до кримінальної відповідальності відповідно до принципів кримінального права приділяли увагу відомі вчені. Актуальною є праця Є. В. Фесенка, який розглядав принцип гуманізму не лише в позитивному значенні, а й зосереджувався на спотворенні цього принципу в процесі нормотворчої діяльності та правозастосуванні, що призводять до антигуманізму [3]. Загальні принципи кримінального права держав Європейського Союзу досліджував В. В. Налуцишин [4]. Проблеми призначення додаткових покарань, як-от: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною

діяльністю й конфіскація майна згідно з основними принципами кримінального права присвячена праця С. С. Титаренка [5]. Реалізація загальних і спеціальних засад призначення покарання стали предметом наукового пошуку Р. Ш. Бабанли [6]. Принципи кримінального права, що забезпечують не лише дотримання природних (основоположних) прав суб'єкта кримінального правопорушення, а й водночас можуть бути застосовані цим суб'єктом для захисту своїх прав, свобод і законних інтересів, досліджено А. В. Ландіною [7]. Симбіоз національного й міжнародного рівнів регламентації (принцип *non bis in idem* у кримінальному праві України) висвітлено науковцем О. О. Житним [8]. Проте останніми роками наукові дослідження вчених не повною мірою охоплювали означену проблематику.

Метою статті є визначення європейських стандартів забезпечення й дотримання прав людини та основоположних свобод суб'єкта кримінального правопорушення, а також їхнє закріплення в нормах законодавства України.

Матеріали та методи. Інформаційною основою для дослідження статті є праці науковців у визначеній сфері, чинні міжнародно-правові акти, законодавство України, кримінологічний поняттєвий апарат. Методологічною базою дослідження є низка загальнонаукових, спеціальних кримінально-правових і кримінологічних методів: системний, формально-юридичний, логічний, порівняння, аналізу.

Результати дослідження. Притягнення до кримінальної відповідальності повинно базуватися не лише на вітчизняних базових положеннях, але й на певних міжнародних правових стандартах, що насамперед спрямовані на забезпечення дотримання прав людини й основоположних свобод на всіх рівнях взаємодії (людей між собою та державою). Так, під час кримінально-правових відносин усі права, свободи та інтереси сторін мають бути забезпечені одночасно й рівною мірою. Натомість переважно складається ситуація, у якій права суб'єктів кримінальних правопорушень практично завжди залишаються менш за все захищеними, хоч такі суб'єкти наділені всіма конституційними правами, як й інші законотворчі громадяни. Така ситуація не залежить від статусу суб'єкта кримінального правопорушення – загальний чи спеціальний.

З огляду на основне завдання кримінального судочинства – притягнення до відповідальності особи, що винна у вчиненні кримінального правопорушення, така процедура має відбуватися у певних правових межах, які визначаються принципом верховенства права. Цей принцип реалізується в усіх, без винятку, національних нормативно-правових актах і закріплений на міжнародному рівні, а також втілений у низці європейських конвенцій, декларацій тощо.

Сутність верховенства права становить основоположний принцип демократичної держави, який означає пріоритет природних прав людини в суспільстві та права над державою, що знаходить свій прояв

у верховенстві Конституції та правових законів й у підкоренні органів публічної влади правовим органам, а також в імперативі, що жодна людина не є вищою за закон [9, с. 16].

Однією з найважливіших складових такого принципу є повага до прав і свобод людини. Тому навіть у разі вчинення злочину притягнення до кримінальної відповідальності винної особи має відбуватися з дотриманням прав і свобод людини – суб'єкта злочину.

Щодо захисту прав людини та основоположних свобод суб'єкта кримінального правопорушення, зокрема й спеціального, то ці європейські правові стандарти закріплені у формі принципів у Загальній декларації прав людини 1948 року (далі – Декларація) і Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція). Такі стандарти, як і будь-який стандарт взагалі, стосуються всіх суб'єктів, що включені у сферу дії відповідних нормативно-правових актів. Оскільки вказані міжнародні нормативно-правові акти стосуються кожної людини без винятку, дія включених у ці акти норм розповсюджується рівною мірою на осіб, потерпілих від кримінального правопорушення, та осіб, винних у їх вчиненні.

Визначені вказаними документами стандарти, з точки зору їхнього застосування до суб'єктів кримінальних правопорушень, втілені у вітчизняне кримінальне законодавство та відображені в теорії кримінального права як принципи кримінального права та призначення покарання. Ці принципи, хоч є взаємопов'язаними між собою, проте їх не можна вважати тотожними. Таке твердження обґрунтовано тим, що принципи призначення покарання є більш спеціальним відносно принципів кримінального права, оскільки стосуються лише інституту покарання та практики його застосування. З огляду на те, що основною формою реалізації закону про кримінальну відповідальність є призначення судом покарання, то європейські правові стандарти реалізуються у формі принципів призначення покарання, що гарантують у кінцевому результаті дотримання прав, свобод і законних інтересів суб'єктів кримінальних правопорушень – осіб, винних у їх вчиненні.

До принципів призначення покарання варто віднести такі: законності; визначеності покарання в судовому вирокі; доцільності покарання; обґрунтованості й обов'язкового мотивування покарання у вирокі; справедливості покарання; пропорційності покарання; гуманізму; індивідуалізації покарання; вини; рівності перед законом; справедливості. Виконання цих принципів є однією з вагомих гарантій дотримання прав суб'єктів кримінальних правопорушень у процесі правозастосування норм кримінального законодавства щодо призначення покарання. Вказаний перелік принципів призначення покарання не є вичерпним.

Принцип законності призначення покарання (*nullum crimen sine lege*) означає, що покарання винуватій особі призначається суто відповідно до норм чинного законодавства та не може виходити за його

межі, чітко відображає положення ст. 7 Конвенції, ч. 2 ст. 11 Декларації однакового змісту «покарання виключно на основі закону», а також ст. 9 Декларації («ніхто не може підлягати свавільному арешту, затриманню чи вигнанню») [10; 11].

Принцип *визначеності* покарання передбачає, що покарання має бути чітко визначено у вироку суду, для винесення якого суд повинен об'єктивно дослідити й з'ясувати всі обставини кримінального провадження, особистості винного та визначити суспільну небезпечність інкримінованого діяння особі, що притягується до кримінальної відповідальності. Цей принцип безпосередньо пов'язаний з попереднім, оскільки покарання має призначатися відповідно до норм кримінального законодавства, що також є проявом принципу законності. Цей принцип також є гарантією дотримання положень ст. 7 Конвенції та ч. 2 ст. 11 Декларації.

Необхідною умовою використання принципів *обґрунтованості* покарання та *мотивації* будь-якого з призначених покарань є застосування примусових заходів саме щодо особи, визнаної судом винною у вчиненні конкретного кримінального правопорушення (суб'єкта суспільно небезпечного діяння), причому судові рішення має бути мотивованим. Кожне покарання повинно бути фактично (фактичні обставини конкретного кримінального правопорушення) та юридично (законність) обґрунтованим. Це означає, що вирок суду має містити конкретно та однозначно викладені в повному обсязі фактичні обставини кримінального провадження, тобто такі обставини мають бути закріплені на законодавчому рівні або логічно впливати з їхнього змісту. Необхідність мотивації покарання заснована на єдності кримінального правопорушення та покарання, що знаходить свій конкретний вираз у вироку, а також впливає з самої структури багатьох санкцій. Цей принцип також гарантує дотримання зазначених положень ст. 7 Конвенції та ч. 2 ст. 11 Декларації.

Принцип *доцільності* призначення покарання тісно пов'язаний із попередніми, оскільки доцільним може бути лише те покарання, що є законним, обґрунтованим, справедливим, гуманним, призначеним з урахуванням принципу індивідуалізації кримінального покарання, а також мети й завдання кримінального права. Два останні принципи гарантують дотримання положень, закріплених у ст. 6 Конвенції та ст. 10 Декларації.

Принцип *справедливості* покарання вимагає дотримання правила, згідно з яким вибір суворішого покарання має залежати від характеру та ступеня суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення й особи, що його вчинила. У межах цього принципу передбачено, що покарання повинно враховувати повною мірою об'єктивно встановлені обставини кримінального правопорушення, дані про його суб'єкта, а також відповідати моральним нормам і переконанням, культурним цінностям, напрямам кримінально-правової

політики. Цей принцип гарантує дотримання ст. 3, ст. 5 Конвенції та Декларації, що забороняє катування, нелюдське чи таке, що принижує гідність, ставлення чи покарання, ст. 13, ст. 14 Конвенції, що гарантує відповідно захист суб'єкту злочину та забороняє дискримінацію.

Розглядаючи принцип гуманізму, варто визначитися з філологічним значенням цього слова. Гуманізм (лат. *humanus* – людський, людяний – один з принципів права в демократичній державі, за яким визнається цінність людини та особистості, її право на свободу, вільний розвиток і виявлення своїх здібностей, утвердження пріоритету блага людини як критерію оцінки суспільних відносин, що ґрунтується на принципі рівності та справедливості [12, с. 129].

Принцип *гуманізму* призначення покарання передбачає, що кримінальне покарання має виявлятися у мінімумі кримінально-правової репресії щодо винуватих осіб з урахуванням усіх обставин справи. Це стосується однаковою мірою всіх засуджених незалежно від виду покарання.

Здебільшого в європейських державах принцип гуманізму ґрунтується на міжнародно-правових актах і конституційних засадах. Зокрема у Загальній декларації прав людини 1948 року зазначено: «Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання» (ст. 5) [10]. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року містить за змістом однакове положення: «Ніхто не може зазнавати катувань чи жорстокого, нелюдського або такого, що принижує його гідність, поводження чи покарання. Особа не має піддаватися без її вільної згоди медичним або науковим дослідженням» (ст. 7) [13].

У контексті цього питання слушною є позиція В. В. Налуцишина, який зазначає, що «принцип гуманізму, виходячи з міжнародно-правових приписів, закріплюється в конституціях різних країн, визначає зміст кримінального законодавства й зазвичай знаходить своє вираження в кримінальних законах у вигляді закріпленого принципу поваги до людської гідності. У сфері реалізації кримінального закону принцип гуманізму проявляється шляхом регулювання відносин між суспільством, державою та людиною, між членами суспільства на основі поваги та уваги до гідності особи, створення умов, необхідних для нормального існування членів суспільства. Законодавче закріплення в кримінальному законі положення щодо забезпечення гідності людини є одним з елементів принципу гуманізму. За формулювання принципу гуманізму законодавець виходить з положення заборони жорстоких, болісних і таких, що принижують людську гідність, покарань» [4, с. 12].

У міжнародно-правових документах і конституційних положеннях принцип *вини* формулюється як принцип презумпції невинуватості. У цьому разі йдеться про положення, закріплене у ч. 2 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року,

в якому зазначено, що: «Кожен обвинувачений в кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно з законом» [13]. Аналогічне нормативне закріплення є у ч. 2 ст. 6 Конвенції, в якій наголошено: «Кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення вважається невинуватим, поки його винність не буде доведено відповідно до закону» [11]. Такий принцип прописаний у ст. 62 Конституції України та втілений у загальні засади кримінального провадження [14].

Суть принципу *рівності перед законом* означає, що особи притягуються до кримінальної відповідальності на загальних підставах, визначених кримінальними законодавствами держав, однакових вимогах щодо постановлених судових рішень, умов звільнення від відбування покарання та усунення кримінально-правових наслідків. Цей принцип має закріпити невідворотність покарання будь-якої особи, що вчинила кримінальне правопорушення (ухилення від кримінальної відповідальності) незалежно від службового становища та правового статусу в суспільстві або державі. Положення рівності перед законом містить Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські й політичні права. Також цей принцип є вітчизняним конституційним приписом та загальною засадою кримінального провадження.

Суттю принципу *справедливості*, з огляду на кримінально-правові відносини, є відшкодування потерпілим збитків, завданих кримінальним правопорушенням. У цьому разі потерпілий виступає як цивільний позивач до суб'єкта кримінального правопорушення, що за процесуальним статусом є цивільним відповідачем. Цей принцип є одним з положень Європейської конвенції та закріплений у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві. Крім того, реалізація принципу справедливості в нашій державі здійснюється через Закони України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» та «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Принцип *індивідуалізації* призначення покарання базується на тому, що покарання має індивідуальний характер. Це відповідає вимогам законодавства, що юридична відповідальність має індивідуальний характер і застосовується безпосередньо до особи, що вчинила кримінальне правопорушення. Будь-яка особа, що не причетна до вчинення кримінального правопорушення, не може бути притягнута до відповідальності замість винуватої особи.

Забезпечення розумного балансу публічних і приватних інтересів у разі обґрунтування істотності обмеження прав суб'єктів кримінальних правопорушень, які мають бути мінімально обтяжливими для

них, а також засобів досягнення таких обмежень публічних інтересів регулює у правовому полі принцип *пропорційності* (співрозмірності) покарання. Цей принцип дає можливість досягти розумного співвідношення між метою державного впливу та способами їхнього досягнення, що знаходить свій прояв як у матеріальному, так і у приватному праві [15, с. 79]. Цей принцип гарантує дотримання ст. 2, ст. 5–11 Конвенції та ст. 9–11 Декларації.

Щодо зазначених принципів призначення покарання в разі притягнення до кримінальної відповідальності спеціальних суб'єктів кримінальних правопорушень, то саме у цих випадках дотримання основоположних і конституційних прав і свобод є надто важливим. Така позиція обумовлюється ретельним дослідженням та урахуванням усіх встановлених обставин кримінального правопорушення, відповідно до принципів призначення покарання, адже без них практично неможливо повністю реалізувати відповідно до законодавства кримінальну відповідальність. Іноді, коли особа не володіє необхідними знаннями і навичками, не є фахівцем у певній сфері, зокрема економічній, банківській, фінансовій тощо, вона не зможе вчинити конкретне кримінальне правопорушення на відміну від тих суспільно небезпечних діянь, що вчиняються загальним суб'єктом кримінального правопорушення. Така обставина вказує на необхідність не лише призначення покарання повністю відповідно до сукупності принципів його призначення, але й закріплення цих принципів на рівні національних законодавств і міжнародно-правових актів (договорів).

Висновки. За результатами дослідження європейських правових стандартів щодо забезпечення прав суб'єктів кримінальних правопорушень можна дійти висновку, що права людини та основоположні свободи суб'єктів кримінальних правопорушень в Україні переважно імплементовано в Конституцію України, вітчизняне кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство. Позитивним і своєчасним кроком законодавця щодо таких дій стало втілення положення про обов'язковість використання в судовій практиці рішень Європейського суду з прав людини у Кримінальний процесуальний кодекс України, що є також джерелом кримінального процесуального законодавства.

У контексті окресленої проблеми вітчизняному законодавцю варто визначити сукупність найвагоміших принципів призначення покарання відповідно до міжнародно-правових актів і закріпити їх у ККУ, зокрема принцип гуманізму, оскільки антигуманність передусім стосується суб'єктів кримінальних правопорушень, пов'язаних з відбуванням покарання або звільненням від них.

Дослідження європейських стандартів забезпечення прав суб'єктів кримінальних правопорушень надає змогу не лише вдосконалити вітчизняне кримінальне законодавство, а й привести його відповідно до норм і принципів міжнародного кримінального права.

Подальші наукові зусилля з цієї тематики доречно спрямувати на узагальнення судової практики з питань не лише дотримання прав і свобод суб'єктів кримінальних правопорушень (підозрюваних й обвинувачених), а й призначення покарання й умов його відбування, а також звільнення осіб, що вчинили суспільно небезпечні діяння, від кримінальної відповідальності для забезпечення європейських стандартів та захисту їхніх прав людини та основоположних свобод.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Терентьев В. И. Ответственность специального субъекта преступления по уголовному праву Украины: дис. ... канд. юрид. наук. Одесса, 2003. 195 с.
2. Шемшученко Ю. С., Пархоменко Н. М. Конституційні принципи в нормах Кримінального кодексу України. Теорія та практика конституціоналізації галузевого законодавства України. Київ: Юридична думка, 2013. 308 с.
3. Фесенко Є. В. Гуманізація як принцип кримінального права України. *Юридична Україна*. № 8. 2018. С. 21-25.
4. Налуцишин В. В. Принципи кримінального права держав Європейського Союзу. *Засади функціонування кримінальної юстиції: збірник тез Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 24 травня 2019 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. 86 с.
5. Титаренко С. С. Аналіз санкцій статей 205-1, 206, 206-2 ККУ. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. № 4 (80). 2017. С. 119-126.
6. Бабанли Р. Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернігів. Десна. Поліграф, 2019. 488 с.
7. Ландіна А. В. Забезпечення права суб'єкта злочину принципами кримінального права. *Судова апеляція*. № 1 (46). 2017. С. 66-73.
8. Житний О. О. Принцип non bis in idem у кримінальному праві України (симбіоз національного й міжнародного рівнів регламентації). *Вісник Кримінологічної асоціації України*. № 1. 2015. С. 39-50.
9. Руднева О. Міжнародні стандарти прав людини та принцип верховенства права: до проблеми співвідношення правових явищ. *Юридична Україна*. № 4. 2012. С. 15-19.
10. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. ст. 3103.
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р., з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11 та № 14 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
12. Словник юридичних термінів і понять. Навчальний посібник (за ред. професорів В. Г. Гончаренка та З. В. Ромовської): Київ, Юстініан. 2013. 600 с.
13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
14. Конституція України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
15. Аленін Ю. П. Поняття та система принципів кримінального провадження. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. праць / НУ «ОЮА». Одеса: Юрид. л-ра. 2014. Т. 14. С. 78-89.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2021.

Nikitenko V. European standards for ensuring the rights of subjects of criminal offenses.

Background. The topical issue is to ensure and protect the rights of subjects of criminal offenses in accordance with the provisions of international legal acts (treaties), which must be implemented in domestic criminal law and implemented with the help of relevant institutions.

The **aim** of the article is to determine the European standards of ensuring and respecting human rights and fundamental freedoms of the subject of a criminal offense and their enshrinement in the legislation of Ukraine.

Materials and methods. Current international legal acts, legislation of Ukraine, criminological conceptual apparatus. The methodological basis is a number of general scientific, special criminal law and criminological methods.

Results. A person who is prosecuted has human rights and fundamental freedoms defined by international legal acts (treaties), except as provided by law. Ensuring such rights and freedoms is based on a number of European conventions and declarations, which are embodied in domestic criminal law and reflected in the theory of criminal law as principles of criminal law and sentencing. First of all, European legal standards are implemented in the form of principles of sentencing, which guarantee the observance of the rights, freedoms and legitimate interests of the subjects of criminal offenses.

Conclusion. The domestic legislator should determine the set of the most important principles of sentencing in accordance with international legal acts and enshrine them in the Criminal Code of Ukraine, including the principle of humanism.

Keywords: European standards, human rights and fundamental freedoms, the rule of law, subject of a criminal offense, principles of sentencing.

REFERENCES

1. Terent'ev, V. I. (2003). *Otvetstvennost' special'nogo subekta prestuplenija po ugovolnomu pravu Ukrainy: dis. ... kand. jurid. nauk* [Responsibility of a special subject of a crime in the criminal law of Ukraine: dis. ... Cand. of jurid. sciences]. Odessa [in Russian].
2. Shemshuchenko, Ju. S., & Parhomenko, N. M. (2013). *Konstytucijni pryncypy v normah Kryminal'nogo kodeksu Ukrai'ny. Teorija ta praktyka konstytucionalizacii' galuzevogo zakonodavstva Ukrai'ny* [Constitutional principles in the norms of the Criminal Code of Ukraine. Theory and practice of constitutionalization of sectoral legislation of Ukraine]. Kyi'v: Jurydychna dumka, 308 s.
3. Fesenko, Je. V. (2018). *Gumanizacija jak pryncyp kryminal'nogo prava Ukrai'ny* [Humanization as a principle of criminal law of Ukraine]. *Jurydychna Ukrai'na – Legal Ukraine*, 8, 21-25 [in Ukrainian].
4. Nalucyshyn, V. V. (2019). *Pryncypy kryminal'nogo prava derzhav Jevropejs'kogo Sojuzu* [Principles of criminal law of the European Union states]. *Zasady funkcionuvannja kryminal'noi' justycii'*: zbirnyk tez Vseukrai'ns'koi' zaochnoi' naukovo-praktychnoi' konferencii' (m. Hmel'nyc'kyj, 24 travnja 2019 roku). Hmel'nyc'kyj: Hmel'nyc'kyj universytet upravlinnja ta prava imeni Leonida Juz'kova – *Principles of the functioning of criminal justice*: a collection of abstracts of the All-Ukrainian correspondence scientific-practical conference (Khmelnjytsky,

- May 24, 2019). Khmelnytsky: the Leonid Yuzkov Khmelnytsky University of Management and Law [in Ukrainian].
5. Tytarenko, S. S. (2017). Analiz sankcij statej 205-1, 206, 206-2 KКУ [Analysis of article sanctions 205-1, 206, 206-2 CCU]. *Visnyk LDUVS im. E.O. Didorenko – Bulletin of LSUUA named after E.O. Didorenko*, 4 (80), 119-126 [in Ukrainian].
  6. Babanly, R. Sh. (2019). Pryznachennja pokarannja v Ukrai'ni: teoretyko-prykladni zasady [Sentencing in Ukraine: theoretical and applied principles]. Chernigiv. Desna Poligraf [in Ukrainian].
  7. Landina, A. V. (2017). Zabezpechennja prava sub'jekta zlochynu pryncypamy kryminal'nogo prava [Ensuring the right of the subject of the crime by the principles of criminal law. *Sudova apeljacija – Court appeal*, 1 (46), 66-73 [in Ukrainian].
  8. Zhytnyj, O. O. (2015). Pryncyp non bis in idem u kryminal'nomu pravi Ukrai'ny (symbioz nacional'nogo j mizhnarodnogo rivniv reglamentacii'). [The principle of non bis in idem in the criminal law of Ukraine (symbiosis of national and international levels of regulation)]. *Visnyk Kryminologichnoi' asociacii' Ukrai'ny – Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 1, 39-50 [in Ukrainian].
  9. Rudnjeva, O. (2012). Mizhnarodni standarty prav ljudyny ta pryncyp verhovenstva prava: do problemy spivvidnoshennja pravovyh javyshh [International human rights standards and the principle of the rule of law: to the problem of the ratio of legal phenomena]. *Jurydychna Ukrai'na – Legal Ukraine*, 4, 15-19 [in Ukrainian].
  10. Zagal'na deklaracija prav ljudyny vid 10 grudnja 1948 r. [Universal Declaration of Human Rights of December 10, 1948]. (2008). *Oficijnyj visnyk Ukrai'ny – Official Bulletin of Ukraine*, 93, 3103 [in Ukrainian].
  11. Konvencija pro zahyst prav ljudyny i osnovopolozhnyh svobod vid 04 lystopada 1950 r., z popravkamy, vnesenymy vidpovidno do polozhen' Protokoliv № 11 ta № 14 [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 4 November 1950, as amended in accordance with the provisions of Protocols № 11 and № 14] Retrieved from http://zako№2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].
  12. Goncharenko, V. G. & Romovs'ka, Z. V. (2013). Slovnyk jurydychny terminiv i ponjat'. Navchal'nyj posibnyk [Slovnyk jurydychny terminiv i ponjat'. Navchal'nyj posibnyk] Kyi'v, Justinian [in Ukrainian].
  13. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava vid 16 hrudnia 1966 r. URL: http://zako№2.rada.gov.ua/laws/show/995_043 [in Ukrainian].
  14. Konstytucija Ukrai'ny [Constitution of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> [in Ukrainian].
  15. Alenin, Ju. P. Ponjattja ta systema pryncypiv kryminal'nogo provadzhennja. [The concept and system of principles of criminal proceedings]. (2014). *Zbirnyk naukovykh prac' Nacional'nogo universytetu «Odes'ka jurydychna akademija» – Collection of scientific works of the National University «Odessa Law Academy»*. Odesa: Juryd. literatura, (Vol. 14), (pp. 78-89) [in Ukrainian].